

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'NİN
VESVESE PROBLEMİNE YAKLAŞIMI
Hazırlayan: Ersin KARABABA
Danışman: Doç. Dr. Mehmet Emin YURT
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İĞDIR/2023

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN VESVESE PROBLEMİNE YAKLAŞIMI

Ersin KARABABA

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

IĞDIR/2023

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Ersin KARABABA

ÖZET

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN VESVESE PROBLEMİNE YAKLAŞIMI

KARABABA, Ersin

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışman: Doç. Dr. Mehmet Emin YURT

Mayıs 2023, 84 Sayfa

Bu çalışmamızda her insanın maruz kalabildiği ve hayatlarını olumlu veya olumsuz etkileyebilen vesvese problemini ele almış bulunmaktayız. Tez hazırlama sürecinde kaynak olarak başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadis, tefsir kaynakları ile tezimizin ana konusu olan Bediüzzaman Said Nursî'nin görüşleri etrafında son şeklini almıştır. Vesvese problemine karşı çözüm yolları; Kur'ânî metotlarla beraber hadis-i şerifler, müfessirlerin görüşleri ve Said Nursî'ye ait çözüm metotları bağlamında değerlendirilmiştir. Vesvese kavramının analizlerinden başlayarak, vesvese ile bağlantılı yakın anlamlar ve karşıt anlamlar incelenmiş olup Kur'ân-ı Kerîm'de vesvese kavramıyla benzer manalar taşıyan kelimelerin analizi yapılmıştır. Çalışmamızın sonucunda elde edilen değerlendirmelere göre şeytan ve nefsin vesvese konusunda etkili en temel iki unsur olduğu görülmektedir. Bu iki temel unsur, sürekli insanın hayatına etki edecek bir güce sahiptir. İnsan, şeytandan gelen telkinlere maruz kalabileceği gibi nefsinden gelen kötü arzu ve isteklerin de tesiri altında kalmaya uygun bir yaratılışa sahiptir. İyi ve kötünün beraber yaratıldığı bu âlemde insan her an bu imtihanlara tabi tutulmaktadır. İnsanın şeytandan gelen kötü telkinlere ve nefsten gelen aşırı istek ve arzulara karşı uygulaması gereken tedbir ve çözümler başta Kur'ân ve hadis olmak üzere çoğu kaynakta belirtildiği gibi Said Nursî'nin eserlerinde de bu konuya önem verilmiştir. Bu kaynaklarda belirtilen çözümler uygulandığı takdirde insanın vesvesenin etkilerinden kurtulması mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hadis, Şeytan, Vesvese, Takıntı.

ABSTRACT

BEDIUZZAMAN SAID NURSI'S APPROACH TO THE PROBLEM OF APPREHENSION

KARABABA, Ersin

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Mehmet Emin YURT

May 2023, 84 Pages

In this study, we have dealt with the problem of apprehension, which every person can be exposed to and which can affect their lives positively or negatively. The subject of the study has taken its final shape around the Qur'an, hadith and tafsir sources and the views of Bediuzzaman Said Nursi. Solutions to the problem of apprehension, hadith-i sharifs together with Qur'anic methods, and the views of commentators were evaluated in the context of Said Nursi's solution methods. Starting from the analysis of the concept of apprehension, the close meanings and opposite meanings related to apprehension were examined and the analysis of terms that have similar meanings with the concept of apprehension in the Qur'an were made. According to the evaluations obtained as a result of our study, it is seen that the devil and the soul are the two most effective factors in apprehension. These two basic elements have the power to affect the life of a person constantly. Man can be exposed to suggestions from the devil, and he has a suitable creation to be under the influence of bad desires and desires from his soul. In this world where good and evil are created together, human beings are subjected to these tests at every moment. As stated in many sources, especially the Qur'an and hadith, the precautions and solutions that a person should apply against bad suggestions from the devil and excessive desires and desires from the nafs have been given importance in Said Nursi's works. If the solutions mentioned in these sources are applied, it is possible for people to get rid of the effects of apprehension.

Key Words: Qur'an, Hadith, Satan, Apprehension, Obsession.

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

İnsan, kendi yaratılışı itibariyle bu âlemde maddi ve manevi birçok etkenlerin tesiri altında kalmaya müsait bir varlık olarak yaratılmıştır. Kendisini ilgilendiren konularda bazı duygu halleri yaşadığı gibi çevresindeki her şeyin etkisi altında da kalabilmektedir. Dolayısıyla insan müessir ve müteessir bir varlıktır. İnsan hayatını menfi olarak etkileyen temel unsurlardan birisi de vesvese problemidir. Bu problemi yaşayan insanların maruz kalma durumlarında ortak noktalar bulunsa da her insanda farklı şekillerde görülebilmektedir.

Müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün konuların ve kavramların üzerinde dikkatle durduğu gibi vesvese kavramına da aynı şekilde önem vermişlerdir. Tefsir kaynakları incelendiği takdirde bu konuya verilen önemin ne kadar mühim olduğunu görebilmekteyiz.

Vesvesenin görüldüğü başlıca alanlar; iman, ibadet, temizlik, hastalıkla ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Her insanın zayıf noktalarını hedef alan bu problemin hakikatini bilmeyenler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu konuda insanları ümitsizliğe sürükleyen sebep; bu problemin çözümsüz ve çaresiz bir dert olduğu yanılmasıdır. Bu kâinatı hikmetli bir şekilde yaratıp insanların istifadesine sunan Cenab-ı Allah, insana kaldıramayacağı yükü yüklememekte ve her derdin devasını da kendi içinde yaratmış bulunmaktadır. Bu derdin devası da başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinde ve daha birçok İslam âliminin eserlerinde mevcut olarak ele alınmıştır. Biz de bu çalışmamızın birinci bölümünde Kur'ân, sünnet, İslam âlimlerinin ve modern dünyanın bazı psikiyatri uzmanlarının teşhis ve tedavi önerilerini başlıklar halinde ele aldık. İkinci bölümde ise yakın çağımızın âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursî'nin vesvese hakkındaki tanımlama ve çözüm önerilerini analitik bir bağlamda değerlendirdik.

Bu çalışmamızın her aşamasında kendisinden çok istifade ettiğim ve desteklerini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Mehmet Emin YURT hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Ersin KARABABA

İĞDIR/2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
I. GİRİŞ	1
I.I. Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
I.II. Çalışmanın Kapsamı ve Önemi	1
I.III. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Sözlük ve Terim Anlamı	3
1.2. Yakın Anlamlıları.....	4
1.2.1. Vehim	4
1.2.2. Zan	5
1.2.3. Rayb.....	7
1.2.4. Zeyğ.....	8
1.2.5. Hems	9
1.2.6. Necvâ	10
1.3. Karşıt Anlamlıları.....	13
1.3.1. İlham	13
1.3.2. Feyiz	14
1.3.3. Tecellî	15
1.4. Kur'ân-ı Kerim'de Vesvese.....	16
1.4.1. İblis'in Hz. Âdem ve Eşini Vesvese ile Aldatması.....	16
1.4.2. Nefsin Vesvesesi.....	19
1.4.3. Vesvâs'ın Vesvesesi	20
1.4.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen Vesvese Anlamındaki Bazı İfadeler	21

1.4.4.1. Şeytanın Fısıldaması	21
1.4.4.2. Şeytanın Gizli Kışkırtmaları	22
1.4.4.3. Şeytandan Gelen Dürtükleme	23
1.4.4.4. Şeytanın Vadetmesi	24
1.4.4.5. Şeytanın Saptırması	25
1.5. Hadis-i Şeriflerde Vesvese	26
1.5.1. İmânî Konularda Vesveseler.....	26
1.5.2. Abdest ve Temizlik Hakkında Vesveseler.....	29
1.5.2.1. Abdest Alma Hakkında Vesveseler	30
1.5.2.2. Abdestin Bozulmasıyla İlgili Vesveseler.....	31
1.5.2.3. Gusül Abdesti ile İlgili Vesveseler	31
1.5.2.4. İstibra ile İlgili Vesveseler	33
1.5.3. İbadetler ile İlgili Vesveseler.....	34
1.5.3.1. Namaz Hakkında Vesvese	35
1.5.3.2. Daha İyi İbadet Etme Düşüncesiyle Oluşan Vesveseler.....	36
1.5.4. Fakirlik Hakkında Vesvese.....	37
1.5.5. Hastalıklar Hakkında Vesvese.....	38
1.6. Modern Psikolojide Vesvese	39
1.6.1. Obsesyon.....	39
1.6.2. Kompülsiyon	40
1.6.3. Obsesif ve Kompülsif Kişilik Bozuklukları	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEDIÜZZMAN SAİD NURSÎ'NİN VESVESE PROBLEMİNE YAKLAŞIMI	43
2.1. Hayatı	43
2.2. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Mahiyeti	45
2.3. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Özellikleri	47
2.3.1. Vesvesenin Musibet ile Benzerliği	48
2.3.2. Verilen Öneme Göre Vesvesenin Artması ve Azalması.....	50
2.3.3. Mahiyetinin Bilinmesiyle Kaybolan Vesvese	51
2.4. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Oluşum Şekilleri	52

2.4.1. Şeytan Tarafından Kalbe Atılan Şüpheler Yoluyla Oluşan Vesveseler	52
2.4.2. Fikirlerin Çağrışımlarıyla Oluşan Vesveseler	53
2.4.3. İbadetleri Daha İyi Yapma Düşüncesiyle Oluşan Vesveseler	53
2.4.4. İmanî Meselelerde Şüphe Şeklinde Gelen Vesveseler	54
2.4.5. Merak ve Vehim Nedeniyle Oluşan Hastalık Vesveseleri	55
2.4.6. Muhtelif Konularda Risale-i Nurda Geçen Vesveseler	55
2.5. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Çareleri.....	56
2.5.1. Mukaddesat Hakkında Kalbe Gelen Kötü Düşünceler	56
2.5.2. İbadetlerdeki Huşûya Ulaşmamak	58
2.5.3. İbadetlerdeki Aşırılıklara Çözümler	60
2.5.4. Hastalıklardan Gelen Vesveseler	63
2.5.5. Fikir Çağrışımlarından Gelen Rahatsızlık	65
2.6. Said Nursî'ye Göre Şeytan ve Şerlerin Yaratılmasının Hikmeti.....	67
2.7. Müminlerin Vesveseye Maruz Kalmasının Hikmeti.....	69
2.7.1. Vesvesenin Teyakkuza, Taharriye ve Ciddiyete Sebep Olması	71
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR DİZİNİ

<i>(a.s.)</i>	Aleyhi Selam
<i>b.</i>	Bin
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>(c.c.)</i>	Celle Celalühü
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>DİB</i>	Diyanet İşleri Başkanlığı
<i>h.</i>	Hicri
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>m.</i>	Miladi
<i>m.ö.</i>	Milattan Önce
<i>r.a.</i>	Radiyellahu Anh
<i>(s.a.v.)</i>	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
<i>şrh.</i>	Şerh Eden
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>thk</i>	Tahkik Eden
<i>trc</i>	Tercüme, Tercüme Eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb</i>	Ve Benzeri
<i>vd.</i>	Ve Diğerleri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>ysz.</i>	Yayın Yeri Yok

I. GİRİŞ

I.I. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Çalışmamızda vesvese problemini Kur'ân ve sünnet bağlamında ele alarak Said Nursî'nin yaklaşımıyla değerlendirdik. İki bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde vesvese kavramını tahlil ederek başladığımız bu bölümde yakın anlam ve karşıt anlamları analiz edilmiştir. Kavram tahlilinden sonra Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler bağlamında vesvese türleri ve çareleri başlıklar halinde ele alınmıştır. İkinci bölümde Said Nursî'nin vesvese problemine yaklaşımı ele alınırken son olarak konu ile ilgili değerlendirmeler yapıp sonuçlandırılmıştır.

Bu çalışmamızdaki amaç bütün insanlığı ilgilendiren, bazen insanların hayatlarını çekilmez hale getiren vesvese problemine Kur'ân ve hadisler ışığında günümüz müelliflerinden Said Nursî'nin asrımızın anlayışına uygun tahliller ve çözümlerini insanlığın faydasına sunmaktır. Çünkü bu vesvese öyle bir problem ki mahiyetini ve hikmetini bilmeyen kişi için aşılamayacak bir sorun gibi görünmektedir. Vesvesenin mahiyet ve hikmetini öğrenen kişi için artık bu problem halledilebilir ve aşılabilir bir problem halini almaktadır. "İnsan bilmediğinin düşmanıdır" kaidesinden yola çıkarak vesvesenin de hikmetsiz olmadığını, Cenab-ı Allah'ın birçok hikmetlere binaen şeytana ve nefse vesvese kamçısını verdiğini anlamak için bu tezi yazmayı amaç edinmiş bulunmaktayız.

I.II. Çalışmanın Kapsamı ve Önemi

Vesvese konusu elbette geniş ve derin araştırmalar isteyen bir konu olarak göze çarpmaktadır. Biz de bu araştırmamızı yaparken özellikle tefsir kaynaklarına başvurarak bu konudaki ayet ve hadisler bağlamında değerlendirmeler yapmış bulunmaktayız.

Temelde vesvese probleminin belli başlı etkenleri olduğu bilinirken geniş bir kapsamda ele alındığı takdirde insanlar üzerindeki etkileri farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. İnsanın yaşadığı kültür, çevre ve inançları bu problemi geniş bir araştırma alanına yaymaktadır. Bu çalışmamızda vesvese problemiyle ilgili ulaşabildiğimiz ayet, hadis ve bazı tefsir kaynaklarını inceleyerek bu konuyu tahlil edip buradan elde ettiğimiz tanımlama ve çözüm önerilerini çalışmamızda ele almış bulunmaktayız.

Genel itibariyle çoğu insanı etkileyebilen böyle bir problem hakkında yaptığımız araştırmalar neticesinde dini yönden ve müstakil olarak yapılan çok az akademik çalışmaya rastladık. Bu bağlamda yapılan çalışmaların az olması bizi bu çalışmaya yönlendirmede önemli bir sebep olmuştur. Müstakil olarak ve günümüze uygun bir çalışma olabilmesi için yakın zamanda yaşamış bir müellif olan Said Nursî'nin eserleriyle bu konuyu izah etmeye çalıştık. Böylece vesveseden kaynaklanan problemleri daha anlaşılır ve çözümlenebilir bir problem haline getirmeyi hedefledik.

I.III. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmamızda bir giriş ve iki bölüme yer vererek birinci bölümde vesvese kavramını tahlili bir yöntem ile değerlendirdik. Bu kavramı tahlil ederken klasik lügat eserlerini kaynak olarak inceledik. Başta Râğıb el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân* eseri olmak üzere Halil b. Ahmed'in (ö.175/791) *Kitâbu'l-Ayn* ve İbn Manzûr'un (ö.711/1311) *Lisânu'l-Arab* adlı eserleri gibi birçok Arapça lügat müelliflerine başvurarak vesvese kavramını ve ona yakın ve zıt anlamlı olan kelimeleri değerlendirdik. Kavram tahlilleri yapıldıktan sonra Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde vesvese ile bağlantılı metinleri müfessirlerin görüşlerine de başvurarak bu problemin çözümünü irdeledik. Müfessirlerin görüşlerine başvururken öncelikle klasik tefsir kaynaklarını ele aldık. Başta Taberî'nin (ö.310/923) *Câmi'u'l Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* adlı eseri olmak üzere Fahreddin Razî'nin (ö.606/1210) *et-Tefsîrü'l-Kebîr (Mefatihü'l-Gayb)*, Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Ebû Leys es-Semerkandî'nin (ö.373/983) *Bahrû'l-Ulum*, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö.710/1310) *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, İbn Kesir'in (ö.774/1373) *Tefsîrü'l-Ķur'âni'l-'azîm*, Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *el-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil* adlı eserlerini kaynak olarak inceledik.

İkinci bölümde ise tezimizin başlığını taşıyan Said Nursî'ye göre vesvese problemine yaklaşımını kendi eserlerine başvurarak bu konudaki tanımlama ve çözümlene önerilerini değerlendirdik. Başta *Sözler* adlı eseri olmak üzere *Mektubât*, *Şualar*, *Mesnevi-i Nuriye*, *Lem'alar*, *Barla Lâhikası*, *Kastamonu Lâhikası*, *İşârât-ül İ'caz* adlı eserlerini inceledik. Sonuç olarak ele aldığımız konuyu bir bütün halinde neticelendirerek konunun amaç, önem ve çözümlerini kısaca özetledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sözlük ve Terim Anlamı

Vesvese, sözlük anlamı olarak; saptırmak kastı ile söylenen gizli söz,¹ nefiste meydana gelen düşünce,² kötü hatıralar,³ içsel huzursuzluk, kuruntu, şüphe, tereddüt,⁴ hışırtı, fısıltı gibi gizli ses⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Mücevheratın çıkardığı ses ile avcının avın yuvasından çıkması için hafifçe çıkardığı sese de vesvese denilmektedir.⁶

Terim anlamı olarak vesvese: İbn Hacer'e göre insanın kendi içindeki iç konuşmalarından ibaret olup ve mesuliyeti olmayan, nefse ait sözlerdir.⁷ Vesvese diğer bir tabirle, hadd-i zatında bir yarar ve hayrın bulunmadığı ve kuruntu, şüphe gibi duygularla insanların şeytan ve nefis tarafından korkuya ve endişeye sevk edilmesi durumudur. Şeytan ve nefis yoluyla kalbe ilka edilen sözlerdir.⁸ Vesvese kavramı daha geniş alanda da ele alınabilir. İnsanı, hak ve doğru yoldan uzaklaştıran duygulara, hissiyatlara, akla ve şer'i hükümlere ait insanın zihninde canlanan hatıralar olabilir. Sadece bunlarla sınırlı kalmayıp ruhsal ve bedensel kötü hatıralar da insanı haktan uzaklaştıran etkenler arasında sayılabilir.⁹ Her şey zıddıyla bilinir kaidesince nefis ve şeytan tarafından insanı kötü yola saptırmak için vesveseler verilirken diğer taraftan Allah ve melekleri tarafından ilham verilmektedir. Eğer ki kalbe ve akla gelen manalar ve sözler insanı doğru yoldan saptırıp dalalete sürüklüyorsa bunların vesvese olduğu apaçıktır. Fakat bu manalar ve sözler tam tersi ise yani insanı doğru yola ve istikamete sevk ediyorsa bunların da ilham olduğuna kanaat getirebiliriz. Bu yüzden vesvesenin bir hakikati bulunmuyor. Sadece şeytan ve nefsin, insanlara fısıldadığı sözlerden ve kötü

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dârus-Sâdr, Beyrût 1993, VI, 254.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 255.

³ Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1991, 869.

⁴ Şemseddin Samî, *Kâmus-i Türkî*, İkdâm Matbâsı, İstanbul 1899, 1492.

⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, III, 2140.

⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 869.

⁷ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethû'l-Bârî, bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, Kâhire, 1988, IX, 303.

⁸ Ebû'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 941-942.

⁹ Muhammed b. Â'la b. Ali el-Farûkî el-Hanefî et-Tehânevî, *Mevsûatu Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulum*, Abdullah Hâlidî, Beyrût 1996, Mektebetu'l-Lübnan, II, 1784.

hatıralardan ibarettir. Dolayısıyla davranışa dönüşmediği sürece bunda bir hüküm yoktur.

Psikiyatri tıp biliminde vesvese “obsesyon” kavramıyla isimlendirilmektedir. Psikiyatri de bu kavram şu şekilde tarif edilmektedir: Kişinin iradesi dışında meydana gelen düşüncelerdir. Bu düşünceler, insanı tedirgin edip gereksiz korku ve endişelere sevk eder. İnsanın benliğine yabancı ve bilinçli bir şekilde kovamadığı bu düşüncelerin bir özelliği de tekrar tekrar zihne gelmesidir. Dolayısıyla kötü düşüncelerin tekrarlanması insanı psikolojik sorunlara maruz bırakmaktadır.¹⁰

Buna binaen vesvese, düzenli bir zihin işleyişine dayanmaksızın belirsiz zamanlarda kendiliğinden hatıra şeklinde insanın zihninde ve kalbinde belirivermektedir. Bu hatıralar psikolojik olaylar olarak ifade edilmektedir.¹¹ Genel olarak bakıldığında vesvese, insanı din haricindeki hoş karşılanmayan tutum ve fiillere yönelten ve içerden gelen bir itilme olarak ifade edilir. Bu gibi yönelim ve itilmelerin kaynağı şeytan ve nefistir. İnsana ait zaafı ve eksikleri bilen şeytan, bunu insanın aleyhinde çok iyi bir şekilde kullanarak telkinlerde bulunup onu etkilemektedir. Şeytanın insan üzerinde etkili olduğu bu yönteme günümüz psikolojisinde “şuuraltı telkin” adı verilmektedir.¹²

1.2. Yakın Anlamlıları

İslami literatürde vesvese ile benzer anlamlar taşıyan, anlamca yakın olan bazı kelimeler bulunmaktadır. Vesvesede olduğu gibi bu kelimeler de insana ait duygusal özellikleri belirtmede kullanılmaktadır. Bunlar insanın bilgi eksikliğinden veya emin olamamaktan ötürü kişiyi endişe, kaygı, tereddüt ve şüphelere sürükleyen ve kalbe korku salan bazı ruhsal durumları adlandırmakta kullanılan terimlerdir. Nitekim nefis ve şeytanın bu gibi duygusal durumlarda insan üzerinde çok büyük bir etkisi vardır. Başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere birçok eserde geçen bu kavramlardan bazıları şunlardır

1.2.1. Vehim

Vehim kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de geçmeyip daha çok hadislerde yanılma ve kuruntu gibi anlamlarda geçmektedir. Sözlükte müphem ve belirsiz manasız korku fikir

¹⁰ Sefa Saygılı, *Strese Son*, Elit Yayınları, İstanbul, 2001, 40.

¹¹ Hayati Hökelekli, *Vesvese*, İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İstanbul 1997, IV, 458.

¹² Hökelekli, *Vesvese*, IV, 458.

ve düşünce anlamlarına gelmektedir.¹³ Kindî (ö. 252/866), terim olarak vehim kavramını “zihnin bir şey hakkında kabul veya redde karar verememe durumu” diye tanımlamıştır.¹⁴ İhvân-ı Safa’ya göre vehim, hayvanların da eşyayı hayal etme gücüdür.¹⁵ Fakat İhvân-ı Safa, insanlara ait bilgi melekelerini sıralarken vehim kavramına yer vermez.¹⁶ İbn Sînâ’ya (ö. 428/1037) göre bir koyunun ona zarar verecek olan bir kurttan kaçınmasına veya bir annenin çocuğuna göstermesi gereken şefkate dair gereken bilgiler beş duyu ile elde edilmeyen malumatlardır. Nesnelere ait üretilen bu yargılar ve hükümler vehim gücü ile elde edilmektedir.¹⁷

Klasik mantık eserlerinde nefse ait muhakeme ve değerlendirme mekanizmalarından biri de vehim gücü olarak gösterilmektedir. Bu gücün yaptığı değerlendirme ve hükümlere vehmiyyât adı verilmektedir. Vehim gücü genel itibariyle doğruyu kabul ederken vehmiyyât kavramı doğru ya da yanlış olması muhtemel hükümleri ifade etmek için kullanılır. Bu kavram İbn Sînâ sonrası kimi kaynaklarda vehim gücünün, duyularla algılanmayan varlıklarla ilgili verilen yargılara indirgenerek safsata ve mugalata gibi boş ve anlamsız hükümler kategorisi içinde yer verilmiştir. Buna örnek olarak Seyyid Şerif Cürcanî (ö. 816/1413) vehmiyyâtı şöyle tanımlamaktadır: “Duyulara konu olmayan alanlarda vehmin verdiği asılsız hükümlerdir.” Vehmiyyât ile yapılan kıyaslara safsata denildiğine değinir.¹⁸

1.2.2. Zan

Kaynaklarda isim ve fiil olarak kullanılan zan kavramı fiil olarak; “zannetmek, tevehhüm etmek ve sanmak” gibi anlamlarda kullanılmıştır. İsim olarak ise “zan, kuruntu, kuşku, sanı” anlamlarında kullanılmıştır.¹⁹ Zan kavramı kesinlik bildirmeyen hükümlerde kullanılmasına rağmen bazen de kesinlik bildiren durumlar için de kullanılmıştır. Halil b. Ahmed ve İbn Faris (ö. 395/1004) “zan” kelimesiyle ilgili olarak;

¹³ Abdullah Yeğın, *Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı Yayınları, 2013, 1075.

¹⁴ Ya’kub b. İshak el-Kindî, *Resâ’ilü’l-Kindî el-Felsefiyye* (nşr. M. Abdülhâdi Ebû Rîde), Kahire 1950-53, 169.

¹⁵ İhvân-ı Safâ, *er-Resâ’il*, Beyrût, 1376-77/1957, III, 391-392.

¹⁶ İhvân-ı Safâ, *er-Resâ’il*, II, 414.

¹⁷ İbn Sînâ, *eş-Şifâ et-Tabîyyat en-Nefs* (neşr. G. Anawati ve Sâid Zâyd, A. İsmail), Kahire 1957, 50-53. Ali Durusoy, *Vehim*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2012, XLII, 615-616.

¹⁸ Durusoy, *Vehim*, XLII, 617-618.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII, 272-275.

bu kelime “şüphe” anlamında kullanılmasının yanı sıra “kesin bilgi” olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedirler.²⁰

Fıkhî bir terim olarak da kullanılan “zan” kavramı, daha çok işaretleri genel manasıyla meydana gelmemiş bir durumda ve ne olduğu bilinmeyen bir konuda akıl yürüterek tahminlerde bulunmaktır.²¹

İsfahanî ve Tehanevî’ye (ö.1158/1745’ten sonra) göre zan kavramı genel itibariyle şekk ve vehim gibi kavramların aralarında anlam bakımından önemli bir farkın olmadığı görüşünü benimsemektedirler. İslam literatüründe fakih ve mütekelliminden olan âlimlerin bu kavrama farklı anlamlar yükleyip istimal etmesi sebebiyle anlam bakımından farklılıklar meydana gelmiştir. Onlara göre fakihler, tercih edilmesi gereken iki seçenek arasında karar verememekten ötürü zihinde beliren fikirlere zan adını vermekte; mütekellimin ise bir karineden yola çıkarak varılan olgu, düşünce ve değerlendirmelere zan adını vermektedir. Eğer bahsedilen karine güçlü bir karine ise bilgiye varılması mümkündür. Fakat aksi takdirde bu zan vehme dönüşebilir.²² Anlaşılacağı üzere zan kavramı İslami ilimlerde kullanılırken göreceli olarak farklı anlamlarda karşımıza çıkabileceği görülmektedir. İbn Sînâ’ya göre yakînin haricinde olan çoğu bilgilerin zanna dayandığı ve çoğu zaman zannî olan bilgilere şüphenin karışabileceğini belirtmektedir.²³ Yine ona göre doğru ve yanlış arasında kararsız kalma durumuna zan kavramı yerine şekk kelimesi kullanılmaktadır.²⁴

Zan kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde zikredilmektedir. Müfessirler, bu zikredilen ifadelerden yola çıkarak farklı şekillerde gruplandırmışlardır. Mesela “*Ey iman edenler! Zannın bazısından sakının. Çünkü bazı zanlar günahdır.*”²⁵ Bu ayette zanların insan üzerindeki etkisine değinilerek ikiye ayrılmıştır. Bunlar sû-i zan ve hüsn-ü zandır. Yani iyi ve kötü zanlar olmak üzere iki çeşidinden bahsedilmektedir. Taberî bu ayete istinaden “bazı zanlar” ifadesinde kastedilen mananın kötü zanlar olduğu

²⁰ İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn b. Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mücmelü'l-lüğa*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1986, 599; Ebû Abdîrrahmân Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, Mektebetü'l Hilal, Beyrût, VIII, 151-152.

²¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, tsz., III, 2254.

²² Tehânevî, *Mevsûatu Keşşâfu Istulâhati'l-Fünûn ve'l-Ulum*, II, 1153-1154; İsfahânî, *el-Müfredât*, 539.

²³ İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: Topikler-Cedel* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2008, 4-5.

²⁴ İbn Sînâ, *el-Burhân* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1966, 188-191; Mustafa Çağrıncı, *Zan*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2013, XLIV, 120-122.

²⁵ Hucurât, 49/12.

belirtmekte ve bu kötü olan zanların gerçeği ifade etmediğini söylemektedir. Mü'minlerin birbirine hüsn-ü zan beslemesine ise kötü bir duruma sebep olmadığı için Allah tarafından izin verildiğine değinmektedir.²⁶

1.2.3. Rayb

Arapçada “rayb” kelimesi zan, şüphe, şekk ve töhmet anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kavram sıfat ya da isim olarak kullanıldığı zaman kuşku uyandıran, şüpheyeye sevk eden, şüphe sahibi olmak şeklinde ifade edilmektedir.²⁷ “Rayb” kavramı bu anlamları içinde barındırmakla beraber korku anlamına da gelmektedir.²⁸

İsfahânî bu kavramı şöyle tarif etmektedir; herhangi bir şey hakkında vehme maruz kalıp daha sonra o şey hakkındaki şüphenin ortadan kalkmasıdır. Raybı anlam bakımından şekk kavramına yakın bulup, bu kavramın kendi bünyesinde sû-i zan manasını da barındırdığını ifade etmektedir. Bu durum rayb kavramının Arapçada kullanımından da anlaşılmaktadır. Örneğin bir şahıs hakkında sû-i zan ile beraber şüphe edildiğinde bu durum “râbe” fiiliyle kullanılmaktadır.²⁹

Kur’ân-ı Kerîm’deki “rayb” kavramını veya ondan türeyen bazı kavramlara baktığımızda şüpheden daha çok şüphenin insanda psikolojik olarak meydana getirdiği süreci görmekteyiz. Şimdi bu durumu iki ayet-i kerîmenin mealleriyle göstermeye çalışacağız.

Örneğin Tevbe sûresinde “*Kurmuş oldukları binaları, kalpleri paramparça olmadıkça, yüreklerinde sürekli bir kuşku olarak kalmaya devam edecektir*”³⁰ Bu ayette Cenâb-ı Allah rayb kelimesinden türeyen “ribeten” kelimesiyle o süreçteki ruhsal durumun sürecine ve insandaki iç huzursuzluğa vurguda bulunmaktadır.

Yine Cenâb-ı Allah Tevbe sûresinde şöyle buyurmaktadır: “*Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheyeye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde*

²⁶ Taberî, Ebû Cafer b. Cerir b. Yezid, *Câmi’u’l Beyân an Te’vîli Âyi’l Kur’ân*, Dâru’l-Hicra, Kahire 2001, XXI, 373-375.

²⁷ Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed, *Kamûsu’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 2005, 92.

²⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luga*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1979, II, 463.

²⁹ İsfahânî, *el-Müredât*, 368.

³⁰ Tevbe 9/110.

bocalayan kimseler, senden izin isterler.”³¹ Bu ayet-i kerîmelerden anlaşılacağı üzere rayb kavramı şüphenin meydana getirdiği ruhsal durumu ve süreci göstermektedir. Bununla beraber bu süreçte insanlarda iç huzursuzluğa dönüşüp ruhsal bunalımlara yol açmaktadır. Zemahşerî bu konuyu izah ederken rayb kelimesinin insana tedirginlik, huzursuzluk ve ıstırap verdiğiine değinmekte ve raybın yer edindiği bir kalpte, dinginlik ve mutmainliğin olamayacağını ifade etmektedir.³² Hatta rayb kavramı nefse kuşku ve ıstırap verme anlamında kullanılan bir mastar olduğu halde, lügat geleneğinde bu ıstırapa en büyük etkenlerden biri olan şekk ve şüphe manasında kullanılması daha baskın gelmiştir.³³

1.2.4. Zeyğ

“Zeyğ” kelimesi sözlükte hedeften ayrılmak ve sapmak, amaç, maksat, gözün kayması ve niyet;³⁴ korku anındaki gibi gözlerin baktığı nesneden ayrılması,³⁵ düşüncelerin dağılma ve karışma hali, şüphede kalmak, dönüş yapmak ve doğru yoldan sapmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³⁶

Terim anlamı olarak zeyğ; yanlış tarafa yönelmek, itidalli ve doğru olan görüş ve yoldan uzaklaşmak, iyi tarafı terk edip kötü olana doğru yönelerek kalbin uyum ve dengesini kaybetmesi gibi anlamları ifade etmektedir.³⁷

Terim ve lügat anlamlarından anlaşılacağı üzere bu kavram genel itibariyle iyiden, doğrudan ve dengeden sapmayı ifade etmektedir. İmam Mâtûrîdî’ye (ö. 333/944) göre Hz. Muhammed’in ortaya koyduğu bir anlayış biçimi ve metodu vardı. Hz. Peygamber’den sonra sahabeleri de aynı metot ve anlayışı sürdürmüşlerdir. Bu yolun terk edilmesi ve müteşabih ayetlerin yorumlarıyla ilgili yayılan batıl görüşlere

³¹ Tevbe 9/45.

³² Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf ‘an Hakaiki’t-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavi’l fi Vücuhi’t-Te’vil*, Dâru'l-Kitâbu'l Arabî, Beyrût, 1986, II, 312-313.

³³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 164-165.

³⁴ Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Lügati ve Sihâhü'l-Arabiyyetü*, Dâru'l-İlm, Beyrût, 1987, IV,1320.

³⁵ Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Hüseynî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidaye, Kuveyt 2001, XXII, 497.

³⁶ Fîrûzâbâdî, *Kamûsu'l-Muhît*, 783.

³⁷ Yaşar Düzenli, *Kur’an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2000, 80.

tabi olunmasıyla beraber sapmalar başlamıştır. İmam Mâtûrîdî, “zeyğ” kavramının bu sapmayı ifade ettiğini beyan etmektedir.³⁸

Ona göre dinin hakikatlerinden sapmak iki şekildedir. Birincisi niyet ve amaç yönüyledir ki, bu küfre girer. Mesela kıyametin meydana geleceği zaman gibi peygamberlerin bile bilmediği gayba ait konularda, sağlam bir delile dayanmadan, ortaya atılmış fasit ve temelsiz görüşleri benimsemek birinci sapmaya örnek verilebilir. Aslında bu gibi durumlar dinin kendi amaç ve niyetlerine göre tahrif edilmesi anlamına gelmektedir. İkinci şekil sapmalar ise daha çok mezheplerin dini anlayış biçiminden ortaya çıkmaktadır. İslam dinini kabul etmelerine rağmen, bazı mezheplerin ayetlerin zahir manalarına istinat ettikleri yorum ve görüşleriyle, kendi mezhebinin hak diğerlerinin ise batıl olduklarını iddia etmeleridir.³⁹ Bu görüşlerinden anlaşılacağı üzere bu sapmalar daha çok müteşabih ayetlerin yanlış yorumlanmasından ötürü meydana gelen sapmaları beyan etmektedir.

Bu kavramın fikri sapma ve kaymaları ifade ettiğini vurgulamakla beraber lügat anlamlarından olan gözün kaymasını da ayetler ışığında görmek mümkündür. Nitekim Necm sûresinde Mi’rac-ı Nebeviden bahsedilirken 17. ayetinde gözün hakikatten ayrılmaması ve odaklandığı hedefinden ayrılmadığına değinmiştir. Sûrenin 17. ayetinde “göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı” ifadesiyle bildiğimiz anlamda duyu organlarımızdan biri olan gözle görülmesi kastedilmiştir.⁴⁰

Gözün kaymaması ve hedefinden şaşmamasıyla ilgili kastedilen manalardan birisi şu olabilir: Hz. Muhammed’in, miraç gecesinde bizzat şahit olduğu olağanüstü hadiseler görmüş ve yaşamıştır. Muhatap olduğu bu mucizevi olaylar sırasında oraya davet edilmesinin asıl amacına odaklanıp etrafındaki hadiselerden etkilenip gözü kaymamıştır. Ciddi bir teveccüh ve kemal-i dikkat ile asıl maksadına kilitlenmiştir.⁴¹

1.2.5. Hems

Gizliden çıkartılan seslere “hems” denir. Bu yapılan eylem hemen hemen kimse tarafından duyulmayacak kadar gizli ve kısık seslerdir. Yürürken ayakların ses

³⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, nşr. Mecdî Baslum, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 2005, II, 309.

³⁹ Mâtûrîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, II, 310.

⁴⁰ Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, Dâr-u İhya, Kahire 1963, II, 81.

⁴¹ Seyyid Ebû’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, IV, 395.

çıkarmasının engellenmesi için adeta ayaku larına basarak veya ağızda lokma varken ağızı açmadan lokmayı çiğnerken çıkan çok hafif seslere de “hems” denilmiştir.⁴²

“O gün herkes  ağırıcıya uyar; ondan kaçıp kurtulma imkânı yoktur. Rahmân ’ın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında bir Şey işitemezsin.”⁴³ Bu ayetin bağlamında burada zikredilen hafif sesler mahşer meydanına doğru sevk edilen ayakların basış sesleri ve tıkırtıları diye ifade edilmektedir.⁴⁴

Bu kavramın, ayakların çıkardığı sesler anlamı temel alındığında, kıyamet gününde mahşer meydanına doğru sevk edilen ayakların meydana getirdiği o hafif ve gizli sestten başka bir sesin duyulmayacağı anlaşılmaktadır. Nitekim bu kavram asıl anlamı itibariyle gizli ses anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanıma benzer olarak iki Şahıs arasında geçen konuşmanın içeriği gizlenmek istenildiğinde bu kavram kullanılır. Seslerin kesilip sadece dudakların hareketiyle çıkarılan gizli ses anlamını ifade için kullanılan “hems” kavramı, kıyamet gününde mahşer alanında toplanmanın vereceği endişe ve dehşet nedeniyle herkesin sesi kısık, alçalmış ve fısıltılı bir Şekilde gizlenmiş olacağına dikkat çekmektedir.⁴⁵

Hems kelimesinin bu gibi anlamlarına bakıldığında Şeytanın vesvese vermede bu yolu da kullandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Şeytanın bu yönteminde vesveseler, gizli ses ve fısıltılar yoluyla yapılmaktadır.

1.2.6. Necvâ

Vesvese kavramının yakın anlamlısı olan bir diğer kelime ise “necvâ” kelimesidir. “Necvâ” sözlükte; iki kişi arasında gizlice konuşmak, fısıldaşmak, bir Şeyin  z , ortası, içi, gizli düşünmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁶

“Necvâ” kelimesi gizli veya açık fark etmeksizin iki kişinin ya da bir topluluğun kendi aralarında konuşmasıdır.⁴⁷ Sözlüklere baktığımızda necvâ kelimesinin içeriği ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir. Yani insanların kendi aralarında konuştukları

⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 250; İsfahânî, *el-M red t*, 846.

⁴³ T -h  20/108.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l Beyân*, XVI, 168.

⁴⁵ Fahreddin Razî, Eb  Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsirü'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, D r-ı İhya et-Turasu'l Arabi, Beyrût, h. 1420, XXII, 101; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur' n*, Dâru'l-Kitâbi'l-Misriyye, Kahire 1964, XI, 247.

⁴⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, VI, 187; Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd el-Ezdi, *Cemheretu'l-Luğa*, Dâru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrût, 1987, I, 497; İbn Manzur *Lisanu'l-'Arab*, XV, 308.

⁴⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, XV, 308.

şeyin ne olduğu ile ilgili herhangi bir ifadeye rastlamadık. Fakat konuşanların gizli bir şekilde konuşması bizleri necvâ kelimesinin daha çok sırların ortaya çıkması, gizli bir durumun başkasına aktarılması ve belirli bir mevzuda üçüncü kişilerin dâhil olmaması gerektiği kanaatine yönlendirmektedir. Necvâ kelimesinin türevleri her ne kadar farklı anlamlar ifade etse de⁴⁸ necvâ kelimesinin esas anlamı gizli bir şeyin iletilmesidir. Zira bu yönüyle necvâ, vesvese ile yakın anlamlı olmaktadır.

Necvâ, Kur’ân’da farklı anlamları ihtiva eden bir kelimedir. Toplamda 11 defa geçmekte olan necvâ kelimesi gizli konuşmak, gizli toplantı yapmak anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz.⁴⁹

Mesela bir ayette نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا “Biz, onların senin Kur’ân okumayı dinlerken nasıl dinlediklerini çok iyi biliriz. Ve birbiriyle fısıldaşırken o zalimlerin ‘siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz!’ demelerini de (çok iyi biliriz).”⁵⁰ Şeklinde müşriklerin bir taraftan Hz. Peygamber’in Kur’ân okuyuşunu dinlediklerini, bir taraftan da kendi aralarında gizlice fısıldaşarak onu büyülenmiş bir adam olduğunu ifade ettiklerini belirtmektedir. Ayette yer alan necvâ kelimesi “aralarında fısıldamak, gizli konuşmak” anlamlarında açıklanmıştır.⁵¹ Ayrıca “*Ve birbiriyle fısıldaşırken*” ibaresi hakkında üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Müşriklerin, Hz. Peygamber hakkında Daru’n-Nedva’da istişare ettikleri.

İkincisi: Kureyş’in ileri gelenlerinin insanları Hz. Peygamber’den nasıl uzaklaştırmak gerektiği hakkında fısıldaşmaları.

Üçüncüsü ise kendi aralarında Hz. Peygamber’e “mecnun, sihirbaz” demeleridir.⁵²

⁴⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, VI, 187; İsfahanî, *Mu’cemu Müfredati Elfazi’l-Kur’an*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, tsz., 504-505.; İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XV, 305-308.

⁴⁹ Muhammed Fuâd Abdûlbâkî, *Mu’cemu’l-Müfehres li-Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Daru’l-Hadis, Kahire, 1945, 690.

⁵⁰ İsrâ, 17/47.

⁵¹ Ebû İshak İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’an ve İrabuhu*, Alemu’l-Kutûb, Lübnan, 1988, III, 243; Matûrîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, VII, 56; Ebû’l-Leys Nasr b. Muahmed es-Semerkindî, *Bahrû’l-Ulum*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1996, II, 314.

⁵² Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, Dâru’l-Kutûbi’l-İlmiyye, Beyrût, ts., III, 247.

Başka bir ayette ise necvâ kelimesi gizli toplantı yapmak anlamında kullanılmıştır: لَا هِيَةَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا “*Kalpleri hep eğlencede. Ve o zalimler aralarında gizlice fısıldaştılar.*”⁵³ Zalimlerin kalpleri hep eğlencede olduğu gibi zihinleri de hep gereksiz şeylerde meşguldür. Kendi aralarında gizli toplantılar yaparak Müslümanların aleyhine enine boyuna konuşurlar.⁵⁴ Sonuç olarak nazara verdiğimiz her iki ayette necvâ kelimesi fısıldamak anlamında kullanılmıştır. Zira aralarında fısıldayanların birbirlerine olan telkinleri vesvese türünden olmaktadır. Çünkü fısıldaşmaları iyi niyetli değildir. Bu yönüyle necvâ vesvese ile yakın anlamlıdır.

Necvâ kelimesi bir de vesvese ile zıt anlamı bulunmaktadır. O da yapılan fısıldaşmanın içeriğinin iyi olmasıdır ki ayette bu durum şöyle belirtilmiştir. “*Ey iman edenler! Aranızda gizlice konuştuğunuzda günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın. İyilik ve takvayı konuşun*”⁵⁵ Ayet, Müslümanların gizli fısıldaşmalarının içeriğine müdahale etmektedir. Münafıkların fısıldaşmaların içeriği günah olmasından dolayı, Müslümanlar böyle bir fısıldaşmadan nehyedilmektedirler. Günah ve düşmanlıkta yapılan fısıldaşmanın her türlü zararı bulunmaktadır. Buna karşılık Allah iyilikte, takvada ve iyiliği emredip kötülüğü nehyetmede fısıldaşmayı tavsiye etmektedir.⁵⁶

Diğer bir ayette ise necvâ kelimesinin içeriğine şöyle vurgu yapılmıştır: “*Bir sadaka vermeyi yahut marufu yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların kendi aralarındaki gizli konuşmalarının çoğunda hiçbir hayır yoktur.*”⁵⁷ Ayet yapılan necvânın hayır üzerine olmasını şart koşturmuştur. Onun dışındaki bütün gizli konuşmalarda hayır yoktur. Örnek verdiğimiz iki ayette necvâ kelimesinin içeriğine yönelik vurgu yapılmaktadır. Bu durumda necvâ kelimesinin içeriği ile bağlantılı olarak vesvese kavramının karşıt veya yakın anlamlısı olmaktadır. Zira içeriği iyi olan necvâ kelimesi vesvese kavramına karşıt olurken, içeriği kötü olan necvâ kelimesi ise yakın

⁵³ Enbiyâ, 21/3.

⁵⁴ Nasîrüddin Ebû Said Muhammed Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrût, 1997, IV, 45; Ebû'l-Berekât Abdullâh b. Muhammed b. en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelîmu't-Tayyîb, Beyrût, 1998, II, 394; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, Dâru's-Sâbûnî, Kahire, 1997, II, 234.

⁵⁵ Mücâdele, 58/9.

⁵⁶ Muhammed Tahir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Tunusiyye, Tunus, 1984, XVIII, 33; Muhammed Emin b. Abdillâh el-Aramî el-Ulvi, *Hedâiku Ravhu ve'r-Reyhan*, Dâru Tavki'n-Necat, Lübnan, 2001, XXIX, 37.

⁵⁷ Nisâ, 4/114.

anlamli olmaktadır. Bu da kelimenin kullanan duruma göre Şekil aldığını göstermektedir.

Dikkatimizi çeken başka bir nokta ise Şudur: Sözlüklerde necvâ kelimesinin içeriği ile ilgili bilgilere rastlamadığımızı ifade etmiŐtik. Daha çok kelimenin kendisine yönelik açıklamalar yapılmış, yerilen veya tavsiye edilen necvâ ile ilgili herhangi bir tasnif yapılmamıŐtır. Kur’ân ise necvâ kelimesinin içeriğine vurgu yapmış ve hayır üzerine olan necvy teşvik ederken kötülük üzerine olan necvy ise nehyetmiŐtir.

1.3. Karşıt Anlamlıları

Vesvese kavramına yakın anlam taşıyan bazı kelimeler bulunduğu gibi bunun tam aksine karşıt anlamlarını bildiren bazı kavramlar da vardır. Şeytan, nefis veya habis ruhlardan gelebilen bu duruma karşılık; Allah’tan, meleklerden, ervah-ı tayyibeden gelen güzel anlamlar içeren bazı kavramlar bulunmaktadır. Vesvese ile ilgili yapılan çalıŐmalar üzerinde yaptığımız araŐtırmalarda vesvese kavramının karşıt anlamları ile ilgili çalışmaya rastlamadık. Vesvese konusu ile ilgili yaptığımız betimleyici ve bütünleyici okumalarda vesvese kavramının karşıt anlamlısı olabilecek kavramları Şu Şekilde ortaya koyduk. Şimdi bu kavramlardan tespit ettiklerimizi ele alacağız.

1.3.1. İlham

Sözlük anlamı olarak ‘‘içmek, birden yutmak’’ anlamlarına gelen ‘‘lehm’’ kelimesinden türeyen ilham, ‘‘yutturmak’’ demektir.⁵⁸ Terim olarak ise, ‘‘Allah’ın melekler aracılığıyla veya vasıtasız olarak doğrudan iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ilka etmesi’’ diye tanımlanabilir. Esas olarak ilham, bilgi kaynaklarına baŐvurmadan zihinde ve kalpte ortaya çıkmasıdır. Yaygın olmamakla beraber ilhamın yerine feraset, hevcis ve havâtır gibi tabirler kullanılmıştır. Bunlara farklı manalar da yüklenilmiŐtir. Hads, keŐf, tecellî ve vrid terimleri de ilhama yakın anlam taşıyan kelimeler olarak kullanılmıştır.⁵⁹

İlham kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de sadece ‘‘Sonra da o nefse, bozukluk eğilimi ile korunma duygusunu ilham edene’’⁶⁰ mealindeki bu ayette geçmekte olup burada insanın benliğine yerleŐtirilen takva ve sapkınlık yönleri vurgulanmıştır. Genel olarak müfessirlere göre Hz. Ms’nın annesine gönderilen vahyin doğrudan Allah tarafından

⁵⁸ İsfahânî, *el-Mredt*, 475.

⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, *İlham*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, XXII, 98.

⁶⁰ Őems, 8/91.

onun kalbine gönderilen bir ilham olduğu kabul edilir. Hadislerde ise Peygamber Efendimizin (sav) Husayn ismindeki sahabeye öğrettiği duada “Allah’ım! Bana gerçeği bulma yeteneğini ilham et” ifadesi yer almaktadır.⁶¹

Şeytan vesvese ile insanlara kötülüğü telkin ederken buna karşılık Allah ve melekleri ise insanı doğru yola iletmek için ilham yoluyla insanın kalbine bilgileri ulaştırır. Bu konuda İslam âlimleri genel olarak görüş birliği içerisindeyler. İlham konusunda katı tavırlar takınan Mü’tezile âlimleri dahi insanların düşünme eylemini gerçekleştirebilmeleri için Allah’ın insanlara bazı fikirleri ilham ettiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte müminlerin başarıya ulaşması için onların kalbine cesaret ve kâfirlerin yenilmesi için onları kalbine korku saldığını kabul ederler.⁶²

Âlimlere göre önem verilen husus, veli ve muttakî olan kullara verilmiş olan bu özel manadaki ilhamın kesin bilgi kaynağı olarak kullanıp kullanılmamasıdır. İbn Sînâ, faal akıl ile ilişki kurabilmenin temiz nefisler için mümkün olabileceğini ve bu vesileyle herkese gelmeyen bilgilerin bu temiz nefislere feyz yoluyla aktığını belirtir. Bu meydana gelen durumun veli kulların mazhar olduğu ilham olduğunu belirtmektedir.⁶³

1.3.2. Feyiz

Feyiz kelimesi sözlükte “ bir haberin yayılması, bir sırrın açığa çıkartılması, suyun artarak yatağından taşması” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴ Bu kavram mecazî olarak “bağış ve lütüfkârlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Feyiz kelimesinin kökünden türeyen fiiller “akmak, taşmak, dalmak” anlamlarında Kur’ân ve hadislerde de geçmektedir. İlk mutasavvıflar arasında feyiz kelimesi ve ondan türetilen istifâze ve tefeyyüz gibi kelimeler tasavvufi bir terim olarak kullanılmamıştır. Bu kavramı, varlığı ve oluş meselesini açıklamak için ilk kullanan mutasavvıf Muhyiddin İbnu’l-Arabî (ö.638/1240) olmuştur.⁶⁵

İbnu’l-Arabî, Allah’ı kastederek sadece bir varlığın olduğunu ve görünen her varlığın O’nun çeşitli görüntüleri olduğundan bahsederken “feyiz ve feyezân”

⁶¹ Yavuz, *İlham*, XXII, 98.

⁶² Ebü’l-Hasan el-Eş’arî, *Makâlâtü’l İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn* (nşr. H. Ritter), Wiesbaden 1963, 264; Yavuz, *İlham*, XXII, 98.

⁶³ Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehrîstânî, *el-Milel ve’n-Nihal* (nşr. M. Seyyid Kîlânî), Kahire, 1381/1961, II, 200, 230; Yavuz, *İlham*, XXII, 98.

⁶⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, VII, 389; Ezherî, *Tehzibu’l-Luğa*, XIII, 180-182.

⁶⁵ Selçuk Eraydın, *Feyiz*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995, XII, 513-514.

kavramlarını kullanmaktadır. Bütün suların belli bir kaynaktan çıkıp akmasını örnek vererek aynen bunun gibi bütün varlıkların tek bir varlıktan çıkıp aktığını belirtmektedir. Bu varlıkların akışında herhangi bir aksama ve kesintinin olmadığına değinip; varlıkların, her an kaynağına muhtaç ve her an ondan aldığı destek ile varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir. Bilgi gibi varlığın da bir taşma ve akış sonucu olması ilahi bir feyizdir. Feyiz burada varlığın ortaya çıkması ve tecellî etmesi anlamında kullanılmıştır.⁶⁶

Mutasavvıflar feyiz kavramını Hak'tan gelen bilgi ve ruhsal zevk manasında kullanmışlardır. Bu durum Hak'tan gelen feyzin, Peygamber Efendimiz (s.a.v) aracılığıyla evliyalara ve onların vesilesiyle insanlara ulaştırılmasıdır. Böylece müridlerin feyiz membarları mürşitler olmuştur. Mürşidin doğrudan Hz. Peygamber vasıtasıyla Hak'tan aldığı feyiz "ilahi feyiz", silsileler aracılığıyla aldığı feyze ise "isnadi feyiz" adı verilmiştir. Tarikata giren müridin, şeyhinden feyiz ve irfan almış olmasına da "ahz-ı feyz" denilmiştir.⁶⁷ Her türlü lütuf, nimet, bilgi, ihsan Cenâb-ı Hak tarafından mümin kullarına rahmetinden taşıp akmış ve akmaktadır.

1.3.3. Tecellî

Tecellî kavramı sözlükte "görünmek, görüntü, belirlemek ve ortaya çıkmak" anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁸ Terim olarak tasavvufta kullanılan bu kavram "seyr-i sülûk halindeki sâlikin kalbinde beliren nurlu ve ledünni bilgiler" demektir. Bu kavram "cılve" kelimesi ile aynı kökten olup eş anlamda kullanılmıştır. İlham, vâkıât, vâridat ve sünûhât gibi kelimeler tecellî kavramı ile aynı anlamı ifade etmektedir. Yine feyiz, şühûd, zuhur kavramları tecellî kelimesiyle yakın anlam ilişkisi taşımaktadır.⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de tecellî kelimesinin geçtiği bazı ayetler bulunmaktadır. Gündüzün belirip ortaya çıkması "*aydınlandığında gündüze*"⁷⁰ ve Hz. Musa'nın, Yüce Allah'ı görmek istemesi üzerine dağa tecellî etmesi "*Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti*"⁷¹ ayetlerinde tecellî kavramı ortaya çıkmak ve zuhur etmek anlamlarında geçmektedir.

⁶⁶ Eraydın, *Feyiz*, XII, 513-514.

⁶⁷ Eraydın, *Feyiz*, XII, 513-514.

⁶⁸ Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, XI, 128-129.

⁶⁹ Semih Ceyhan, *Tecellî*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2011, XL, 241-243.

⁷⁰ Leyl, 92/2.

⁷¹ A'râf, 7/143.

İlk dönem sūfilere gibi muhakkik sūfiler de tecellî terimini nefsin, seyr-i sülûk sonucunda aydınlanarak tecellî eden Hakk'ın varlığını idrak etmesi şeklinde açıklamışlardır. Bununla birlikte İslam filozoflarının kullandığı feyiz ve sudûr nazariyeleri ile irtibatlı bir biçimde tecellî terimini, metafizik ve kozmolojik anlam çerçevesinde açıklamışlardır. Muhakkik sūfilere göre tecellî Allah'ın yaratma fiilidir. Allah, her mekânda her zamanda ve her şeyde tecellî eder. Dolayısıyla insan da bu tecellîye kabiliyet ve arınması nispetinde mazhardır. İnsan, beşerî ve nefsânî arzu ve isteklerinden arınıp, kalbinin aynasını cilalayarak tecellîye mazhar olma kabiliyetine erişebilir. Bu kabiliyetini davranışına yansıtıp eylem haline getirdiğinde Hakk'ın tecellîsi zuhur etmeye başlar. Bu yüzden “tecellî meclaya aittir” anlayışı ifade etmektedir.⁷² İnsanın kalbi bir ayna gibidir. Bu ayna temizliği ve kabiliyeti nispetinde Allah'tan gelen tecellîye mazhar olmaktadır.

1.4. Kur'ân-ı Kerim'de Vesvese

Kur'ân-ı Kerim'de beş ayette vesvese kavramından söz edilmektedir.⁷³ Söz konusu geçen beş ayette, şeytanın Hz. Âdem ve eşini vesvese ile aldatması, nefsin vesvesesi ve Nâs sûresinde geçen vesvâsın vesvese vermesinden bahsedilmektedir. Başlıklar halinde bu üç meselenin detaylarına değinilecektir.

1.4.1. İblis'in Hz. Âdem ve Eşini Vesvese ile Aldatması

A'raf sûresi 20. ayet ve Tâ-hâ sûresinin 120. ayetlerinde iblisin Hz. Âdem ve eşine vesvese vermesi konu alınmıştır. Bu iki ayette aynı konudan bahsedildiği için beraber bu başlık altında ele alınacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de, Allah Hz. Âdem'i yaratıp ona ruh verdikten sonra meleklere “*Âdem'e secde edin*” diye emretmiş ve bütün melekler bu emre uyarak ona secde etmişlerdir. Melekler bu emre uyarak itaat etmesine rağmen orada bulunan iblis direnip ve kibirlenerek itaat etmemiştir. Bunun üzerine ayetin ifadesiyle kâfirlerden olmuştur. Allah, Hz. Âdem ve eşini yarattıktan sonra onları cennete yerleştirir. Orada oturmalarını ve istedikleri yerden rahatça yiyip ve içeceklerini buyurur. Fakat cennette bulunan tek bir ağaca yaklaşmalarını yasaklamıştır. Eğer o ağaca yaklaşıp emre itaat etmezlerse zalimlerden olacaklarını buyurmuştur.⁷⁴ Allah, Hz. Âdem'e secde etmeyip kibirlenen

⁷² Ceyhan, *Tecellî*, XL, 241-243.

⁷³ A'râf, 7/20; Tâhâ, 20/120; Kâf, 50/16; Nâs, 114/4; Nâs, 114/5.

⁷⁴ Bakara, 2/34-35.

iblisi lanetleyerek rahmetinden uzaklaştırmıştır. Kıyamet gününe kadar Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılan iblis, Allah'tan mühlet isteyip âdemoğlunu hak yolundan saptırmak için gayret edeceğini söylemiştir. Allah da ona malum vakte kadar yani kıyamet gününe kadar mühlet vermiştir.⁷⁵

Allah'ın iblise mühlet vermesiyle beraber iblis, âdemoğlunu doğru yoldan saptıracağına ant içmiştir. Her yolu deneyerek insanların sağından, solundan, önlerinden ve arkalarından sokulup ve çoğunu şükretmekten alıkoyacağını söylemiştir.⁷⁶ Mühlet alan ve her yolu deneyeceğini söyleyen iblis, cennette ikamet eden Hz. Âdem ve eşine görünerek onları yasak ağaca yaklaşp meyvelerinden yemeleri için vesvese vermiştir.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى

“Derken, şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: ‘Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümler yolunu göstereyim mi?’”⁷⁷

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِي عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِحِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا
مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ

“Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve ‘Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı’ dedi.”⁷⁸

Hiz. Âdem’in üstünlüğünü kabullenemeyen şeytan ona vesvese vererek: “Ey Âdem, meyvesinden yediğin takdirde hiç ölmeyeceğin ve yok olmayacak bir mülke sahip olabileceğin ağacı sana göstereyim mi?” Şeytanın bu vesvesesinden sonra Hiz. Âdem ve eşi şeytana aldandılar.⁷⁹ Burada zikredilen ağacı, “ebedilik ağacı” olarak nitelendiren Vâhidî (ö. 468/1076) şeytanın, o ağacın meyvesinden yiyen kişinin artık hiç ölmeyeceğini onlara telkin ettiğini belirtmiştir.⁸⁰ Allah Hiz. Âdem’i yücelterek meleklerin ona secde etmesini emretmiştir. Fakat iblis bu emre karşı çıkıp Hiz. Âdeme ve zevcesi Hiz. Havva’ya düşman kesilerek, onları ellerindeki bütün nimetlerden

⁷⁵ Sâd, 38/74-83.

⁷⁶ A‘râf, 7/16-17.

⁷⁷ Tâ-hâ, 20/120.

⁷⁸ A‘râf, 7/20.

⁷⁹ Taberî, *Cami’u’l Beyan*, XVI, 188.

⁸⁰ Vâhidî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *el-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, Dâru’l-Kalem, Beyrût 1994, 717.

mahrum kalacakları bir günaha çağırmıştır. O çağırmadan sonra Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva'dan o zelle ortaya çıkmıştır.⁸¹

Şeytan, onları yasak ağaçtan yemeye ikna etmeye çalışırken onların faydasını düşündüğünü iddia ederek şöyle vesvese vermiştir: “Onlara, “Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye de yemin etti.”⁸² Âdem (as) ve eşi iblisin bu yemininden sonra ona aldanarak kendileri için yasaklanan ağaçtan yemişlerdir. Daha sonra onların üstündeki cennet elbiseleri çıkarılmış ve her ikisinin de avret mahalleri açılmıştır. Übey b. Kâ'b, Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Âdem (as) uzun boylu ve gür saçlıydı. Hata işledikleri zaman avret yerleri açıldı. Avret yerinin açıldığını görünce utancından kaçmaya başladı ve cennet ağaçlarından birisinin dalları arasına girdi. Yüce Allah nida edip “Ey Âdem benden mi kaçyorsun?” dedi. Âdem “Utancımdan kaçıyorum.” Cevabını verdi. Daha sonra o ve eşi cennetin yapraklarıyla avret yerlerini örtmüşlerdir. Âdem (as) ile eşi yasak ağaçtan yedikten sonra yaptıklarına pişman olmuşlar ve nedametlerini Rablerine karşı şöyle dile getirmişlerdir; “*Ey Rabbimiz, biz kendi nefsimize zulmettik. Senin emrini dinlemeyerek o ağaçtan yedik. Suçumuzu bağışla, bizi affet. Eğer sen bizi bağışlayıp, suçumuzu affetmezsen zarara uğrayanlardan olacağız.*” Yüce Allah onların tevbesini kabul etmiş ve günahlarını bağışlamıştır.⁸³

Bediüzzaman, Hz. Âdem'in (as) cennetten çıkarılışının hikmet boyutuna değinerek bunun bir vazifelendirme olduğundan söz etmektedir. Ona göre Hz. Âdem (as) öyle bir vazifeyle dünyaya gönderilmiştir ki bütün insanlığın manevi terakkiyatı, insandaki bütün kabiliyetlerin gelişmesi ve insanın mahiyetinin anlaşılması için gönderilmiştir. Bununla birlikte Allah'ın isimlerinin anlaşılması için kapsamlı bir ayna hükmüne geçmiştir. Ona göre eğer Hz. Âdem (as) cennette kalsaydı makamı melek gibi sabit kalır ve insanlığın kabiliyetleri gelişmezdi. Fakat Cenâb-ı Allah'ı tesbih eden makamı sabit, o görevi yapan çok fazla melek olduğu için gerek kalmazdı. Bu yüzden

⁸¹ Fahreddin Razî, *et-Tefsirü'l-Kebîr*, XXII, 107.

⁸² A'râf, 7/21.

⁸³ Semerkandî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-Hûdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Tefsiru's-Semerkandî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, I, 535.

hikmet-i İlâhiye nihayetsiz makamları aşabilecek insanın, fitratına uygun bu dünyayı yaratıp dünyaya göndermiştir.⁸⁴

1.4.2. Nefsin Vesvesesi

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıkların) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”⁸⁵

Taberî’ye göre, ayette zikredilen “Biz, ona şah damarından daha yakınız.” ifadesinden maksat “Biz ona, kendisinden daha fazla sahibiz” veya “Biz ona gelen vesveseleri kendisinden daha iyi biliriz” demektir.⁸⁶ Zemahşerî’ye göre ise “Nefsin vesvese vermesi; insanın içine doğan, aniden aklına gelen ve içinden geçen söz anlamına gelir.”⁸⁷ Kurtubî, burada vesveseyi şöyle açıklamaktadır: “Gizli konuşma ve söz söyleme derecesinde nefsin içinden geçirdiği şeyler demektir.” “İnsanı biz yarattık ve nefsinin ona vermekte olduğu vesveseleri biliriz.” Burada maksat “insanın içinde, kalbinde, zihninde neler geçtiğini biliriz” demektir. Bu buyruk ile gizlice işlenen günahlardan vazgeçilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁸⁸ Fahreddin Râzî’ye göre “Hak Teâlâ, “Andolsun insanı biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz” buyurmasından maksat Allah Teâlâ’ya hiçbir şeyin gizli kalmadığına ve O’nun kalplerdekini bile bildiğine bir işaret olmuş olur.”⁸⁹

Elmalılı’nın tefsirinde ise şöyle ifade edilmiştir: “Nefsin vesvesesi tabiri, insanın; içinden kendine söylediği, gönlünden geçirdiği gizli duygular, kararlar, vehimler, kuruntular, hatıralar gibi tüm bâtinî şuur şuuratını kapsamaktadır. İnsanların amellerini kaydeden sorumlu meleklerin bile henüz vâkıf olmadığı derecede gizli olarak insanın kalbine gelen hatıralar ve nefsin şuuratının hepsini Allah bilir. Çünkü insanı yaratan Allah’tır.”⁹⁰ Nefisten gelen vesveselerin gelebileceğini ve yapılmadığı, konuşulmadığı sürece Allah’ın günah olarak yazmayacağını Hz. Peygamber (sav) şöyle

⁸⁴ Said Nursî, *Mektubât*, Rnk Neşriyat, İstanbul 2021, 43-44.

⁸⁵ Kâf, 50/16.

⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l Beyân*, XXI, 421.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 383.

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, XVII, 17.

⁸⁹ Râzî, *et-Tefsirü’l-Kebîr*, XXVIII 134.

⁹⁰ YAZIR, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 4505.

buyurmuştur: “Şüphesiz ki Allah Teâlâ ümmetinden konuşmadıkları ve yapmadıkları sürece nefislerinin kendilerine fisıldadıklarından vazgeçmiştir.”⁹¹

1.4.3. Vesvâs’ın Vesvesesi

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

“De ki: “Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden (Allah’a sığınırım.)”⁹²

Ayette geçen “vesvas” kavramından maksat şeytandır. Sinsi olmasından kastedilen mana ise Said b. Cübeyr ve İbnî Abbas’tan gelen rivayete göre: İnsan, Allah’ı andığında şeytan saklanır ve etkisiz kalır. Allah’ı unutmamasıyla beraber şeytan tekrar vesvese vermeye başlar. Bu yüzden şeytana sinsi ve gizlenen anlamında olan “hannas” adı verilmiştir.⁹³ Zemahşerî’ye göre burada zikredilen “vesvas” kavramı şeytanı nitelemektedir. Onun bu mastar ile adlandırılması adeta vesvesenin ta kendisi olmasından dolayıdır. Çünkü vesvese onun sanatı ve sürekli uğraştığı işidir. Yahut burada “vesvas” vesveseli anlamında kastedilmiştir. “Hannas” tabiri ise işi pusuya yatmaktan ibaret olan “geri duran ve kaçınan” anlamına gelmektedir. Şeytana bu ismin verilme sebebi Said. b. Cübeyr’den gelen rivayet sebebiyledir.⁹⁴

Ayette geçen “insanlardan ve cinlerden” tabirini Fahreddin Razî şöyle izah etmektedir: “Sinsi davranarak vesvese veren şeytan, bazen insanlardan olur bazen de cinlerden olur. Nitekim “İnsî ve cinnî şeytanlar...(En’am, 112)” tabiriyle Allah başka bir ayette yine buyurmuştur. Cinnî şeytanlar bazen vesvese verip tekrar sinerler. Aynı şekilde İnsî olan şeytanlar da böyle yapmaktadır. Çünkü o her zaman kendisini müşfik bir nasihatçi gibi göstermeye çalışır. Dinleyen kişi bunu reddederse geri çekilir. Eğer bunu dinlerse daha da üzerine gelmektedir.”⁹⁵

Bu görüşleri dikkate alarak baktığımızda burada adı geçen “vesvas” kavramının şeytanı belirttiğini görmekteyiz. Vesvese insandaki vehim kuvvetine benzerlik göstermektedir. İşin başlangıcında akla yardımcı olan vehim kuvveti sonuca doğru giderken büzülür ve insanı tereddüde düşürüp vesvese vermeye başlamaktadır.

⁹¹ İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Dâru'l-Kitab, Beyrût 1998, VII, 371.

⁹² Nâs, 114/4-6.

⁹³ Taberî, *Câmi'u'l Beyân*, XXIV, 753-755.

⁹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 823-824.

⁹⁵ Razî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, XXXII 377.

Vesveseci hem insanlardan hem de cinlerden olur. Veyahut da şeytan; insanlara, insan ve cin vasıtasıyla vesvese verebilmektedir.⁹⁶

1.4.4. Kur’ân-ı Kerîm’de Geçen Vesvese Anlamındaki Bazı İfadeler

Kur’ân-ı Kerîm’de vesvese kavramı beş ayette zikredilmekle beraber, birçok ayette vesvese anlamı taşıyan farklı ifadeler de zikredilmiştir. İblisin, Hz. Âdem ve eşine vesvese vermesi, nefsin ve vesvasın vesvese vermeleri geçen ayetlerde açık bir şekilde ifade edilirken burada daha iyi anlaşılması açısından vesvese anlamındaki ifadeler ele alınacaktır.

1.4.4.1. Şeytanın Fısıldaması

إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارٍ لَهُمْ شَيْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“O tür gizli konuşmalar ancak şeytandandır. Bu müminleri üzme içindir. Oysa o, Allah’ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez. Müminler ancak ve ancak Allah’a güvenip dayansınlar.”⁹⁷

Ayette geçen “necvâ” kavramı sözlükte; iki kişi arasında gizlice konuşmak, fısıldaşmak, bir şeyin özü, ortası, içi, gizli düşünmek anlamlarına gelmektedir.⁹⁸ Necvâ kelimesi gizli veya açık fark etmeksizin iki kişinin ya da bir topluluğun kendi aralarında konuşmasıdır.⁹⁹ Belirttiğimiz bu ayetten bir önceki ayette de Allah, müminleri bir araya gelip gizli konuştukları zaman kötülük üzerine değil iyilik ve takva üzerine fısıldaşmaları hakkında sakındırmıştır.¹⁰⁰ Bu ayette münafıklar bu huylarından sakındırıldığı gibi müminler de bu gibi fısıldaşmalardan sakındırılmıştır.

Taberî, bu ayet hakkında müfessirlerin farklı izahlarını ele aldıktan sonra bu ayetin hemen öncesinde gelen ayet ile bağlantı kurarak “necva” kavramından maksat münafıkların, aralarındaki fısıldaşmalarıdır. Zira münafıklar kendi aralarında fısıldaşıyor ve müminleri öfkeliyorlardı. Allah bu ayette münafıkları bu huylarından dolayı kınamıştır.¹⁰¹ Zemahşerî, buradaki fısıldaşmanın günah ve düşmanlık hususundaki fısıldaşmalar olduğunu belirterek “iman edenler üzülünler

⁹⁶ Beydâvî, *Envârü’l-Tenzîl ve Esrârü’l-Te’vîl*, V, 350.

⁹⁷ Mücâdele, 58/10.

⁹⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, VI, 187; Ezdî, *Cemheretu’l-Luğa*, I, 497; İbn Manzur *Lisanu’l-Arab*, XV, 308.

⁹⁹ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XV, 308.

¹⁰⁰ Mücâdele, 58/9.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXII, 474-476.

diye” ifadesini delil göstermektedir. Şeytan, bu fısıldaşmaları münafıklara güzel göstererek müminleri öfkelenmek ve mahzun etmek hususunda doğrudan kendisi yapmış gibi görünmektedir. Fakat Allah’ın izni olmadığı sürece hüznün veya şeytan müminlere bir zarar veremez.¹⁰² “Yani müminler, münafıkların fısıldaşmalarına ve gizli gizli konuşmalarına aldırmasınlar. Çünkü Allah, kendilerini şeytanın ve münafıkların gizli konuşmalarının şerrinden ve zararlarından korumaktadır.”¹⁰³ Bu fısıltılar şeytandan olup onun süslemesinden ileri gelmektedir. Buradaki amaç iman edenleri kederlendirmektir.¹⁰⁴

1.4.4.2. Şeytanın Gizli Kışkırtmaları

وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ

“Ve de ki: “Rabbim! Şeytanların gizli kışkırtmalarından sana sığınırım.”¹⁰⁵

Bu ayette geçen “hemeze” (همز) kelimesi sözlükte başını sallamak, göz kırpmak, avucunda bir şeyi sıkmak ve kırmak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁶ Buradaki ifade tıpkı bir süvarinin hayvanı yürümeye zorlamak için onu dürtüklemesi gibi şeytanlar da insanı günaha bu şekilde teşvik ederek kışkırtmaktadır.¹⁰⁷ Ayette geçen ifadelerden anlaşılacağı üzere Allah, peygamberine şeytanların işlerine karışmasından ve onun dürtüklemelerinden Allah’a sığınmasını emretmektedir.¹⁰⁸

Şeytanın hemezâtları vesvese vermek suretiyle tuzağa düşürmektir. İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) burada zikredilen “hemz” kelimesini başkasından rivayet ederek şöyle demiştir: “Hemz, lügat anlamı olarak itmek anlamına gelmektedir. Şeytanların hemezâtı ise insanları günahlara itmeleridir.”¹⁰⁹ Hz. Peygamber’in (sav) Allah’a sığınması gereken tuzaklar iki şekildedir. Birincisi: Şeytanın Hz. Peygamber’e (sav) vesvese vermesi suretiyledir. İkincisi: Onun düşmanlarını ona eziyet etmeye teşvik etmek suretiyledir. Bu durum müminler hakkında da aynıdır. Çünkü şeytan aynı iki yöntem ile müminleri de tuzağa düşürmektedir. Allah’a inanan bir müminin her zaman şeytandan

¹⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 491.

¹⁰³ Ebû’s-Su’ûd, Muhammed b. Muhammed el-Îmâdî, *İrşâdü’l-‘Aklî’s-Selîm*, Dâr-İl-hya et-Turasu’l-Arabi, Beyrût tsz., VIII, 220.

¹⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 290.

¹⁰⁵ Mü’minûn, 23/97.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, V, 425; İsfahânî, *el-Müfredât*, 846.

¹⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 202.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XVII, 105.

¹⁰⁹ İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü’l-Mesîr fi’l-İlmi’t-Tefsîr*, Dâru’l-Kitabu’l-Arabi, Beyrût 2001, III, 270.

gelebilecek tuzaklara karşı uyanık olması ve bu düşünce içerisinde bulunması gerekmektedir. Şeytanın günahlara teşvik etmesinde ve kışkırtmalarında Allah'a sığınarak bu tuzakları bertaraf etmiş olmaktadır.¹¹⁰

Şeytandan gelen kışkırtma ve dürtmeler insanın kendine hâkim olamadığı gazap ve kızgınlık gibi hallerdir. Müminler, kâfirlerle karşılaştıklarında bu haller onlara isabet etmekteydi. Bu yüzden birbirlerine karşı sertleşmelerinden dolayı bu ayetteki buyruklar zikredilmiştir. Şeytandan gelen bu kızgınlık ve köpürmelerden dolayı Allah'a sığınılması gerektiği bu ayet-i kerîmede buyrulmuştur.¹¹¹

1.4.4.3. Şeytandan Gelen Dürtükleme

وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*“Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.”*¹¹²

Vesvese kavramı ile alakalı Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bir diğer kelime de (نَزْعٌ)'dir. Sözlükte, bir işe onu bozmak için girişmek,¹¹³ incitmek, yaralamak veya sivri bir şey batırmak¹¹⁴ insanlar arasında bozgunculuk yapmak, fitneye düşürmek ve birbirine düşürmek¹¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

Bu ayetin hemen öncesinde geçen ayette Allah, Hz. Muhammed'e (sav): *“Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!”*¹¹⁶ buyurarak şeytan tarafından gelebilecek olan öfke ve intikam alma vesveselerine karşı Allah'a sığınmasını emretmiştir.¹¹⁷ Allah Teâla burada resulüne emr-i marufu farz kılmıştır. Çünkü bu işi yapacağı zaman cahilce davranışlarla karşılaşabileceğini ve cahilce olan bu tavırlara sükût ile karşılık vermeyi emrederek onlardan yüz çevirmesini buyurmuştur. Akılsız bir kişinin giriştiği akılsızca bir işte, kin ve öfke harekete geçip insan selamette kalamayacağı ve o esnada şeytan, insanı uygun olmayan davranışlara sevk edeceği malum olduğu için ayette “Allah'a sığın” emri buyurulmuştur. Çünkü böyle bir olayı

¹¹⁰ Razî, *et-Tefsirü'l-Kebîr*, XXIII, 292.

¹¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XII, 148.

¹¹² A'raf, 7/200.

¹¹³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 798.

¹¹⁴ Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, Dâr-u İhya et-Turasu'l-Arabî, Beyrût, 2001, VIII, 78.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII, 454.

¹¹⁶ A'raf, 7/199.

¹¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 645.

başlamadan tedavi edecek husus şeytanın kışkırtma ve dürtmelerinden Allah'a sığınmaktır.¹¹⁸

Nitekim cahillerin bu davranışları karşısında şeytandan gelen dürtüklemeler insanı çarpma ve etkisi altına alma niteliğinde olmaktadır. Rivayete göre Hz. Ebu Bekir: "Benim öyle bir şeytanım var ki beni etkisi altına alır" demiştir.¹¹⁹ Cenâb-ı Allah böyle bir durumda Resulüne ve onun ümmetine, şeytandan gelebilecek olan kışkırtmalardan dolayı hemen Allah'a sığınılmasını emretmiştir. Nitekim bu ayette "şartın ve emrin cevabı mahzûftur. Yani senden o sıkıntıyı Allah defeder."¹²⁰

1.4.4.4. Şeytanın Vadetmesi

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir."¹²¹

Şeytanın, müminlerin kalbine düşürdüğü yoksulluk vaadi ve çirkin işleri emretmesine mukabil Allah'ın lütfu ve bağışlamayı vadetmesi bu ayette vurgulanmıştır. Ayette geçen vaad (وعد) etmek ifadesi sözlükte "söz vermek, vaatte bulunmak, tehdit etmek gibi anlamlarda kullanıldığı gibi hem iyilik hem de şerde de kullanılabilir.¹²²

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O'na mahsustur."¹²³ Bu ayette Allah, müminlerin infak edeceği malları seçerken en iyilerinden ve en güzellerinden seçmesini buyurmuştur. Fakat mallarını infak ederken bitebilir korkusu veya iyisini vermek konusundaki tereddütler ve vesveseler şeytan tarafından vaadedilmektedir. Allah ise müminlerin mallarının en iyilerini vermek

¹¹⁸ Razî, *et-Tefsirü'l-Kebîr*, XV, 435.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 190.

¹²⁰ Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî & Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, Dâru'l-Hadis, Kahire tsz., 225.

¹²¹ Bakara, 2/268.

¹²² İsfahânî, *el-Müfredât*, 875.

¹²³ Bakara, 2/267.

itibariyle daha çok lütuf ve bağışlanma vadetmektedir. Şeytan fakirlik korkusuyla Allah'a isyan ve itaatsizliği, hayâsızlığı emretmektedir. Allah yolunda yapılan harcamalara mukabil Allah günahları affedip bol ikramda bulunacağını müminlere vadetmiştir.¹²⁴

İnsanlara fakirlik korkusunu telkin edip cimriliğe sevk eden şeytan infak ettirmediği gibi fuhşiyata, cimriliğe, fenalıklara ve isyana teşvik için mallarını onlara sarf ettirmektedir.¹²⁵ “Eğer o mallar Allah yolunda infak edilirse Allah, kendi katından müminlerin günahlarına mağfiret ve ayıplarını örtme ve lütuf vaat eder. Yani infak ettiğiniz şeyin yerine dünyada ve ahirette daha hayırlısını vaat eder. Allah'ın lütfu ve ihsanı geniştir. İnfak edilen şeyi niçin infak edildiğini ve ihlas ile yapılanları O çok iyi bilir, yapılan işlerden hiçbiri O'na gizli kalmaz.”¹²⁶

1.4.4.5. Şeytanın Saptırması

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَرِيَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أَعْوَبُهُمْ أَجْمَعِينَ

“İblis, “Rabbim! Benim saptırma imkân verdiğin için yemin olsun ki ben de yeryüzünde onlara (günahları) şirin göstereceğim ve onların tümünü kesinlikle yoldan çıkaracağım.”¹²⁷

Ayette şeytanın saptırması anlamında kullanılan iğvâ (إغواء) kelimesi ğayy (غى) kökünden türemiştir.¹²⁸ Bu kelime bozuk bir inançtan kaynaklanan cehalet anlamına gelmektedir.¹²⁹

Allah'ın, şeytanın saptırmasına imkân vermesinin anlamı, kendisine emredilen Hz. Âdem'e (as) secde etme emrine itaat etmeyerek saptırmasına yol açmış olmasıdır. Ona emredilen secde etme emri güzel bir davranış iken o kibirlenip helak olmayı tercih etmiştir.¹³⁰ Şeytanın saptırması ise âdemoğluna günahları süslü bir şekilde göstererek onları doğru yoldan saptırmaktır.¹³¹ Şeytan, âdemoğluna günahları süslü gösterebileceği

¹²⁴ Taberî, *Câmi'u'l Beyân*, V, 5.

¹²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 408.

¹²⁶ İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, *el-Bahrü'l-Medûd fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Kahire 1998, I, 302.

¹²⁷ Hicr, 15/39.

¹²⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 456.

¹²⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 620.

¹³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 578.

¹³¹ Taberî, *Câmi'u'l Beyân*, XIV, 68.

gibi dünya ziynetleriyle de uğraştırarak Allah'a itaat fiillerini işlemelerine engel olmak suretiyle sapmasına sebep olabilmektedir.¹³²

Şeytan günahları veya dünya ziynetlerini cazip göstererek bütün âdemoğlunu sapkınlığa ve dalalete düşüreceğine yemin ederken yalnız ihlaslı kullara bir şey yapamayacağını itiraf etmektedir. Çünkü onlar Allah'a olan ihlas ve samimiyetlerinden dolayı şeytanın tuzaklarından kendilerini koruyabilmektedirler.¹³³ Şeytan, yeryüzündeki maddeleri insanlara güzel göstererek insan için mühim olan ruhun ve maneviyatın hakikatinden uzaklaştırmayı amaçlamaktadır.¹³⁴

1.5. Hadis-i Şeriflerde Vesvese

İnsanları huzursuzluğa sevk edip endişe yaşamasına sebep olan en önemli faktörlerden birisi de vesvese problemidir. Hayatı etkileyen bu durum sadece yaşamın bir kısmına veya belli bir zamana özgü bir durum değildir. İnsanın her zaman ve her durumda karşılaşabileceği bir olaydır. Vesvese problemi yaşayan insanlar hayatının birçok alanında farklı konularda vesveseye maruz kalmaktadır. Toplumda daha sık meydana gelen vesvese türlerini ve çarelerini başta hadis-i şerif örnekleriyle ele alacağız.

1.5.1. İmânî Konularda Vesveseler

Hz. Muhammed (sav) bir hadislerinde vesveseyi telkin eden şeytanı şöyle betimlemektedir: “Kan nasıl damarlarda dolaşıyorsa aynen onun gibi şeytan da âdemoğlunun damarlarında dolaşır.”¹³⁵ Bu hadis-i şeriften anlayacağımız üzere her insanın bu duruma maruz kalabileceğine işaret edilmektedir. Her insanın zaafına ve durumuna göre şeytan, farklı telkinlerde bulunarak endişeye, şüpheye ve kaygılara sürüklemektedir. En çok vuku bulan telkinler iman, namaz, abdest, helal ve haram gibi konulardır. Bu telkinlerde amaç inanan insanları günahlara çekmek ve daha sonrasında imandan çıkmalarına zemin hazırlamaktır.

İnsan dış âlemden gelebilecek tehlikelere karşı korku, kaygı ve endişe duyabileceği gibi kendi iç âleminden yani psikolojik olarak da aynı duygu hallerine bürünebilmektedir. Birçok insanın bu duruma maruz kalması kaçınılmazdır. İnanan

¹³² Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, X, 27.

¹³³ Hicr, 15/40.

¹³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V, 3064.

¹³⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, Beyrût, tsz., *Ahkâm*, 21.

insanların bazen içlerinden gelen düşünce ve hayallerinden rahatsız olduğu görülmektedir. Şeytan, fitratı gereği sürekli mümin insanlara vesvese yoluyla Allah hakkında uygun olmayan telkinlerde bulunmaktadır. İnsan bundan rahatsızlık duyarak kendi görüşleri olduğunu düşünmekle endişeye kapılmaktadır. Hâlbuki bu uygun olmayan düşünceler vesvese dediğimiz şeytanın kalplere fısıldamasıdır.

Mesela bir gün sahabeden bazıları Hz. Muhammed'e (sav) gelip şöyle derler: Biz içimizde öyle bir şey hissediyoruz ki, hiçbirimiz onu söylemek bile istemiyor. Hz. Muhammed (sav) onlara sordu: Hepiniz böyle hissediyor musunuz? Onlar da: "Evet" dediler. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber (sav): "İşte o apaçık imandır."¹³⁶ buyurmuştur. Sahabenin bu durumdan bu kadar rahatsız olup söylemek istememeleri bile onların imanının ne kadar kuvvetli olduğunun belirtisidir. Şeytanın, Allah hakkında uygun olmayan vesveseleri müminlere vermesi sonucu bunu kabullenmeme ve bundan rahatsızlık duymak bu sözlerin kalbimize ait olmadığını bir göstergesidir. Hz. Peygamber de (sav) sahabileri ve ondan sonra gelecek olan müminleri rahatlatmak adına bu gibi durumlarda telaş edilmemesi ve bu vesveselerin imana zarar vermeyeceğini belirtmek için "o apaçık iman kendisidir" diye buyurmuştur. Yine bir rivayette Hz. Peygamber'e (sav) vesvese hakkında soruldu: "O mahz-ı imandır"¹³⁷ buyurdu. Buradaki mahz-ı iman "saf ve hâlis iman demektir. Şeytan saptırmaktan ümidi kestiği müminleri vesvese yoluyla aldatıp saptırmaya çalışmaktadır. İnsanın buna aldanmaması gerektiği bu sözlerin kendisine ait olmadığını Hz. Peygamber (sav) "o hâlis imandır" diye tarif eder.

Allah hakkında çok fazla göze çarpan vesveselerden biri de "Allah'ı kim yarattı?" sorusudur. Bu konu hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Şeytan sizden birinize gelir şöyle der: Şunu kim yarattı? Şu falan şeyi kim yarattı? diye o kadar çok şey sorar ki hatta en son "Rabbini kim yarattı" diye sorar. Vaziyet bu duruma gelince o kişi Allah'a sığınsın ve bu düşüncelerden vazgeçsin."¹³⁸ Hadis-i şerifi dikkatle ele aldığımızda şeytanın yaptığı telkinleri ve bunu yaparken nasıl bir yol izlediği açıkça kendini göstermektedir. İlk olarak görünen bütün her şeyi sorarak muhatabıyla iletişime geçmektedir. Bütün her şeyi sorgulattıktan sonra asıl istediği can

¹³⁶ Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, Dâr-u İhya et-Turasu'l Arabî, Beyrût 1955, *İmân*, 209.

¹³⁷ Müslim, *İmân*, 211.

¹³⁸ Müslim, *İmân*, 214.

alıcı soruyu sorar: “Dediğin her şeyi Allah yarattıysa peki Allah’ı kim yarattı?” vesvesesiyle insanların zihnini bulandırıp bu soru ile meşgul ettirmektedir. Bahsettiğimiz hadis-i şerifte bu vesvesenin çaresi açıkça belirtilmiştir. Eğer kişi bu vesvese ile uğraşıp cevap aramaya kalkarsa şeytanın tuzağına düşüp işin içinden çıkamaz hale gelmektedir.

Burada yapılması gereken vesvese olduğunu fark edip bu düşünceleri hayal etmekten vazgeçerek Allah’a sığınmaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de vesveselerden ötürü Allah’a sığınılmasıyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*De ki: Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım. Ey rabbim onların yanımda bulunmalarından sana sığınırım.*”¹³⁹ İnsanın itikadını zedelemek ve bozmak için şeytan her yolu denemektedir. İnsanı bu sorular vasıtasıyla aciz düşürüp ümitsizliğe sevk ederek saptırmaktadır.

Geçen iki ayette mümin insanın bu telkinlerin kimden geldiğini anlayıp bu soruyla meşgul olmak yerine rabbine sığınması vurgulanmıştır. Şeytanın “Allah’ı kim yarattı” sorusunu başka bir rivayette insanların da zaman içinde soracaklarını Hz. Peygamber (sav) haber vermiştir. Allah hakkında bu gibi vesveseler İslam’ın ilk zamanlarından günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Sahabe zamanında bu konuyla ilgili Ebû Hureyre (ra) şöyle bir rivayette bulunmuştur: Rasûlullah (sav) bana: İnsanlar size her şey hakkında soru soracaklardır. Hatta Allah bizi yarattı, peki Allah’ı kim yarattı? diyecekler.” diye buyurmuştu. “Bende mescitteyken bedevi insanlardan bazıları yanıma geldi ve sordu: Allah bizi yarattı, peki Allah’ı kim yarattı? dediler.” Bunun üzerine Ebû Hureyre (ra) eline çakıl taşları alır ve onların üzerine atarak “kalkın kalkın gidin dostum doğru söyledi” demiştir.¹⁴⁰

Sahabe zamanından başlayıp sorulan bu gibi sorular insî ve cinnî şeytanlar var olduğu sürece ve insanlar da yaşadığı sürece bu sorular sorulmaya devam edecektir.¹⁴¹

Burada zikredilen hadisleri bir bütün olarak ele aldığımızda Allah hakkında oluşan vesveselerin mümine ait olmadığı ve şeytandan olduğu görülmektedir. İnsanın bu telkinlerden endişe etmemesi bilakis imanının kuvvetine işaret ettiği belirtilmektedir.

---

¹³⁹ Mü’minûn, 23/97-98.

¹⁴⁰ Müslim, *İmân*, 215.

¹⁴¹ Âdem Dölek, *Vesvese Problemleri ve Hz. Peygamberden Önemli Tavsiyeler*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2020, 27-28.

“Allah’ı kim yarattı?” gibi şeytanî telkinlere maruz kalınması halinde bunları düşünmekten vazgeçip Allah’a sığınılması gerektiği vurgulanmıştır.

1.5.2. Abdest ve Temizlik Hakkında Vesveseler

İslam dini geldiği ilk günden beri insanları manevi yönden oluşmuş kirlerini temizlemeye davet ederken maddi kirlere temizliğe de davet etmeyi ihmal etmemiştir. Her türlü kirlere temizliğe Müslümanların dikkatini çekmiştir. Nitekim ayet ve hadislerde bu hususa ehemmiyet verilmiştir. Hz. Muhammed (sav): “Allah nazîfdir (temizdir), nezafeti (temizliği) sever.”¹⁴² “Temizlik imanın yarısıdır...”¹⁴³ buyurarak temizliğin önemine dikkatleri çekmiştir. Ensar topluluğunun temizlik konusundaki davranışları Allah’ın övgüsüne layık görülmüştür. “...burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.”¹⁴⁴ Bu ayet-i kerîme nazil olduktan sonra Hz. Peygamber: “Ey Ensar topluluğu! Yaptığınız temizlik hakkında Allah sizi övdü. Bu övülen temizliğiniz nedir?” buyurur. Onlar da: Biz namaz için abdest alırsak, cünüplükten dolayı gusül abdesti alırsak, abdest bozunca da su ile temizlik yaparız.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber “İşte o temizlik budur, buna devam edin.”¹⁴⁵ buyurmuştur.

Temizlik hakkındaki hadisleri incelediğimiz takdirde uyurken, uyanırken, yemek öncesi ve sonrası banyo ve tuvalet adabı vb. konularda Hz. Peygamber’in (sav) yapmasını tavsiye ettiği çeşitli temizlik mevcuttur. Maddi temizliğe önem verildiği gibi manevi temizliğe de büyük önem verilmiştir. Maddi kirlere dolayısıyla insanın vücudu ve elbisesi nasıl kirleniyorsa insanın işlediği günahlar da onu manevi yönden kirlenmektedir. Manevi kirlere arınmanın çaresi de tevbe ve istiğfar ile mümkündür. Allah ayet-i kerîmede bu temizlik hakkında şöyle buyurmaktadır: “Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”¹⁴⁶ Temizliğe verilen büyük önem insanın hem dünya hem de ahiret saadetine verilen önemden kaynaklanmaktadır. Fakat her konuda aşırılığa gidildiği gibi temizlik konusunda da insanlar vesveseye kapılarak aşırıya kaçabilmektedir.

¹⁴² Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *Süneni Tirmizî*, Dâru’l-Garbi’l-İslamî, Mısır, 1996, *Edeb*, 41.

¹⁴³ Müslim, *Tahâret*, I.

¹⁴⁴ Tövbe, 9/108.

¹⁴⁵ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Süneni İbn Mâce*, Daru’l-Risaleti’l-Alemiyeye, 2009, *Tahâret*, 28.

¹⁴⁶ Bakara, 2/222.

Temizliği en güzel şekilde yapma gayesiyle yapılan bu amellerde şeytanın da telkiniyle bir süre sonra psikolojik rahatsızlıklara kadar ilerlemesi mümkündür. Hadis-i şeriflerde bu konuya ilişkin yapılan aşırılıklara nasıl çare bulunacağına dair birçok tavsiyeler bulunmaktadır. Bu konudaki tavsiyeleri ele alıp değerlendireceğiz.

1.5.2.1. Abdest Alma Hakkında Vesveseler

Kur'ân-ı Kerîm'de abdestin nasıl alınacağına dair “*Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).*”¹⁴⁷ buyrulmuştur. Ayette genel hatlarıyla verilen abdest şekli daha sonra Hz. Peygamber'in (sav) ümmetine rehber olması cihetiyle abdest alırken uzuvların nasıl ve ne kadar yıkanacağını tafsilatıyla ümmetine göstermiştir. Abdest alırken yapılması en uygun abdest şekli Hz. Muhammed'in (sav) uyguladığı biçimdedir. Abdestin alınış şekliyle ilgili Humran Mevla Osman şöyle rivayet ediyor: “Osman b. Affan benden su istedi. Ona suyu getirdim. Üç kere ellerini yıkadı. Sonra sağ elini kaba sokup ağzına ve burnuna su alıp yıkadı. Sonra üç kere yüzünü, arkasından da dirseklerine kadar üç kere ellerini yıkadı. Sonra başını mesh edip ardından ayaklarını topuklarına kadar üç defa yıkadı. Sonra dedi ki ben Resulullâh'ın böyle abdest aldığını gördüm” dedi.¹⁴⁸

Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (sav) abdestin nasıl alınacağını sahabelerine göstermiştir. Abdestin alınma şekli belli olmasına rağmen bazı insanlar abdest alırken bazı vesveselere maruz kalabilmektedir. “Kuru yer kaldı mı”, “iki defa mı yoksa üç defa mı yıkadım” gibi düşünmeye başlar. Bu gibi kuruntulardan dolayı en fazla üç defa yıkaması gereken uzuvlar daha fazla yıkanır. “Kuru kaldı” diye daha fazla su israf edilir. Bunun gibi israfa sebep olan vesveselerle şeytanın tuzağına düşen çok insan vardır. Bu haller çok sık yaşanmaya başlayınca psikolojik rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Abdest alırken bu durumun yaşanabileceğini Hz. Peygamber şöyle haber vermiştir: “Abdest alırken vesvese veren Velehân denilen bir şeytan vardır. Suyun vesvesesinden sakının”¹⁴⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla abdest alırken böyle vesveselere maruz kalınabileceğini buyurarak aşırılıktan sakındırmıştır.

---

¹⁴⁷ Maide, 5/6.

¹⁴⁸ Müslim, *Tahâret*, 3.

¹⁴⁹ Tirmizî, *Tahâret*, 43.

1.5.2.2. Abdestin Bozulmasıyla İlgili Vesveseler

Dinimizde abdesti bozan şeyler bellidir. Abdestli olan bir kişinin, küçük ve büyük abdest azalarından çıkan necaset veya yellenme, vücudunun herhangi bir yerinden çıkan kan, iltihap vs. gibi şeyler kişinin abdestini bozar.¹⁵⁰ Ancak bazen kişinin büyük abdest mahallindeki hareketlenmeden dolayı abdestin bozulup bozulmadığı vesvesesiyle şüpheye düşmektedir. Burada yellenmenin olup olmadığı hakkında şüpheye düşüldüğü zaman tekrar abdest alma veya namazda ise namazı bozmak gibi davranışlara gidilmektedir. Hâlbuki o hareketlenme bir yellenme değildir. Bu durumda yapılması gereken hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Ses ve koku olmadığı sürece abdest almaya ihtiyaç yoktur.”¹⁵¹ Kişi abdestliyken bu iki durumun meydana gelip gelmediğinden emin olabileceği için eğer vuku bulmadıysa bu hadisi temel alarak gelen vesveselere ehemmiyet vermemelidir. Namazdan önce veya namaz anında gelecek herhangi bir şüpheye karşı abdestli olduğuna inanıp ve namazını terk etmemelidir.

Başka bir rivayette de “Biriniz mescitte iken karnında bir hareket hissederse ve abdestinin bozulup bozulmadığı hakkında şüphelenirse, bir ses işitmediği ve bir koku duymadığı sürece abdest almak için mescidi terk etmesin”¹⁵² buyrulmaktadır. Hadiste bahsi geçen ses ve koku, insanın abdestinin bozulduğundan emin olması anlamını belirtmek için kullanılmıştır. Kişi eğer abdestinin bozulduğundan emin ise ses ve koku aramasına gerek yoktur. Çünkü abdestinin bozulduğu kesinleşmiştir. Eğer ki bozmadığından emin ise abdestli ise abdestli olduğuna, namazda ise namazına devam ederek vesveselere mahal vermemelidir.

1.5.2.3. Gusül Abdesti ile İlgili Vesveseler

Gusül; masdar olarak “yıkamak ve temizlemek” anlamında kullanılırken isim olarak “yıkama” anlamına gelmektedir. Gusül kelimesi terim olarak cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmi kirliliklerden temizlenmek amacıyla bütün vücudu kuru yer

¹⁵⁰ Lütfi Şentürk & Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2008, 96.

¹⁵¹ Buhârî, *Vudu*, 4; Tirmizî, *Tahâret*, 56.

¹⁵² Müslim, *Hayz*, 99; Tirmizî, *Tahâret*, 56.

kalmayacak şekilde su ile yıkamaktır.¹⁵³ Ayet-i kerîmede de buyrulur ki “*Eğer cünüp olursanız temizlenin.*”¹⁵⁴

Bazı insanlarda görülen bir vesvese şekli de banyoda gereğinden fazla kalarak banyo yapmakla meşgul olmalarıdır. Hz. Peygamber’in (sav) bu hususta guslün nasıl alınması gerektiği hakkında rivayetler mevcuttur. Bir rivayette Hz. Muhammed’in (sav) şöyle gusül abdesti aldığı görülmektedir; öncelikle ellerini, sonra vücudundaki kirleri yıkar, sonra da namaz için abdest alır gibi abdest alırdı; parmaklarını suya batırıp kuru yer kalmaması için saçlarının dibini hilallerdi ve sonra da başına su dökerdi. Sonra sağ omuzuna daha sonra sol omzuna üç kere su döker ve vücudunda kuru yer kalmayacak şekilde yıkanır.¹⁵⁵

Gusül abdestinde maksat bedendeki necasetleri temizleyip kuru yer kalmayacak şekilde yıkanmaktır. Hz. Peygamber’in (sav) gusül abdestini nasıl aldığı iyi bilinir ve gereğinden fazla suyun kullanıldığı ve bunun israf derecesine çıktığı görülebilmektedir. Hâlbuki vesvese hastalığına kapılmış olan insanların uzun süre banyoda durmaları düşünüldüğünde ne kadar su ve zaman israfı yapıldığını anlamak zor değildir. Böyle bir durumda Hz. Peygamber’in tavsiye ettiği şekilde gusül abdesti alınırsa hem zamandan hem de sudan tasarruf edildiği gibi vesveseden de kurtulmuş olunacaktır.

İnsan bazen yolculukta veya misafirlikte konakladığı yerlerde gusletmesi icap ettiğinde eğer su bulamazsa yine şeytanın vesvesesine maruz kalmaktadır. İslam kolaylık dini olması cihetiyle de bu konuda Müslümanlara çözümler sunmaktadır. Suyun olmadığı veya olsa bile hasta olmaya sebep olacağı durumlarda teyemmüm alma imkânı verilmiştir. Bununla ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: “*Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayakyolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla mesh edin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.*”¹⁵⁶

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 494.

¹⁵⁴ Maide, 5/6.

¹⁵⁵ Buhârî, *Gusül*, I, 6.

¹⁵⁶ Bakara, 5/6.

Bundan dolayı şeytanın vesvesesine kapılmaya gerek yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'in bu emriyle beraber Hz. Peygamber'in (sav) şu tavsiyesi uygulanırsa bu konuda yeterli olacaktır: "Bir adam gelir ve Hz. Ömer'e sorar; ben cünüp oldum ve su bulamadım. Ne yapabilirim" der. O esnada orada bulunan Ammar b. Yâsir, Hz. Ömer'e 'Hatırlıyor musun? Sen ve ben beraber olduğumuz bir yolculuktaydık, sen namaz kılmamıştın, ben de teyemmüm alıp namazımı eda etmiştim. Bu durumu Peygamber'e haber vermiştim de O'da ellerini yere vurdu ve ellerine üfledi sonra da elleriyle yüzünü ve kollarını mesh etti ve bu şekilde yapman sana yeterlidir demişti.' diye cevap vermişti."¹⁵⁷ Hadis-i şerifteki tavsiyeden de anlaşılacağı üzere bu gibi durumlarda endişeye mahal vermeden teyemmüm alarak namaz kılınması yeterli olacaktır.

Gusül ile ilgili bir diğer vesvese şekli ise erkeklerde görülen meni ve mezi hakkındaki bilgi yetersizliğidir. Bu iki durum hakkında bilgi eksikliği olan kişiler vesveseye kapılabilmektedir. Mezi akıntısı olduğu zaman meni olduğunu sanarak çokça gusül abdesti alma hatasına düşebilen kişiler Peygamber Efendimizin bu konu hakkındaki hadislerini okuyup hayatlarına tatbik ettikleri takdirde bu vesveseleri izale olunacaktır. Bir rivayette Sehl b. Hüneyf anlatıyor: "Ben mezi akıntısından dolayı çok sıkıntı çekiyordum. Bu sebeple sık sık gusül abdesti alıyordum. Sonunda Hz. Peygamber'e bu durumu sordum. Bana: 'Meziden dolayı sadece abdest alman yeterlidir' dedi. Ben de: Ey Allah'ın Resülü! 'Elbiseye değen meziyi ne yapmalıyım?' dedim. Rasûlüllah da: 'Bir avuç su alıp, bununla mezinin değdiğini gördüğün yerleri yıkaman yeterlidir.' dedi."¹⁵⁸ Böylece Hz. Peygamber (sav), mezinin gusül abdesti gerektirmediğini ve yalnızca namaz abdestini bozduğunu haber vermiştir. Dolayısıyla mezi akıntısı kesildikten sonra bulaştığı yeri su ile temizleyerek yeniden sadece namaz abdesti alınması yeterli olacaktır. Bu konuda herhangi bir vesvese veya tereddüde mahal verilmemesine işaret edilmiştir.

1.5.2.4. İstibra ile İlgili Vesveseler

İstibra; küçük abdest bozduktan sonra idrar akıntısının olmaması için bir süre beklemektir.¹⁵⁹ Hz. Muhammed (sav): "Biriniz bevlettiği zaman erkeklik uzvunu üç

¹⁵⁷ Buhârî, *Teyemmüm*, 4.

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Süneni Ebû Dâvûd*, Dârû'r-Risale, 2009, *Teyemmüm*, 80 (210).

¹⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 33.

kere sıyırın.”¹⁶⁰ buyurarak istibra yapmayı tavsiye etmiştir. Kişi taharetlendikten sonra idrar akıntısının kesildiğinden emin olmak için biraz yürüyerek, bekleyerek veya hareket ederek istibra yapabilir. Şayet akıntı devam ederse tekrar taharetlenip abdest alabilir.

İstibranın yapılış şekli kişiden kişiye değişebilmektedir. Kimi, öksürerek yapabilir kimi, hafifçe bir sıyırmak ile kimi ise bunlara ihtiyaç duymadan taharetlendikten biraz bekleyip hemen ardından abdest alabilir. Küçük abdestten hemen sonra abdest alınması sakıncalı olabilir. Abdest aldıktan sonra akıntı olursa abdest bozulur. Bu yüzden idrar akıntısının bittiğinden emin olunması gerekmektedir.

İstibra yapma konusunda vesveseye maruz kalan kişi, bazen gereğinden fazla tuvalette veya dışarda bekleyip akıntının devam ettiğini düşünerek aşırılığa kaçabilir. Eğer idrar yolları ile ilgili herhangi bir hastalık teşhisi konulmadıysa kişi Hz. Peygamber’in (sav) tavsiyelerine uyarak bu rahatsızlıktan kurtulabilir. Nitekim Hz. Peygamber: “Cebrail bana geldi ve ‘Ey Muhammed! Abdest aldığında avucuna biraz su alarak avret mahalline serp’ dedi.”¹⁶¹ buyurmuştur. Başka bir rivayette ise “Cebrail bana abdesti öğretip ve abdest aldıktan sonra çıkacak idrar şüphesini engellemek için elbisemin altına su serpmemi emretti.”¹⁶² buyurmaktadır. Avret mahalline veya elbisesine su serpen kişi buradaki ıslaklığı suyun ıslaklığı olarak bildiği için vesveseden kurtulmuş olur. Fakat bu ıslaklığın idrardan olmadığı hakkında yakîn sahibi olmalıdır.

Hadislerde görüldüğü üzere abdest aldıktan sonra vesveseye maruz kalan kişi Hz. Muhammed’in (sav) tavsiyelerine uyduğu takdirde, idrar akıntısının devam ettiği vehmine karşı o ıslaklığın serptiği sudan geldiğini düşünerek şüphelerini ortadan kaldırmaktadır. Sonuçta insan kendisine uygun olan istibra metodunu kullanarak vesveseye mahal vermemiş olacaktır.

1.5.3. İbadetler ile İlgili Vesveseler

İnsan imanî konularda ve abdest konusunda vesveseye kapıldığı gibi ibadetler konusunda da vesveseye maruz kalmaktadır. İbadetler içinde başta namaz olmak üzere

¹⁶⁰ Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddin Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecma' u'z-Zevâ'id ve Menba' u'l-Fevâ'id*, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire, 1994, I, 207.

¹⁶¹ Tirmizi, *Tahâret*, 38.

¹⁶² İbn Mâce, *Tahâret*, 58.

ve daha çok ibadet etmek, daha iyi ibadet etmek düşüncesiyle bazen kişi vesveseye kapılmaktadır. Bu konudaki bazı vesvese türlerini aşağıda ele alacağız.

1.5.3.1. Namaz Hakkında Vesvese

Namaz ile ilgili rivayet edilen hadislerle baktığımızda Hz. Muhammed'in (sav) namaz kılarken şeytanın verdiği bazı vesveseler ve buna karşı alınması gereken tedbirleri beyan ettiği görülmektedir. Nitekim bir rivayette Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim, benim aldığım gibi abdest alır ve sonra da vesveseye düşmeden iki rekât namaz kılsa Allah onun geçmiş günahlarını bağışlar."¹⁶³ Peygamber Efendimiz (sav); şeytanın, namazda iken insana birçok şeyleri hatırlatarak şaşırttığını şöyle buyurmuştur: "Namaza nidâ edildiği vakit şeytan geri döner ve ezanı duyamayacak kadar kaçar uzaklaşır. İkamet bitince tekrar döner, kişi ve nefsi arasına vesvese atarak şöyle der: 'Şunu hatırla, bunu hatırla... ta ki kaç rekât kıldığını hatırlamayınca kadar devam eder.' Kişi de kaç rekât kıldığını hatırlamayacak kadar şaşırır."¹⁶⁴

Namazda iken kişinin vesveseye maruz kalıp namazı şaşırıp veya karıştırdığı zaman alabileceği tedbirden birini Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz şeytan âdemoğlu ile kalbi arasına girer ve kişi kaç rekât kıldığını bilemez. Bu durum adamın başına geldiği zaman tahiyatta otururken iki secde etsin."¹⁶⁵ Yine başka bir rivayette Hz. Peygamber buyurmuştur ki: "Biriniz namazın rekâtında şüpheye düştüğünde şüpheyi atsın ve şüphesiz bildiği rekâtı üzerine devam etsin. Eğer namazı tamam ise fazladan kılınan rekât nafîle olur. Eğer eksik ise o rekât, namazı tamamlamak için yapılmış olur. Namazın sonunda yaptığı iki secde de şeytanın burnunun toprağa sürünmesi için olmuş olur."¹⁶⁶ Namazda şeytanın vesvese vermesi nedeniyle kaç rekât kıldığını unutan veya şaşırın kişinin yapması gereken Hz. Peygamber'in (sav) tavsiye ettiği gibi emin olduğu rekâttan devam ederek selamdan önce veya sonra iki defa secde yaparak namazı bitirmesi gerekmektedir. Şayet kişi, rekâtlarının eksik olduğuna emin ise tamamlayıp daha sonra sehiv secdesi yapması doğru olacaktır.

Namazda iken yanılmak sadece bazı insanlara mahsus bir durum değildir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) de namaz kılarken yanıldığı olmuş ve daha sonra sehiv

¹⁶³ Buhârî, *Vudu'*, 28.

¹⁶⁴ Buhârî, *Ezan*, 4; Müslim, *Salât* 16.

¹⁶⁵ İbn Mâce, *İkâmet*, 135.

¹⁶⁶ Müslim, *Mesâcid*, 88, 89; İbn Mâce, *İkâmet*, 132.

secdesi yaparak namazını tamamlamıştır. Böylece namazda bir yanılmanın vuku bulması halinde ümmetinin ne yapması gerektiğini kendi yaşantısıyla göstermiş bulunmaktadır. Abdullah b. Mesud'un (ra) rivayetine göre: "Bir defasında Hz. Muhammed (sav) namaz kıldırıldı. İbn Mesud'dan (ra) rivayet eden İbrahim b. Yezid-i Nehal: 'Namazı fazla mı eksik mi kıldırıldı bilemiyorum' dedikten sonra İbn Mesud'un (ra) rivayetine devam ederek der ki: Hz. Muhammed (sav) namaz kıldırıldıktan sonra biri ona dedi 'Ya Resûlâllah! Namaz hakkında yeni bir şey mi sana vahyoldu' diye sordu. Resûlâllah (sav): 'Neden sordun?' deyince: 'Ya Resûlâllah, şöyle şöyle kıldırıldığın için.' dedi. Bunun üzerine Resûlâllah teşehhüd vaziyetini alarak kibleye yöneldi, iki defa secde yaptı sonra selam verdi. Yüzünü bize dönünce: 'Namaz hakkında yeni bir haber olsaydı size önceden bildirirdim. Fakat ben de sizin gibi bir beşerim. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unutabilirim. Bir şeyi unuttuğum zaman bana hatırlatınız. İçinizden biri namazda şüphe ettiği zaman doğru olanı düşünüp emin olduktan sonra namazını tamamlasın. Sonra selam verip ondan sonra da iki kere secde etsin.' buyurdu."¹⁶⁷

1.5.3.2. Daha İyi İbadet Etme Düşüncesiyle Oluşan Vesveseler

Şeytanın bir diğer vesvesesi ise kişiye bir ibadeti daha iyi yapmak düşüncesiyle verdiği telkinlerdir. Bazı insanlar bir ibadeti daha güzel şekilde îfâ edeyim fikriyle son derece iyi yapmaya çalışır. "Yapılması gerekenleri tam bir şekilde yaptım mı?" "Güzel oldu mu acaba?" şeklinde vesveselere kapılarak ibadetin en güzel şeklini yapayım derken kendisine göre iyi olmadığı fikriyle aynı ibadeti yapmaya çalışarak tekrar tekrar olmak suretiyle onunla meşgul olmaktadır. Bu şekil bir meşguliyet şeytanın vesvesesinden kaynaklanmaktadır. "Acaba yaptığım ibadetler tam oldu mu?" yerine insanın yapması gereken "Acaba makbul oldu mu?" diye düşünerek ibadetteki noksanlıklardan dolayı istiğfar etmektir. Zira ibadetler emredildiği ve şartlarına uygun bir şekilde îfâ edilmiş ise o vakit tam olur. Fakat Allah indinde kabul olup olmadığı bilinemez. Bu yüzden bilinen veya bilinmeyen eksikliklerden ötürü istiğfar edilir. Kabule karın olması için dua edilmesi daha uygundur. Şunun da bilinmesi gerekir ki; ibadetler ne kadar mükemmel olursa olsun yine de Allah'a layık bir surette olmamaktadır. Bu yüzden noksandır ve bunun için de istiğfar edilmesi gerekir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Buhârî, *Salât*, 31.

¹⁶⁸ Âdem Dölek, *Vesvese Problemleri ve Hz. Peygamberden Önemli Tavsiyeler*, 64-65.

Hız. Peygamber (sav) bir rivayette şöyle buyurmuştur: “İstikâmet üzere olun çünkü ne kadar istikametli olmaya çalışsanız da güç yetiremezsiniz.”¹⁶⁹ Dolayısıyla her şeyde istikamet üzere olmanın zor olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden ifrat ve tefrit durumundan uzak bir şekilde elden geldiği kadarıyla ve usandırıp, bıktırmayacak bir tarzda istikamet üzere olmaya çalışılmalıdır. Dinimizde bir kaide olan, “Dinde zorluk yoktur.” kaidesiyle Allah’ın emrettiği ibadetleri aşırıya kaçmadan ve ehemmiyetsiz de görmeden elden geldiği kadarıyla ibadetleri yerine getirmek gerekmektedir.

1.5.4. Fakirlik Hakkında Vesvese

Şeytanın, insana telkin ettiği vesveselerinden birisi de yardım etmek ve sadaka vermek gibi hayırlı işler yapmak isteyenlere verdiği fakirlik korkusudur. Yardımda bulunacak kişinin bu korkusunu kullanarak yardımlaşmaktan uzaklaştırmaktadır. Hâlbuki Cenâb-ı Allah ayet-i kerîmede imkân sahibi kişileri O’nun yolunda tasadduk etmeye teşvik ederek verilen sadakanın yüzlerce mislini vereceğini vaad etmektedir.¹⁷⁰

Hız. Muhammed (sav): “Âdemoğlundaki şeytan için bir lemme, melek için de bir lemme vardır. Şeytanın lemmesi; kötü şeylere çağırarak ve gerçeği yalanlamaktır. Meleğin lemmesi ise hayırlı şeylere davet etmek ve hakikati tasdik etmektir. Kim içinde hakka ve hakikate, iyiliğe çağırarak bir ses duyarsa bilsin ki Allah’tandır. Kim de içinde şerre ve gerçekleri inkâr etmeye çağırarak bir ses duyarsa şeytandan Allah’a sığınsın”. Bu hadisi buyurduktan sonra “Şeytan size fakirliği vaad eder ve size her türlü kötülüğü yapmanızı emreder.” ayetini okumuştur.¹⁷¹ Burada geçen lemme kavramı, “Şeytanın kötü şeylere davet etmesi, gerçeği inkâr ettirmesi gönlü huzursuz etmesi; meleğin de hakikati göstermesi ve gönlü huzura kavuşturacak şeylere çağırmasıdır.”¹⁷²

Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir.”¹⁷³ Yüce Allah bu ayet-i kerîmede, yapılan yardımlar ile müminlerin ahirette bağışlanacağını ve dünyada yapılan tasadduklara karşılık fazlasıyla dünyada ve ahirette vereceğini vaad

¹⁶⁹ İbn Mâce, *Tahâret*, 4.

¹⁷⁰ Bakara, 2/261.

¹⁷¹ Tirmizî, *Tefsiri’l-Kur’an*, 3.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XII, 552.

¹⁷³ Bakara, 2/268.

etmektedir. Şeytan ise insanın fakirlik korkusundan faydalanarak onları cimriliğe sevk etmektedir.

1.5.5. Hastalıklar Hakkında Vesvese

Şeytanın vesvese vermek için kullandığı yollardan birisi de hastalıklar hakkındaki telkinleridir. İnsan yaratılış itibariyle çoğu kez bela ve musibetlerin etkisinde kalabilmektedir. Bu musibetlerin bir türü de hastalıklardır. Bu hastalık durumları insandan insana değişmekte ve etkileri her insanda farklı bir şekilde tezahür edebilmektedir. İnsan hastalığa yakalandığı zaman kaygılanıp telaşlanabildiği gibi bazen de öleceğini düşünerek kaygılarını daha da artırmaktadır. İnsanın bu zayıf yönlerini bilen şeytan, bu zayıf noktalardan yararlanarak insanları ümitsiz bir hale getirip psikolojik sıkıntılar yaşamasına sebep olmaktadır.

Bir rivayette Ümmü'l-Alâ anlatıyor: “Ben hastayken Rasûlullah (sav) beni ziyaret etti ve: Sevinin, Ümmü'l-Alâ! Zira Müslüman hastalandığı zaman Allah onun hatalarını giderir. Tıpkı ateşin, altının ve gümüşün kirlerini giderdiği gibi.”¹⁷⁴ buyurmuştur.

Hiz. Aişe, Hiz. Peygamber'e (sav): “Ey Allah'ın Resûlü! Ben Kur'an'da çok şiddetli bir ayet biliyorum.” deyince Hiz. Peygamber (sav): “Hangi âyet ey Aişe?” buyurur. Hiz. Aişe de: “*Kim bir kötülük işlerse karşılığını görür.*”¹⁷⁵ ayetini okur. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (sav) şöyle buyurur: “Bilmez misin ki ey Aişe! Mümine bir musibet isabet eder veya bir diken batarsa kötü amelinin birisine kefarete olur.”¹⁷⁶

Hadis-i şeriflerden anlaşılacağı üzere insanın maruz kaldığı en küçük bir musibette bile günahlarına kefarete vardır. Mümin için Allah'ın takdir ettiği mertebelere ulaşmasında vesile olmaktadır. Dolayısıyla hastalık isabet ettiği vakit vesvese yapıp ümitsizliğe kapılıp korkmaktansa, kazandığı güzel neticeleri düşünerek şükür ile sabretmek gerekmektedir. Böylece hasta kişi teselli bulup vesvesenin de kökünü kesmek için daha kolay bir yol bulmuş olmaktadır.

İnsan tedavisi mümkün olmayan hastalıklara maruz kalabileceği gibi mümkün olanlara da yakalanabilmektedir. Kişinin hastalanması için belirlenmiş bir zaman da

¹⁷⁴ Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 1 (3092).

¹⁷⁵ Nisâ, 4/123.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 1 (3093).

yoktur. Fakat bazı hastalıklar insanın ölümüne neden olmaktadır. Böyle bir hastalığa yakalanan kişi “Başkalarının ölümüne sebep olan bu hastalık benim de ölümüne sebep olacak” diye düşünerek hastalık daha etkisini göstermeden kaygı ve evhamlara kapılarak maddi ve manevi kuvvetini kaybetmektedir. Ölümle sonuçlanabilen böyle hastalıklar bazen de Allah’ın şifa vermesiyle iyileşebilmektedir. Bilinmesi gereken diğer bir husus da şudur ki; hastaların başında ağlayan refakatçiler bazen ölüm döşeginde olan hastadan önce vefat etmişlerdir. O hastalar tekrar iyileşip normal hayatlarına dönmüşlerdir. O yüzden hastalık isabet eden kişi hastalığın kazandırdığı mükâfatları düşünerek sabır ile beraber şükretmelidir.

1.6. Modern Psikolojide Vesvese

Vesvese hakkında günümüz psikolojisi bazı vesvese türlerini incelemekte ve bunlara tanımlamalarda bulunmaktadır. Günümüzde Arapçada terim olarak kullanılan vesvese kavramını bir anlamda karşılayan “obsesyon” kavramı modern psikolojide kullanılmaktadır. Obsesyon hakkında yapılan tanımlamaları ve araştırmaları burada ele alacağız.

1.6.1. Obsesyon

Obsesyonları takıntılı düşünceler olarak isimlendirmek mümkündür. Bireyin aklına istenmeden gelen ve istenmediği halde bireyi düşünmek mecburiyetinde bırakan düşüncelerdir. Obsesyonlar sürekli tekrarlayarak inat ile zihni meşgul etmektedir. Kişiyi rahatsız hissettiren bu haller benliğe yabancı bir niteliktedir. Bu obsesyonlar, sadece düşüncelerden ibaret olmadığı gibi dürtü ve düşsel çıkarımlar biçiminde kendini gösteren korkulardan da oluşmaktadır.¹⁷⁷

Obsesyon kavramı, Türkçeye çevrildiği takdirde “saplantı” kelimesiyle karşılık bulabilmektedir. Obsesyon veya diğer tabirle saplantı, istenmeden tekrarlanan ve bireye sıkıntı veren sürekli hayal, dürtü ve düşünce halleridir.¹⁷⁸

Obsesyonlar bireyin aklına düşünce olarak gelebileceği gibi istek ve görüntü şeklinde de gelebilmektedir. Düşünce olarak obsesyon, sanki bireyin içinde başkası konuşuyormuş gibi bir algı oluşmaktadır. Bu durumu, içinden gelen ikinci bir ses olarak ifade etmektedirler. İstek olarak obsesyon; bireyin, içinden geçen takıntılı düşünceleri

¹⁷⁷ Ahmet Koyuncu, *Takıntı Kuruntu Vesvese*, Liman Yayınları, İstanbul, 2012, 8.

¹⁷⁸ Oğuz Tan, *Takıntılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, 22.

davranışa dönüştürme isteğidir. Örneğin, yürürken etrafındaki nesnelere bir veya birkaç kere dokunma isteği şeklinde olmaktadır. Görüntü türündeki obsesyon ise bireyin daha önce gördüğü tiksindirici bir görüntünün tekrar istenmediği halde gözlerinin önüne gelmesi şeklindedir.¹⁷⁹

Obsesyonlar; bireyin, mantıksız bir davranış olduğunu bildiği ve kabul ettiği halde tekrarlayarak zihnine gelen düşünsel yaşantılardır. Bu düşünsel yaşantılar rahatsızlık ve sıkıntı verdiği halde bireyin kendini düşünmekten alıkoymadığı düşüncelerdir.¹⁸⁰

Birey, obsesyonları kendi zihninin ürünü olduğunu tanımlayarak bunları yok saymak, bastırmak veya başka şeyler düşünerek veyahut hareketler ile tesirsiz hale getirmeye çalışmaktadır. Benliği rahatsız edici bu zihin ürünleri kendini tekrarlayarak ısrarlı bir şekilde devam eden düşünce, dürtü ve imgelerdir.¹⁸¹

1.6.2. Kompülsiyon

Obsesyonların kişiye verdiği sıkıntılı ve rahatsız edici düşüncelerin, meydana getirdiği kaygı ve endişe durumunu azaltmak ya da kurtulmak için kişinin sergilediği davranışlara kompülsiyon denilmektedir. Bu sergilenen davranışlar rahatlama gerçekleşinceye kadar devam etmektedir. Kompülsiyon, bireyde görülen bir davranış bozukluğudur. Birey bazı davranışları tekrar yapmakta kendisini mecbur hissetmektedir.¹⁸² Kompülsiyon, bireyin arzularına ve isteklerine uygun olmayan, mantıksız iş ve davranışlara zorlanması neticesinde sergilediği davranışlar olarak da ifade edilmektedir.¹⁸³

Obsesyon, sebep olarak değerlendirilirken kompülsiyon ise bunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kişi sık sık yineleyen düşüncelerin baskılarından kurtulabilmek ve rahatlayabilmek için zihnine gelen düşünceleri davranış olarak sergileme yolunu tercih etmektedir. Fakat bu yol bireyin istediği gibi sonuçlanmamaktadır. Bu düşüncelerden

¹⁷⁹ Selen Can, *Takıntulardan Kurtulma Rehberi*, Hayy Kitap Yayınları, İstanbul, 2017, 34-35.

¹⁸⁰ Mürsel Sağlam, *Bilişsel Açıdan Farklı Obsesyonlara Sahip Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Klinik Özelliklerin Karşılaştırılması*, Van 2007, 5.

¹⁸¹ Dursun Karaman & İbrahim Durukan & Murat Erdem, *Çocukluk Çağı Başlangıçlı Obsesif Kompulsif Bozukluk*, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2011, 278-295.

¹⁸² Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, (trc. Sirel Karakaş, Rükzan Eski), Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2011, 314.

¹⁸³ Engin Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, 194.

kurtulamadığı gibi bir döngü halini alarak böyle devam etmektedir. İçekapanık ve çekingen bireyler bu durumu başkaları ile paylaşmak konusunda çekimser davranarak kabullenmektedir. Çünkü birey, insanlar tarafından anormal olarak karşılanacağını düşünmektedir. Kendini yineleyen bu davranışlara birkaç örnek verilebilir.

Örneğin; bireyin sürekli zihnine gelen ellerinin kirlendiği düşüncesi, kişinin ellerini tahriş edecek seviyede yıkmasına sebep olmaktadır. Bir başka örnek vermek gerekirse bireyin ocağın açık kalıp kalmadığı konusunda zihnine gelen kontrol etme davranışdır. Birey bu davranışları yineleyerek bu davranışlardan kurtulmaya çalışmaktadır.¹⁸⁴

1.6.3. Obsesif ve Kompulsif Kişilik Bozuklukları

İnsanın davranışları üzerinde etkili olan kişilik; insanın, özü itibariyle nasıl bir varlık olduğu hakkında bilgi vermektedir. Kendi özü itibariyle davranışlar sergileyebildiği gibi çevresinden de etkilenip bazı davranışları yapabilmektedir. Psikolojideki yaygın görüşe göre; birey, bir olay veya durum ile karşılaştığı zaman kendi sahip olduğu özellikler ile davranışlar sergileyebildiği gibi içinde bulunduğu durumun gerekliliklerine göre de davranışta bulunmaktadır. Kişilik, normal şartlarda ortaya konulabilirken obsesif kompulsif bozukluk durumunda bu engellenmektedir. Normal olarak seyretmesi gereken davranışların seyrinden uzaklaşması kişilik bozukluğu ya da davranış bozukluğu olarak ifade edilmektedir.¹⁸⁵

Obsesif kompulsif kişilik bozukluğu yaşayan bireylerin durumunu maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- Kişinin tekrar eden düşünceleri, hissettikleri ve bu düşünceler neticesinde sergilediği davranışlar kendisine yabancı gelmektedir.¹⁸⁶
- 2- Birey, zihnine gelen düşüncelerden dolayı ortaya çıkan davranışlara her ne kadar direnmek istese de bu düşünceleri ve neticesinde meydana gelen davranışları engellemeyebilir. Bu bireyler, yaşantılarında kararsızlık yaşamakta olup tükettikleri enerji had safhalardadır. Kişi, kendisinin özgürlüğünü kısıtladığı gibi çevresindeki insanları da kısıtladıkları görülmektedir. Diğer taraftan obsesif

¹⁸⁴ Taha Burak Toprak, *Dini Obsesyon ve Kompüsiyonların Psikoterapisinde Kuramlar İmkânlar Sınırlılıklar*, Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 2018, 127.

¹⁸⁵ Jerry M. Burger, *Kişilik*, (trc. İ. Deniz, E. Sarioğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006, 23.

¹⁸⁶ Morgan, *Kişilik*, 32-35.

nevrozlu bireyler, genellikle aktif, ortalama seviyenin üzerinde entelektüel, yüksek değer kriterleri olan, aşırı vicdanlı ve dürüst bireylerdir.¹⁸⁷

- 3- Kişi, obsesif düşünceler neticesinde zorlamaya veya iradesi haricinde bir eylem gerçekleştirmez. Fakat kişi, yoğun kaygı ve endişeler ile karşı karşıya kalır ki eylemi gerçekleştirmeden kaygılarının hafifleşmeyeceğini düşünmektedir.¹⁸⁸
- 4- Bu bireylerden bazıları buldukları ortamda kendisini küçük düşürecek sözlerin ağzından çıkacağını düşünerek bu konuda tedirginlik yaşayabilmektedir. Dinledikleri şarkı sözlerindeki hakaret ve cinsellik içeren sözlerin zihinlerinden tekrarlanmasından rahatsız olurlar. Çünkü bu şarkı sözlerini yüksek sesle insanlar içinde söylememek için kendilerini sıkarak bundan kaçınmaya çalışmaktadırlar.¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, 193.

¹⁸⁸ Berat Yılmaz, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar*, Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences, 2018, 22.

¹⁸⁹ Yılmaz, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar*, 23.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN VESVESE PROBLEMİNE YAKLAŞIMI

2.1. Hayatı

Bediüzzaman Said Nursî, 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı günlerinde Mirza Efendi ve Nuriye Hanım'ın dördüncü çocukları olarak Bitlis'in Hizan kazasına bağlı Nurs köyünde, Rumî 1293 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁹⁰

1886 yılında Molla Muhammed Efendi'nin medresesinde öğrenim hayatına başlamıştır. Daha sonra 1891 yılında Beyazıt medresesinde Şeyh Muhammed Celali nezdinde üç aylık medrese eğitimi gördü. Bediüzzaman'ın beş sene içinde aldığı eğitim düzenli bir şekilde olmamıştır. Beyazıt medresesinde aldığı bu üç aylık eğitim düzenli olmuştur. Bu onun temel eğitimi olmuştur. Fakat zamanla fenni ve dini ilimlerde derinliği giderek artmıştır.¹⁹¹

Halk arasında “Molla Said-î Meşhur” diye anılırken hocaları arasında ise “Bediüzzaman” unvanını almıştır.¹⁹² Bitlis valisi Ömer Paşa'nın zengin kütüphanesinden iki yıl boyunca faydalanmıştır. 1896 yılında Van valisi Hasan Paşa'nın davetleri üzerine Van'a gitmiştir. Daha sonra Hasan Paşa'nın yerine gelen Tahir Paşa'nın konağında kalmaya devam edip oradaki zengin kütüphaneden faydalanmıştır.¹⁹³ Bediüzzaman, Van'da Horhor medresesini kurup orada talebe yetiştirmiştir. 1906 yılında *Kızıl İcaz* ve *Talikat* adlı eserlerini kaleme almıştır.¹⁹⁴

1907 yılında fenni ve dini ilimlerin beraber okutulacağı “Medresetü'z-Zehra” adlı üniversite projesini Abdülhamid Han'a sunmak için İstanbul'a gitmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra çıkan 31 Mart olaylarında yatıştırıcı rol oynamıştır. Gözdağı verilme üzere o dönemin sıkıyönetim mahkemesi olan Divan-ı Harbi Örfi'de yargılanmış fakat daha sonra suçsuz bulunarak serbest bırakılmıştır.

¹⁹⁰ Nursî, *Bediüzzaman Said Nursî Tarihçe-i Hayatı*, Rnk Neşriyat, İstanbul 2021, 30; Abdülkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said-î Nursî Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, Sebat Yayınları, İstanbul, 2019, I, 100-101.

¹⁹¹ Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursî Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, I, 105-117.

¹⁹² Nursî, *Bediüzzaman Said Nursî Tarihçe-i Hayatı*, 37-47.

¹⁹³ Alparslan Açıkgöç, *Said Nursî*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2018, XXXV, 565.

¹⁹⁴ Badıllı, *Bediüzzaman Said-İ Nursî Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, I, 200-212.

Bu olaylardan sonra Van'a dönmüştür. Orada bulunan aşiretlerin içinde dolaşıp Meşrutiyet'i anlatıp daha sonra bunları *Münazarat* adlı bir eser olarak neşretmiştir. Doğuda kurmayı düşündüğü üniversiteyi kurmak için tekrar İstanbul'a gidip Sultan Mehmet Reşat ile görüşmüştür. Padişah'tan tahsisat sözü alarak Van'a dönüp medresesinin temellerini atmıştır. Fakat Birinci Dünya savaşı başladığı için üniversite kurulamamıştır.

Bediüzzaman, yanına talebelerini alarak Pasinler cephesinde gönüllü alay komutanı olarak katılmıştır. Bu savaş sırasında ilme verdiği önemi göstererek *İşaratü'l İ'caz* eserinin telifine başlamıştır. Doğu cephesinde mücadele ederken Ruslara esir düşmüştür. İki yıl esir kaldıktan sonra firar ederek 1918 yılında İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Daru-l-Hikmet-i İslamiye'ye aza olarak atanmıştır.¹⁹⁵

O dönemki düşman işgalleriyle birlikte Müslümanların ahlakını bozmak için toplumda yayılan alkol gibi iradeyi devre dışı bırakan kötü alışkanlıklara karşı Yeşilay cemiyetinin üyeleri arasında yer almıştır.¹⁹⁶ *Hutuvat-ı Sitte* adlı eserini neşrederek İstanbul'u işgal eden İngilizlerin gerçek yüzünü ortaya koymaya çalışmıştır. Ankara Hükümeti'nin bazı milletvekillerinin davetleri üzerine Ankara'ya gitmiştir.¹⁹⁷

Ankara'da bir süre kaldıktan sonra Van'a geçip Erek Dağı'nda bir mağaraya çekilmiştir. Daha önce siyaset ile dine hizmet etmeyi düşünen Bediüzzaman, bu yolu terk ederek "Yeni Said" diye tabir ettiği yeni bir yolla fertleri yetiştirmeyi hedef haline getirmiştir. 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Said olayıyla ilgisi bulunmadığı halde Burdur'a sürgün edilmiştir. Daha sonra Isparta'nın Eğirdir ilçesinin Barla köyüne sürgün edilmiştir. Sekiz yıl burada zorunlu ikamet ettirilmiştir. Burada, daha sonra kitap haline getireceği eserleri parçalar halinde telif etmeye başlamıştır.

1935 yılında anayasanın 163. maddesinden yargılanarak on bir ay tutuklu olarak kaldıktan sonra Kastamonu'ya bir yıllık ev hapsine gönderilmiştir. Burada da sekiz yıl ikamet eden Said Nursî *Risale-i Nur* adını verdiği eserlerini telif etmeye devam etmiştir. Yazdığı bazı eserlerden dolayı tekrar bazı talebeleriyle tutuklanarak Denizli mahkemesine gönderilmiştir. Mahkeme sonucunda on ay süre ile tutuklu kalmıştır.

¹⁹⁵ Açıkgenç, *Said Nursî*, XXXV, 565-566.

¹⁹⁶ Badıllı, *Bediüzzaman Said-İ Nursî Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, I, 679-681.

¹⁹⁷ Nursî, *Bediüzzaman Said Nursî Tarihçe-i Hayatı*, 132-133.

Serbest bırakıldıktan sonra Afyon'un Emirdağ ilçesinde zorunlu olarak ikamet ettirilmiştir. Yine başlayan mahkeme safhaları Afyon'da devam etmiştir. Burada da yirmi ay tutuklu olarak kaldıktan sonra tekrar Emirdağ'a dönmüştür. Bu sırada eserleri Türkiye'ye yayıldığı gibi diğer ülkelerden bazı yerlere eserlerini göndermiştir.

1952 yılında İstanbul'da tekrar bir mahkemeye katılmıştır. 1956 yılında ise Afyon mahkemesi bütün Risale-i Nurların serbestiyetine karar vermiştir. Bu tarihten sonra yayımlanması serbest bırakılmıştır.

Ömrünün son yıllarını Isparta'da geçiren Said Nursî 1960 yılında ani bir kararla Urfa'ya gitmeyi talep etmiş ve oradayken 1960 yılında vefat etmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra kabrinden nâşı çıkarılarak meçhul bir yere defnedilmiştir.¹⁹⁸

2.2. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Mahiyeti

Kuşeyrî (ö. 465/1072) kalbe gelen manalara "havâtır" adını vererek şöyle söz etmektedir: "Kalbe gelen hitap, çağrı veya düşünceye "havâtır" denir. Havâtır, bazen şeytanın kalbe vesvese vermesiyle bazen de meleklerin ilham vermesiyle meydana gelmektedir. Cenâb-ı Allah tarafından kalbe atılan havâtır olduğu gibi bazen de nefsin gizli fısıltıları ve vesveseleriyle olmaktadır. Şeytan tarafından gelen telkinlere "vesvese" adı verilirken nefisten gelen fısıltı ve desiselere de "hevâcis" adı verilmektedir. Meleklerden gelen düşüncelere ise "ilham" adını almaktadır.¹⁹⁹

Şeytanın verdiği vesveseler insan kalbinde hissedilecek bir mahiyete sahiptir. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) kalbin işlevlerinden bahsederken onu şöyle tanımlamaktadır: Kalp, ya birçok kapısı olup da kapılarından içeriye giren ışıkların olduğu bir kubbe veya her taraftan kendisine okların yağdığı bir hedef tahtası veya çeşitli şekil ve suretlerin içinde olduğu bir ayna veyahut farklı kanallardan içine su akan bir havuz gibidir. Ona göre insanın kalbi ya dış kuvvetlerin tesirinde kalır. Bu dış tesirler beş duyu organı vasıtasıyla gerçekleşir. Ya da insanın mizacından ve yaratılışından gelen batini hallerdir. Bu batini haller ise ahlak, gazap, şehvet ve hayal gibi kuvvetlerdir. Burada bahsedilen iç veya dış kuvvetlerin tesiri sonucunda kalpte hayaller oluşup bu hayaller bir şeyden diğerine intikal etmektedir. Hayallerin intikalleriyle beraber kalp halden hale bürünebilmektedir. Gazzâlî'ye göre kalpte

¹⁹⁸ Açıkgenç, *Said Nursî*, XXXV, 566-567.

¹⁹⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, (trc. Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul, 2009, 138.

meydana gelen en kuvvetli tesir hatıralardır. Hatıraları da zararlı ve faydalı olmak üzere iki şekilde isimlendirmektedir. İyiyeye ve faydalı işlere yönelten hatıraları ilham; kötü ve zararlı işlere davet edenleri de vesvese olarak tanımlamaktadır. İlhamlara melek sebep olurken vesveselere de şeytanın sebep olduğunu belirtmektedir.²⁰⁰

Buradan anlaşılacağı üzere melek ve şeytan bu hatıraları kullanarak insan üzerinde etki oluşturabilmektedir. Dolayısıyla şeytan, insandaki kötülük potansiyelini kullanarak hatıralar aracılığıyla onu kötülüğe sevk etmeye çalışmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) sahabenin olgun imanına dair örneği vererek²⁰¹ Allah'a olan yakınlığın artması nispetinde bedene olan bağlılığın azaldığını belirterek bu yakınlaşmanın imanın olgunluğuna işaret ettiğinden bahsetmektedir. Böyle bir durumda bedene daha fazla vesvese verildiğini izah etmektedir. Bu durumun olgun imana sahip kişilerde meydana geldiğini belirttikten sonra henüz yolun başında veya yolda olanların çok fazla vesveseye maruz kalmasının onlar için zararlı olabileceğine değinmektedir.²⁰²

Dihlevî (ö. 1239/1824) vesvesenin mahiyeti hakkında farklı bir bakış açısıyla bakmaktadır. Vesvesenin insanlar üzerindeki tesirinden bahsederken her insanda farklı bir tesir oluşturabileceğini ve en büyük tesirinin de insanı küfre düşürmek ve dinden çıkarmak şeklinde olabileceğini söylemektedir. Ona göre şeytan bu durumda istediğini elde edemezse insanın yaşadığı toplum veya ailelerin düzen ve huzurunun bozulması için vesvese vermektedir. Şayet böyle bir yöntem sonucunda da başarılı olmazsa kalbe gelen bazı düşüncelerle insanı meşgul etmektedir.²⁰³

Bediüzzaman, şeytanın ve vesvesenin varlığını ispat ettiği bir eserinde şu ifadeler yer vermektedir: İnsan küçük bir âlem olduğu gibi âlem de büyük bir insan gibidir. İnsanda görülen özellikler âlemde de görülmektedir. Bir bakıma insan küçük bir âlem olması cihetiyle büyük âlemin bir özeti veya bir numunesi şeklinde görünmektedir. Mesela; insanda bulunan hafıza, Levh-i Mahfuz'un küçük bir

²⁰⁰ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, (trc. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, tsz. İstanbul, III, 59-60.

²⁰¹ Müslim, *İmân*, 211.

²⁰² İmâm-ı Rabbânî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî, *Mektûbât*, (trc. Hüseyin Hilmi Işık), Hakikât Yayınevi, İstanbul, 2017, 221.

²⁰³ Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Velîyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Daru'l-Cil, Beyrût, 2005, I, 282.

numunesidir. Aynı şekilde her insanın kendi kalbinde hissettiği, insanın ihtiyarına zıt ve arzularına karşı hareket eden bir şeytanî dilin olması büyük âlemde şeytanların olduğuna delildir. Hadis-i şerifte belirtildiği üzere insanda bulunan lümmey-i şeytaniye²⁰⁴ ve henüz gerçekleşmemiş bir olayı olmuş gibi gösteren vehim duygusu²⁰⁵ şeytanın vesvese verme aracı olarak görülmektedir.²⁰⁶

Bediüzzaman burada insan ve âlem karşılaştırması yaparak vesvesenin varlığını ispat etmektedir. Vesvesenin ise insanda bulunan vehim duygusu ve kalbe yakın olduğu belirtilen lümmey-i şeytaniyeden insana arız olduğu belirtilmektedir. Vesvesenin mahiyetinden bahsederken de kişinin ihtiyarına ve arzularına muhalif hareket eden telkinlerin olduğuna işaret etmektedir.

Said Nursî, vesvesenin mahiyeti hakkında eserlerinin muhtelif yerlerinde bazı tanımlamalar yapmaktadır. Mesela *Sözler* adlı eserinde vesveseyi şu şekilde tanımlamaktadır:

*“Ey maraz-ı vesvese ile müptela! Biliyor musun vesvesen neye benzer? Musibete benzer. Ehemmiyet verdikçe şişer, ehemmiyet vermezsen söner. Ona büyük nazarıyla baksan büyür. Küçük görsen küçülür. Korksan ağırlaşır, hasta eder. Havf etmezsen hafif olur, mahfi kalır. Mahiyetini bilmezsen devam eder, yerleşir. Mahiyetini bilsen, onu tanısan gider. Zira şu vesvese öyle bir şeydir ki cehil onu davet eder, ilim onu tard eder. Tanımazsan gelir, tanısan gider.”*²⁰⁷

Görüldüğü üzere Bediüzzaman, vesvesenin mahiyeti üzerine pek çok hususa dikkat çekmektedir. Vesvesenin mahiyetinde bulunan bu özellikleri başlıklar halinde ele almaya çalışacağız.

2.3. Said Nursî’ye Göre Vesvesenin Özellikleri

İnsanların maruz kaldığı vesveselerin ortak özelliği şeytan veya şeytanın yönlendirmesiyle yapan vasıtalar tarafından kalbe gelen telkinler olmasıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de vesvese ile ilgili bazı ayetlerde insanın tesiri altında kaldığı

²⁰⁴ Tirmizî, *Tefsiri’l-Kur’an*, 3.

²⁰⁵ Durusoy, *Vehim*, XLII, 617-618.

²⁰⁶ Nursî, *Lem’alar*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 94-95.

²⁰⁷ Nursî, *Sözler*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 293.

vesveselerin şeytandan, nefisten, insanlardan ve cinlerden gelebileceğine dair gayet açık ayetler görülmektedir.²⁰⁸

İnsanlarda görülen vesvese vakaları her insanın fitratına göre farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Her insan doğuştan farklı özelliklere sahip olduğu için vesvesenin tezahür şekilleri de her insanda aynı şekilde görülmemektedir. Bu da vesveseyi çok farklı özelliklere sahip kılmaktadır. Bu özellikleri sırasıyla başlıklar halinde Bediüzzaman'ın görüşleri etrafında irdelemeye çalışacağız.

2.3.1. Vesvesenin Musibet ile Benzerliği

“Aniden bastıran yağmur” anlamında kullanılan “savb” kelimesinden türeyen musibet kelimesi, “insanın beklenmedik bir şekilde ve kendi iradesi haricinde karşılaştığı bir durum” manasında kullanılmaktadır. Musibet kavramı; afet, hastalık, kıtlık, zarar, yangın, deprem ve sevilen bir kişinin vefatı gibi üzüntülü ve sıkıntılı durumları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.²⁰⁹

Musibetler, insan hayatının bir parçası ve karşılaşılması muhtemel doğal bir gerçektir. İnsanoğlunun yaratılmasından günümüze kadar her insanın hayat hikâyesine bakıldığı zaman musibet yaşamamış bir insan görmek mümkün görülmemektedir. Nitekim ayet-i kerîmede Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler.*”²¹⁰ İnsanların, Allah tarafından muhtelif şekillerde sıvanacağı ve bir musibete maruz kalacağı zikredilmektedir.

Hadis-i şeriflerde de ifade edildiği üzere musibetlerin en büyüklerine peygamberler maruz kalmaktadır. Ayrıca Allah'ın sevdiği kullarını zaman zaman musibetler ile sınavacağı belirtilmektedir.²¹¹ Dünya hayatında başta peygamberler olmak üzere bütün insanlar bu musibetlerin eleklerinden geçmektedir. Allah her insanı kendi derecesine göre musibetler ile sınamaktadır.

Mutasavvıflar da bela ve musibet kavramını farklı şekillerde yorumlamışlardır. Mesela Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), musibetin arif olan insanların yolunu aydınlatıp

²⁰⁸ A‘râf, 7/20; Tâ-hâ, 20/120; Kâf, 50/16; Nâs, 114/4; Nâs, 114/5.

²⁰⁹ İsfahanî, *Mu‘cemu Müfredati Elfazî'l-Kur’an*, 494-496; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, 534.

²¹⁰ Bakara, 2/155-156.

²¹¹ Tirmizî, *Zühd*, 56.

onlara yol gösterdiğini ve onlar için bir meşale görevini üstlendiğini ifade etmektedir. Bu musibetlerin müridler için bir uyanış vesilesi olduğunu ve gafil olanlar için de helak olmaya sebep bir vasıta olduğuna değinmektedir.²¹² Bir diğer ifadeyle insana verilen bu musibetleri insan kendi iradesiyle lehine veya aleyhine çevirebilmektedir.

Musibet konusuna eserlerinin birçok yerinde değinen Bediüzzaman musibetlerin sebeplerini hikmetlerini muhtelif yönleriyle ele almaktadır. Kendisine musibetler hakkında sorulan bir suale şöyle cevap vermektedir:

“Mülk Onundur; mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Hem acaba, san’atkâr bir zât, bir ücret mukâbilinde seni bir model yapıp, gayet san’atkârâne yaptığı murassâ bir libası sana giydiriyor; hünerini, maharetini göstermek için kısaltıyor, uzaltıyor, biçiyor, kesiyor, seni oturtuyor, kaldırıyor. Sen ona diyebilir misin ki, “Beni güzelleştiren elbiseyi çirkinleştirdin; bana oturtup kaldırmakla zahmet verdin” Elbette diyemezsin. Dersen divanelik edersin.

Aynen öyle de, Sâni-i Zülcelâl göz, kulak, lisan gibi duygularla murassâ, gayet san’atkârâne bir vücudu sana giydirmiş. Mütenevvi esmâsının nakışlarını göstermek için seni hasta eder, müptelâ eder, aç eder, tok eder, susuz eder, bu gibi ahvalde yuvarlatır. Mahiyet-i hayatiyeyi kuvvetleştirmek ve cilve-i esmâsını göstermek için, seni böyle çok tavırlarda gezdiriyor. Sen eğer desen, “Beni niçin bu mesâibe müptelâ ediyorsun?” Temsilde işaret edildiği gibi, yüz hikmet seni susturacak.”²¹³

Bediüzzaman, bir misal üzerinden musibetin insana verilmesinin hikmetlerini açıklamaktadır. Büyük bir sanatkârın kendini sanatını göstermek için ücret karşılığında bir model üzerinden sanatını icra etmesi kabilinden, Cenâb-ı Allah’ın da yarattığı insan üzerinde kendi esmasının cilvelerini görmek için insanları böyle musibetlere maruz bıraktığına değinmektedir. Fakat burada Allah’ın kullarına kötü muamele etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu musibetler insanın kemale ermesi için tabiri caizse idman nev’indedir.

²¹² Süleyman Uludağ, *Belâ*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, V, 380.

²¹³ Nursî, *Mektubât*, 46-47.

Başka bir yerde de musibetler için şöyle bir ifade kullanmaktadır: “*Musibetler, dergâh-ı İlâhîye sevk etmek için birer kader kamçısıdır.*”²¹⁴ İnsanların çoğu Allah’a yönelebilmek için sevk edici bir kamçı ihtiyacı duyarlar. Bu durum insanların fitratı gereği olan bir gerçeklik olarak görülmektedir. Yüce Allah, musibetler ile insanları hem terbiye eder hem de kendi huzuruna yönlendirir.

Bediüzzaman bir başka eserinde musibeti şöyle betimlemektedir: Mesela çoban, ekili tarlaya giren koyunları çıkarmak için o tarafa doğru taş atmaktadır. Çoban tarafından atılan taşları gören koyunlar yanlış bir yerde olduklarını anlayarak oradan hemen uzaklaşmaktadır. Aynen bunun gibi insan da kader-i ilahiden ona atılan bir musibet taşını gördüğünde toparlanıp tekrar Rabbine yönelmektedir.²¹⁵

Musibet konusu birçok hüznün, sıkıntı ve problemi içinde barındırdığı gibi vesvese problemini de içine almaktadır. Bediüzzaman, vesveseyi musibete benzeterek musibete karşı takınılan tavırların ve Allah’a olan yönelişlerin vesvesede de geçerlilik arz edeceği kanaatini taşımaktayız. Özet olarak vesveseyi de bir musibet kabul ederek O’ndan geldiğinin farkına varıp ona göre hareket etmek gerekmektedir.

2.3.2. Verilen Öneme Göre Vesvesenin Artması ve Azalması

İnsanoğlu yeni bir durum ile karşılaştığı zaman o konuyu merak edip üzerinde durma eğilimi göstermektedir. Aynı durum hastalıklarda da geçerliliğini korumaktadır. Maddi veya manevi hastalıklarda insan elinden geleni yaptıktan sonra yapması gereken tevekkül ile teslimiyet anlayışıdır.²¹⁶ Bir olay karşısında yapılması gerekenler yapıldıktan sonra insanın tekrar normal hayatının akışına devam etmesi gerekmektedir. Bediüzzaman, hastalıklar ve vesvese hakkında şöyle söz etmektedir: “*Merak, musibeti ikileştirir, maddi musibeti kalpte de yerleştirmek için bir kök olur.*”²¹⁷ Merak ile hastalığın üzerinde duruldukça insan daha fazla endişe ve kaygı hissetmeye başlamaktadır. Tevekkülün gereği olan teslimiyet gerçekleşmediği için maddi hastalık manevi bir hastalığa da dönüşebilmektedir.²¹⁸

²¹⁴ Nursî, *Barla Lâhikası*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 286.

²¹⁵ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 120.

²¹⁶ Tirmizî, *Sıfatü'l-Kiyâme*, 60.

²¹⁷ Nursî, *Şualar*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 330.

²¹⁸ Nursî, *Lem'alar*, 14.

Vesvese gibi evham ile artan hastalıklar önem verildikçe hastayı daha fazla rahatsız etmektedir. Hastalığa verilen önem nispetinde artıp veya azalmaktadır.²¹⁹ Musibete benzeyen vesvese, ehemmiyet verilip üzerinde düşünülükçe şişer. Fakat ehemmiyet verilmediği takdirde söner ve küçülür. Üstesinden gelinmeyecek gibi büyük bir nazar ile bakılırsa daha çok büyür. Küçük görüldüğü zaman küçülür ehemmiyetsiz bir hal alır.²²⁰

İnsan, yersiz şüphe ve endişeleri terk ederek ve olumlu bir bakış açısıyla olayların üstesinden gelebilmektedir. Çünkü bu şüphe ve merak yerinde kullanılmadığı takdirde insanı ele geçirip; olma ihtimali çok az olan olayları bile olmuş gibi hissettirerek insanı hayattan keyif alamaz hale getirebilmektedir.

2.3.3. Mahiyetinin Bilinmesiyle Kaybolan Vesvese

İnsan ilk defa karşılaştığı veya mahiyetini bilmediği bir durum ile karşılaştığı zaman buna farklı ve yanlış anlamlar yükleyebilmektedir. Mahiyetini bilmediği ve tanımadığı bir olayı yanlış yorumlamak gibi bir hataya düşmektedir. Bazen de tanımlayamadığı durumları tehdit olarak görüp tedirgin olmaktadır. Vesvese de aynen bunun gibi mahiyeti bilinmediği zaman çok büyük bir tehlike olarak görülmektedir.

Fakat ayet-i kerîmede de belirtildiği üzere; “*Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.*”²²¹ Ayetten de anlaşılacağı üzere şeytanın tuzak olarak nitelendirilmiş vesveseleri zayıftır. İnsan, vesveseyi tanımlayıp kimden geldiğini öğrendiği takdirde iç huzura kavuşabilmektedir. Çünkü kalpten geçen o kötü düşüncelerin kendisine ait olmayıp şeytandan geldiğini öğrendiğinde kalbi rahat edebilmektedir.

Bediüzzaman bu konuya şöyle değinmektedir: “*Cehil onu davet eder ilim onu tard eder. Tanımazsan gelir, tanısan gider.*”²²² Ona göre vesveseyi doğuran ve şiddetlendiren bir sebep de vesveseyi bilmemek ve tanımamaktır. Sözlüklerde de bu durumu destekleyen ifadeler bulunmaktadır. Mesela Cürcanî’ye göre “*bir şeyin, bulunduğu durumun tersine olduğuna inanmaktır.*”²²³ Kişi, şeytandan kalbine gelen

²¹⁹ Nursî, *Lem’alar*, 254.

²²⁰ Nursî, *Sözler*, 293.

²²¹ Nisâ, 4/76.

²²² Nursî, *Sözler*, 293.

²²³ Cürcânî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta’rifât*, (trc. Arif Erkan), Bahar Yayınları, İstanbul, 1997, 78.

telkinleri kendi kalbine aitmiş gibi zannettiği zaman vesvesenin daha çok artmasına sebep olmaktadır.

Kalbe gelen çirkin sözlerin kendi kalbine ait olmadığını ve kalbinin o söz ve düşüncelerden rahatsız olup üzüldüğünü delil olarak gösterip vesvesenin mahiyetinin anlaşılması konusunda ifadeler kullanan Bediüzzaman, vesvese hakkında bilginin ne kadar önemli olduğunu ve bilmemenin ne kadar çok problemler meydana getireceğini belirtmektedir.²²⁴

2.4. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Oluşum Şekilleri

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadis-i şeriflerde geçen vesvese kavramıyla ilgili yerleri yukarıda ele almıştık. Bu başlık altında ise Bediüzzaman'ın muhtelif eserlerinde bahsedilen vesvese türlerini ele alacağız. Bu eserlerde, daha çok vuku bulan ve insanların mustarip olduğu vesvese türlerine yer verilmektedir.

2.4.1. Şeytan Tarafından Kalbe Atılan Şüpheler Yoluyla Oluşan Vesveseler

Sözlükte, “benzemek ve benzerlik nedeniyle başka bir şey ile karıştırmak” anlamında “şbh” kökünden türeyen şüphe kavramı benzer olmak ve birbirine benzemesinden ötürü iki şeyi birbirine karıştırmak, belirsizlik ve kuşku gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²²⁵

Şeytan, ilk olarak telkinlerini şüphe şeklinde kalbe atmaya başlamaktadır. Şayet kalp bu şüpheleri kendisine ait zannedip kabullenirse şeytan istediğini elde etmiş olmaktadır. Fakat kalp şüpheleri reddedip kabul etmezse bu şüpheler kötü düşünce ve çirkin söz şekline girmektedir. İnsanın hayaline karşı edebe aykırı çirkin manzaraları sermeye çalışmaktadır. Bu durum, kalbi heyecana getirip kötü hissettirmektedir. Kişi kalbinin bozulduğu tevehhüm ederek bundan kurtulmak ister. Olayın mahiyetini anlamayan kişi bundan kurtulmak için ya huzur-u ilahiden kaçmak ya da gaflete dalmak istemektedir.²²⁶

Şüphelerin kalp tarafından reddedilmesiyle ortaya çıkan ve insanın hayalini bulandıran çirkin sözler ve hatıralar insana ait değildir. Burada irade dışında meydana

²²⁴ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 94.

²²⁵ İsfahanî, *Mu'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'an*, 443; Hacı Mehmet Günay, *Şüphe*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, XXXIX, 263.

²²⁶ Nursî, *Sözler*, 293.

gelen hatıralardan insan mesul olmadığını bilmediği takdirde şeytana fırsat vermek durumunda kalır.

2.4.2. Fikirlerin Çağrışımlarıyla Oluşan Vesveseler

Bediüzzaman'a göre eşyaların arasında bazı gizli münasebetler bulunmaktadır. Hatta bazen iki şeyin arasında insanın hiç ihtimal veremeyeceği münasebet ipleri olmaktadır. Bu münasebetler ya bizzat bulunur veya insanın yaşantıları sonucu bazı olay veya birtakım şeyler arasında kurduğu bağlantıdan kaynaklanır.²²⁷

Eşyalar arasında kurulan bağlantılar nedeniyle bazen kutsal bir şeyi görmek, pis bir şeyi zihne getirebilmektedir. Normalde uzaklık sebebi olarak görülen zıtlık, hayal ile birbirine çok yakın bulunabilmektedir. Mesela bu çağrışım örneğini Kur'ân-ı Kerîm'de de görebilmekteyiz. Cenâb-ı Allah zıt olan birçok şeyi beraber veya hemen sonrasında zikretmektedir. Gecedен sonra gündüzün, cennetten sonra cehennemın veya müminlerden sonra kâfirlerin zikredilmesi vb. gibi çağrışım yapacak misaller görebilmekteyiz.²²⁸

Zıt olan iki şeyin bir araya gelip kendi aralarında bağlantı kurması olanaksız iken hayal ile insan zihninde çok kolay bir şekilde oluşabilmektedir. Bu durumda oluşan hatırlama "tedâ-yi efkâr" olarak tabir edilmektedir. Yani fikirlerin birbirini çağrıştırması anlamına gelmektedir. Mesela insan Kâbe karşısında Allah'ın huzurunda namaz kıldığı bir anda bu fikir çağrışımları onu alıp uzak ve edebe aykırı bir hayale sevk edebilir.²²⁹ Normal şartlarda yan yana gelme imkânı olmayan durumlar hayalde mümkün hale gelmektedir.

2.4.3. İbadetleri Daha İyi Yapma Düşüncesiyle Oluşan Vesveseler

Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Allah, her fırsatta itidali elden bırakmamayı ve aşırılıklardan kaçınmayı buyurarak İslam toplumunu "vasat bir ümmet" olarak nitelemiştir.²³⁰ Yine aynı şekilde Hz. Peygamber (sav) bir hadis-i şerifte "...Ey İnsanlar! Dinde aşırılıktan sakının. Çünkü sizden öncekileri dinde aşırılık helâk etti."²³¹ Görüldüğü üzere ayet ve hadislerde dinde ve davranışlardaki aşırılıkların hoş

²²⁷ Nursî, *Sözler*, 294.

²²⁸ Bakara, 2/164; Âli İmrân, 3/28, Nebe, 78/21-36.

²²⁹ Nursî, *Sözler*, 294-295.

²³⁰ Bakara, 2/143.

²³¹ İbn Mâce, *Menâsik*, 63.

görülmediği göze çarpmaktadır. Cenâb-ı Allah'ın koymuş olduğu sınırları aşan insanlar Allah'ın gazabına uğramışlardır.

Hayatın birçok alanında aşırılıklar yaşanabileceği gibi ibadetler konusunda da bu durum söz konusu olmaktadır. Bediüzzaman, ibadetlerdeki aşırılıklardan dolayı ortaya çıkan vesveseleri ele alırken insanların ibadetin en güzel şeklini yapmak niyetiyle vesveseye maruz kaldıklarını ve takva zannederek daha çok bu yanlışta sürüklenebildiklerini ifade etmektedir. Hatta bazen öyle bir dereceye varıp harama da düşülebileceğini veya sünnet bir ibadeti yerine getirmek isterken vacip olanı terk etmeye neden olmaktadır. Böyle bir durumda “Acaba amelim sahih oldu mu?” diye tekrarlayıp iade etmek ister. “*Bu hal devam eder, gayet ye'se düşer. Şeytan şu halinden istifade eder, onu yaralar.*”²³²

2.4.4. İmanî Meselelerde Şüphe Şeklinde Gelen Vesveseler

Vesvesenin en fazla görünen türlerinden biri de iman ile alakalı mevzularda oluşan vesveselerdir. Allah'ın, ahiretin ve meleklerin varlığı ya da Hz. Muhammed'in (sav) hak peygamber, Kur'an-ı Kerim'in hak kitap olup olmadığı gibi imanî meselelerde insan sıkça vesveseye maruz kalmaktadır.

Hz. Muhammed (sav) imanî mevzularda vesveselerin olabileceğini, şeytanın bu konuda müminleri korkutup ümitsizliğe sürükleyebileceğini ve bu vesveselerin şeytandan olduğunu müminin kalbine ait olmadığını hadis-i şeriflerde beyan etmiştir.²³³ Bu tür vesveselerin şeytandan olduğunu bilmemek insan için bir ümitsizlik oluşturmaktadır.

Bediüzzaman imanî konularda kalbe gelen vesveseleri şöyle tarif etmektedir: *Mesâil-i imâniyede şüphe suretinde gelen vesvesedir. Biçare vesveseli adam, bazan tahayyülü taakkul ile iltibas eder. Yani, hayale gelen bir şüpheyi, akla girmiş bir şüphe tevehhüm edip, itikadına halel gelmiş zanneder.*²³⁴ Hayale gelen bir şüpheyi, kabul edilmiş gibi insana kuruntu yaptırmak şeytanın en büyük hilelerinden bir tanesidir. Şeytan bu gibi tuzaklarla insana; yapmadıkları, inanmadıkları şüpheleri olmuş gibi tuzağa düşürmektedir.

---

²³² Nursî, *Sözler*, 295.

²³³ Müslim, *İmân*, 211-214.

²³⁴ Nursî, *Sözler*, 297.

2.4.5. Merak ve Vehim Nedeniyle Oluşan Hastalık Vesveseleri

*“Merak vasıtasıyla o musibet belâ, büyük sıkıntı cesetten geçerek kalpte de kökleşir, bir mânevî musibeti dahi netice verir, ona istinad eder, devam eder.”*²³⁵

Bediüzzaman, merak ile maddi olan hastalığın endişe ve telaş ve tevekkülsüzlük ile hareket edildiği zaman manevi bir hastalığın da oluşabileceğini ifade etmektedir. “Acaba iyileşecek miyim?” veya “Acaba ölür müyüm?” gibi endişelerle hem maddi hastalık hem de manevi bir hastalık ortaya çıkmaktadır.

Bir başka yerde yine Bediüzzaman, merak ile hastalığın daha çok arttığını ve böylelikle hastalığın kalbinde de kökleştiğini vurgulamaktadır. *“Evet, merak hastalığı ikileştirir. Maddî hastalığın altında, merak ile mânevî bir hastalığı kalbine verir; maddî hastalık ona dayanır, devam eder. Hususan evhamla bir dirhem maddî hastalık, bazan merak vasıtasıyla on dirhem kadar büyür.”*²³⁶

Evham ve merak ile büyüyen hastalıklarda süreç uzun olursa gerçeğe dönüşme ihtimali vardır. Çünkü evhamlı ve asabî insanlarda bu durum sıkça görülmektedir. Böyle insanlar en küçük bir şeyi gözlerinde büyüterek adeta küçük bir kayayı büyük bir dağ haline getirmektedir. Özellikle de işin ehli olmayan bir psikoloğa veya doktora denk gelirse evhamı ve merakı onun için hayatı yaşanmaz kılmaktadır.²³⁷

2.4.6. Muhtelif Konularda Risale-i Nurda Geçen Vesveseler

Hayatın her alanında birçok vesvese örneği bulunurken Bediüzzaman’ın eserlerinde de olan örneklerini başlıklar halinde almaya çalıştık. Bahsedilen konular kadar yer almasa da bazı vesvese örnekleri eserlerinde söz edilmektedir. Amelî mezheplerin çokluğu,²³⁸ hayalle gerçeği karıştırmak,²³⁹ sekerat anında vesvese,²⁴⁰ Kur’ân ayetlerine dair vesvese²⁴¹ gibi muhtelif mevzularda vesvese örnekleri onun eserlerinde yer almıştır.

Said Nursî’in eserlerinde değindiği vesvese türlerini burada ele almış bulunmaktayız. O, bu problemlerden bahsederken hemen ardından da bunların

²³⁵ Nursî, *Lem’alar*, 14.

²³⁶ Nursî, *Lem’alar*, 245.

²³⁷ Nursî, *Lem’alar*, 254.

²³⁸ Nursî, *Sözler*, 532-533.

²³⁹ Nursî, *Mektubât*, 41-42.

²⁴⁰ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 24.

²⁴¹ Nursî, *Sözler*, 262.

çarelerini kendi usulünce eserlerinin farklı yerlerinde yazmıştır. Bu çareleri sırasıyla aşağıda başlıklar halinde ele alacağız.

2.5. Said Nursî'ye Göre Vesvesenin Çareleri

Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerifler yalnızca vesvesenin insanı saptırması ve yoldan çıkarmasındaki işlevine temas etmekle kalmaz, vesvesenin tesir etmemesi için müminlere vesveseden korunma ve kurtuluş yolları da göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in son sûresi olan Nâs sûresinde vesveseye dikkat çekilerek vesvese verenlerden Allah'a sığınmaya vurgu yapması bu mevzuya verilen öneme açıkça işaret etmektedir. Biz de Bediüzzaman'ın vesvese için sunduğu önerileri Kur'ân ve hadis bağlamında insanların nefisten veya şeytandan kaynaklanan vesveselerden kendilerini koruyabilmeleri için başlıklar halinde inceleyeceğiz.

2.5.1. Mukaddesat Hakkında Kalbe Gelen Kötü Düşünceler

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, iman edip gereğini yapmak hususunda şöyle buyurmaktadır: *“İnsanlar bir imtihana tabi tutulup sınanmadan, iman ettik diyerek bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”*²⁴² Bu ayetten de anlaşılacağı üzere insan iman ettikten sonra sorumluluğu bitmemekle beraber imtihanı son ana kadar devam etmektedir. İman ettikten sonra insana telkin edilen vesveselerin en mühimlerinden bir tanesi de Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında oluşan vesveselerdir. İman etmeyen insan doğal olarak konumuzun dışında kalmaktadır. Mümin insan şeytan vasıtasıyla “Allah yoktur varsa nerededir”, Allah'ı inkâr et”, “Allah tek olmaz, tek olursa her şey ile ilgilenemez” “Her şeyi bilip göremez” ve Allah hakkında düşünmek istemeyeceği hayaller ve düşünceler gibi vesveselere maruz kalmaktadır.

İnsan sadece cesetten ibaret olmadığı ve hem maddi hem manevi yönü olduğu için her ikisiyle de yoğun bir bağlantı içerisindedir. Her an aklına veya kalbine farklı farklı şüpheler gelebilmektedir. Bunların kendisinden olduğunu düşünerek imanının zedelendiğini veya imanını kaybettiğini zanneder. Hâlbuki bunlar aslı olmayan kuruntulardan ibarettir. Hem düşündüğü o uygun olmayan halleri davranışına yansıtıp yapmadığı sürece Allah kimseyi sorumlu tutmamıştır.²⁴³ Hatta iyilik düşündüğünde yapmasa bile Allah onu yapmış gibi kabul edeceğini bir hadis-i kudsîde şöyle

²⁴² Ankebut, 29/2.

²⁴³ Müslim, *İmân*, 201-202.

buyurmaktadır: “Kulum bir iyilik ister fakat fiiliyata dönüştürmezse onu bir iyilik yapmış olarak yazarım. Eğer onu düşünüp hem de fiiliyata dönüştürürse onu da on katından yedi yüz katı arası bir dereceye yazarım. Kulum bir günahı düşünüp yapmazsa ona günah yazmam. Fakat düşünüp ve yaparsa onu bir günah olarak yazarım.”²⁴⁴

Bu hadis-i şeriflerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (sav) içimizden geçen o kötü hislerin vesvese olduğu ve bunları gerçekten isteyerek yapmadığımız sürece günah olmayacağını belirterek endişeleri gidermektedir. Hatta akla gelen bu uygunsuz düşünce ve istekleri yapmadığımız ve bundan rahatsızlık duyduğumuz için belirttiğimiz kudsî hadisten de anlaşılacağı gibi iyilik olarak yazılmaktadır.

Şeytan, ilk olarak şüpheyi kalbe atıp kabul etmesini bekler. Eğer kalp bu şüpheyi reddederse şüphe “şetme” dönmektedir. Şetm, çirkin ve kötü söz anlamında kullanılmaktadır.²⁴⁵ Şeytan, şüpheyi kabul etmeyen kalbe karşı hayal ve tasavvur yoluyla çirkin ve edebe aykırı görüntüleri hayal ettirmektedir. Bunun vesvese olduğunu anlamayan insan kaygı ve endişeye kapılarak ümitsizliğe düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu telkinlere maruz kalan kişi, o çirkin söz ve düşüncelerin kendi kalbine ait olduğunu zannederek şeytanın tuzağına düşebilmektedir. Bu söz ve düşüncelerin içeriği Rabbine, peygamberine veya herhangi bir mukaddes değerine karşı olabilmektedir. Bu durumdan sonra insan, titreme ve çarpıntı gibi heyecanlı durumlar hissedip kurtuluş yolları aramaya başlamaktadır. Hatta bazen öyle bir dereceye gelir ki insan bu vaziyetten dolayı Allah’ın huzurundan kaçıp her şeyi unutup ve umursamamak isteyebilir. Böylelikle şeytanın da gerçekleştirmek istediği hedef başarıyla tamamlanmış olmaktadır.

Vesveseli insan, imanî bir konudaki bir şüpheyi hayal ederken, düşünürken veya bu konuyu zihninde canlandırırken o şüpheyi kabul etmiş gibi zannederek itikadına zarar gelmiş endişesiyle şeytanın tuzağına düşmektedir. Hâlbuki insan bu şüpheleri düşünebilir ve bunların sebeplerini anlamak için muhakeme edebilir. İmanî konularda zihne gelen o şüpheleri düşünmek ve üzerinde kafa yormak imana ters bir durum değildir.²⁴⁶

²⁴⁴ Müslim, *İmân*, 204.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 318.

²⁴⁶ Nursî, *Sözler*, 297.

Şeytan, bazı temiz kalpli ve hassas insanlara küfür ve inkâr ile ilgili meselelerde hayal etmeyi, küfre girmiş gibi gösterip yanıltmaktadır. Bu şeytanın en tehlikeli hilelerinden bir tanesidir. Kutsal zatlar ve münezzeh şeyler hakkında çok çirkin hatıraları insanın hayaline getirmektedir.²⁴⁷

Nuranî olan mevcudatın aynada yansması yine nuranî olarak akseder ve ışık verir. Fakat şer ve çirkin olan bir şey saydam olmadığı için aynadaki yansmasının bir tesiri yoktur. Mesela güneş aynaya yansıdığında ısı ve ışık verir. Fakat aynaya yansıyan yılanın sureti ısırmaz ve etkisizdir. Yine murdar ve pis bir şeyin aynada yansması ne pis ne de çirkindir. Aynen bunun gibi zihinde beliren mukaddesat hakkındaki düşünceler fiiliyata dökülmediği sürece zararsızdır.²⁴⁸

Kelam ve Usul ilminin düsturlarından biri de şudur ki: “*Bir delilden, bir emareden neş’et etmeyen bir ihtimalin ehemmiyeti yok; kat’î ilme şek katmaz, yakîn-i hükmîyi sarsmaz.*” Mesela şu anda Eğirdir Gölü’nün pekmez veya yağ olma ihtimali vardır. Fakat bunun meydana geldiğine dair bir ihtimal ve emare yoksa onun varlığına ve hala su olduğuna olan kesin bilgimize tesir etmez. Bu konuda şüphe ve vesvese olamaz.²⁴⁹

Mesela, Hz. Peygamber’in (sav) hakkında insan olması cihetiyle insanın aklına birçok ihtimaller gelebilmektedir. Bu ihtimallerin akla gelmesi kişinin imanına zarar vermez. Fakat vesveseli kişi zarar verdiğini zannederek zarara düşmektedir. Hem kalpte bulunan lümme-i şeytaniyeden kaynaklı, Cenâb-ı Allah hakkında kötü sözler geçebilir. Ama kişi bunu kendisi söylüyormuş sanarak kalbini bozulduğuna hükmeder. Hâlbuki o kötü sözleri düşünürken titremesi ve korkması kalbinin buna razı olmadığına ve sözlerin onu kalbine ait olmadığına delil olmaktadır.²⁵⁰

2.5.2. İbadetlerdeki Huşûya Ulaşamamak

Cenâb-ı Allah, ayet-i kerîmede buyurur ki “*Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.*”²⁵¹ Şüphesiz ki insanda kulluk bilincini ve şuurunu aşıl原因an etkenlerden biri de ibadetlerdir. İbadetler ele alındığı zaman bütün

²⁴⁷ Nursî, *Lem’alar*, 85.

²⁴⁸ Nursî, *Mektubât*, 40.

²⁴⁹ Nursî, *Sözler*, 670; el-Gazâlî, *el-Menhûl*: 122; el-Müceddidî, *Kavâidü’l-Fıkıh*, 11-143.

²⁵⁰ Nursî, *Lem’alar*, 85-86.

²⁵¹ Zâriyât, 51/56.

ibadetlerin özü gibi olan namaz öne çıkmaktadır. Namaz kılarken veya diğer ibadetler yerine getirilirken adabına ve erkânlarına riayet etmek gerekir. Nitekim Mü'minûn sûresinde de buyrulur ki: “Müminler, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar.”²⁵² Müminlerin, ibadetlerini böyle eda ederken şeytan tarafından namazlarını terk etmeleri veya namazın huzuruna bir hâlel gelmesi için vesveseler verilmektedir.

Namazda iken vesveseye maruz kalıp Hz. Peygamber'e (sav) haber veren Osman b. Ebi'l-Âs şu tavsiyeleri aldığını anlatır: “Şeytan benim ile namazım arasına girip kıraatimi karıştırıyor der. Resûlallah (sav) da: ‘Bu, Henzeb denilen bir şeytandır. Onu hissettiğin zaman ondan hemen Allah’a sığın ve namazdan sonra sol tarafına üç defa üfür.’ buyurur. Osman: ‘Bu tavsiyeyi yaptım ve Allah o şeytanı benden giderdi.’ der.”²⁵³

Namaz kılan birçok insanın aynı bu dertten mustarip olduğunu görmek mümkündür. Hz. Muhammed (sav), böyle bir vesvesenin çaresini göstermektedir. Bunun gibi bir rahatsızlığın tedavisi ise şeytandan olduğunu bilerek ve o vesvese ile meşgul olmayıp şeytandan Allah'a sığınmaktır.

Bediüzzaman namaz ve ibadetler esnasında namazın huşûsunu bozan şeytanın ve nefsin hilelerini şöyle ifade etmektedir: “İnsan kalben ve fikren hakaik-i İlâhiyeye bakıp düşündüğü zaman, bilhassa namaz ve ibâdet esnasında, gerek şeytan tarafından, gerek nefsi tarafından pek fena, pis ve çirkin vesveseler, hâtıralar, sinekler gibi kalbe, akla hücum ederler.”²⁵⁴ Bediüzzaman burada nefisten ve şeytandan gelen vesveseleri sineklerin hücumuna benzeterek kalbin o andaki maruz kaldığı saldırıların yoğunluğunu betimlemektedir.

Nefisten ve şeytandan gelen arzu ve kuruntulardan oluşan çirkin telkinleri kovmakla uğraşan adam o vesveselere mağlup olmaktadır. Onları mağlup edip kaçırmanın çaresi ise telkinlere karşı müdafaayı terk edip onlar ile uğraşmamaktır. Çünkü onlarla uğraşıldıkça hücumlarını daha çok arttırmaktadır. Bediüzzaman bu hücumları arıların saldırısına benzetmektedir. Mesela arı kovanına ilişildiği ve zarar

---

²⁵² Mü'minûn, 23/2.

²⁵³ Müslim, *Selâm*, 68.

²⁵⁴ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 94.

verildiği vakit arılar insana doğru hücum etmeye başlar. Fakat onlara ilişilmediği uzak durulduğu vakit böyle bir saldırı söz konusu olmamaktadır.²⁵⁵

İşte aynen bunu gibi ibadet edilirken gelen vesveselerle uğraşmaktansa ibadete odaklanılmalı ve telkinlere kulak verilmemelidir.

Cenâb-ı Allah Kur’ân-ı Kerîm’de buyuruyor ki: “*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki takvâya eresiniz.*”²⁵⁶ Müslüman insan her istediği şeyi yapmayan, öncesinde durup düşünen, belli başlı ölçülere ve sınırlara göre hareket eden, bu ölçülere uygun olmadığı takdirde nefsinin isteklerini ve arzularını durdurabilen; akıllı, imanlı ve iradeli bir varlıktır. Allah’a kulluk olmadan takva gerçekleşemez, takva olmadan da kâmil bir insan olamaz.

Konumuzla ilgili olarak; namaz kılan kişinin iç âlemini malayani şeylerden arındırması, namazla ilgisi olmayan düşünceleri kalbinden çıkarıp atması, duygu ve düşünce yuvası olan kalbinin huzurunu bozabilecek her türlü tasavvurlardan tahliye etmesi gerekmektedir. İbadetin kudsiyetine değinen Bediüzzaman ibadeti şöyle tarif etmektedir: “*Kendi kusurunu, acz ve fakrını görüp kemal-i rububiyetin ve kudret-i samedaniyenin ve rahmet-i İlâhiyyenin önünde hayret ve muhabbetle secde etmek.*”²⁵⁷

Ona göre insanın, kendisini Allah’ın huzurunda her zaman kusurlu, aciz ve ihtiyaç sahibi olduğunu bilip O’nun huzurunda muhabbet ve hayret ile secdede olması gerekir. İnsan bu kadar aciz ve ihtiyaç sahibiyken düşmanlarına da güç yetirmemektedir. O yüzden şeytandan ve nefisten gelen vesveselere dayanmak için sürekli O’na sığınmak gerekir.

2.5.3. İbadetlerdeki Aşırılıklara Çözümler

İslam dini her türlü aşırılığı, yani olması gerekenin ötesine geçmeyi, bir sapma olarak kabul etmiştir. İ’tidâl kavramı konumuzu net bir şekilde açıklamaktadır. “Adl” kelimesinden türeyen i’tidâl kelimesi sözlükte “iki aşırı tutum ve davranış arasındaki orta hal” şeklinde tanımlanmıştır.²⁵⁸

²⁵⁵ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 94.

²⁵⁶ Bakara, 2/21.

²⁵⁷ Nursî, *Sözler*, 45.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI. 435-436.

Cenâb-ı Allah kâinatı hassas bir denge üzerine kurmuştur. Kâinatta böyle hassas bir denge olduğu gibi insanlarda da bu denge sistemi mevcuttur. Herhangi bir sapma veya düzensizlikte her ikisinde de karışıklıklar ve sorunlar meydana gelmektedir. Günümüz dünyasında bireysel ve toplumsal sorunlardan dolayı bu dengelerin bozulduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sorunlardan dolayı insanlar maddi veya manevi dünyalarında aşırılıklara girebilmektedir. Davranışlarda aşırılık olduğu gibi ibadetlerde de aşırılıklar insanı huzursuz kılmaktadır. Bu yüzden mümin, hayatının her alanında ve bilhassa ibadetler konusunda dengeyi korumak zorundadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de haddi aşanlar ve aşırıya kaçanlar için birçok uyarılar bulunmaktadır. Bu ayetlerin birisinde Cenâb-ı Allah buyuruyor ki: *“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.”*²⁵⁹ Yine bir ayet-i kerîmede buyruluyor ki: *“...Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor...”*²⁶⁰ Ayetlerden anlaşılacağı üzere Cenâb-ı Allah Kur'ân ve sünnet yoluyla yapılması gerekenleri bildirmiştir. Bunların dışına çıkıp fazla veya eksik yapmak dinde aşırılığa sebep olmaktadır.

Aşırılık konusunda i'tidâli tavsiye eden birçok hadis bulunmaktadır. O'nun (sav) dini yaşayışı dengeli ve aşırılıklardan uzaktır. Bu şekilde yaşamayan ve dengeli davranamayan bazı sahabileri bu konuda kendi hayatını göstererek uyarmıştır. Mesela bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *“Din kolaydır. Bir kişi takatının üstünde ibadete kalkışırsa din karşısında âciz kalır. Bunun için aşırıya kaçmayın, dosdoğru yolu tutunuz ve (salih amellerden alacağınız mükâfattan ötürü) sevinin.”*²⁶¹

Bu konu ile iliği diğer bir rivayette bir bedevi gelip Hz. Peygamber'e (sav) abdest hakkında soru sorar. Hz. Peygamber (sav) abdest azalarını üçer defa yıkayarak abdestin alınışını gösterip sonra der: *“İşte abdest budur. Kim üç defadan fazla azalarını yıkarsa kötü etmiş ve haddi aşarak, zulmetmiş olur”*²⁶² buyurmuştur. Dolayısıyla vesveseye maruz kalan kişi hem zamanını hem de suyu israf etmiş olmaktadır. Hz.

---

²⁵⁹ Mâide, 5/87-88.

²⁶⁰ Bakara, 2/185.

²⁶¹ Buhârî, *İmân*, 29.

²⁶² İbn Mâce, *Tahâret*, 48.

Peygamber (sav) abdest alma halinde şeytanın vesvese verebileceğini, kişinin israfa sebep olup haddi aşip zulmedeceğini belirterek bu gibi durumlardan sakındırmıştır. Bu konudan mustarip insanların psikolojik sıkıntılar yaşamaması için hadislerde geçen tavsiyelere uyması insanı aşırıktan muhafaza etmektedir.

Bediüzzaman insanın davranışlarının i'tidalinden bahsederken ifrat ve tefrit kavramları üzerinde durmaktadır. İfrat,²⁶³ haddinden fazla ileri gitmek anlamına gelirken tefrit²⁶⁴ ise ortalamanın çok altında kalmak anlamına gelmektedir. Ona göre insana verilen üç kuvvet vardır. Bunlar akıl, şehvet ve gazap kuvvetleri olup şer'i olarak bunlara sınır konulmadığı için ifrat, vasat ve tefrit olmak üzere üç mertebeye ayrılmıştır. İfrat ve tefrit mertebeleri insan için aşırılık sayılırken vasat mertebesi tavsiye edilen dengeli kısımdır.²⁶⁵

Aşırıklar, insan hayatının her safhasında insan için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Dini hayatında ve özellikle ibadetlerini yerine getirirken yapılan aşırıklar vesvese ile beraber insanı, tavsiye edilen vasat mertebesinden uzaklaştırmaktadır. Bazen amelin en iyisini ve güzelini yapmak için şeytanın hilelerine kapılarak hem maddi hem de manevi israflar yaşanmaktadır. Şeytan, insanın bu zayıf yönünü kullanarak aşırıklara çekmektedir. Sünnet olan bir ibadeti yapmak isterken vacip olan bir ibadeti terk ettirebilmektedir. Bediüzzaman, bu aşırıklara çözüm sunarken abdest ve namaz örneklerini vererek yapılan amelin gereklerini yerine getirip “Acaba sahih oldu mu?” vesvesesine kapılmadan bitirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü “Abdestim acaba tam oldu mu?” vesvesesine kapılan insan sürekli abdest yenileyerek onun tuzağına düşmektedir. Vesveseye kapılan insan, ümitsizliğe düşerek ibadeti hakkıyla yerine getiremediğini düşünerek ibadetlerden uzak düşebilmektedir.²⁶⁶

“Dinde zorluk yoktur.”²⁶⁷ Bu ibare hem ayet hem de fikhî bir hükümdür. Dinde zorluğun olmadığı kolaylığın olduğuna en güzel delillerden birisi de şu ayettir: “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz.”²⁶⁸

²⁶³ Yeğin, *Yeni Lûgat*, 254.

²⁶⁴ Yeğin, *Yeni Lûgat*, 701.

²⁶⁵ Nursî, *İşârât-ül-İ'caz*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2021, 26-27.

²⁶⁶ Nursî, *Sözler*, 295-296.

²⁶⁷ Bakara, 2/256.

²⁶⁸ Bakara, 2/286.

Ayetten de anlaşılacağı üzere Yüce Allah kimseye kaldıramayacağı yük yüklememektedir. Allah'ın insana emrettiği vazife ve sorumluluklar başta namaz olmak üzere bütün ibadetler imkân dâhilinde yapılabilir yükümlülüklerdir. Hatta hastalık, yolculuk veya yaşlılık gibi durumlarda bu sorumluluklardan mazur görülmektedir. Namazı en mükemmel haliyle eda etmek elbette güzeldir. Fakat bunun tam olarak yapılamaması halinde vesveseye düşmek, namazı yenilemek veya namazı terk etmek çözüm olmamaktadır. Her mümin her ibadetini yaparken üzerine düşen vazifesini en güzel şekilde yapmaya niyet etmelidir. İnsan böyle bir durumda amelini mükemmel görüp gurura girmektense amelini kusurlu görse ve istiğfar etse daha evla olur. Fakat vesveseye kapılıp “neden daha güzel yapmadım” diyerek şeytanın tuzağına düşüp tekrarlamayı veya terk etmeyi düşünmemelidir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin.”²⁶⁹

Said Nursî yine aynı eserinde bu şekildeki vesveseye çözüm olarak amelinin sahihliğinden şüpheye düşüp tekrarlayan kişiye, dört mezhebin hak oluşunu ve illaki yapılan amelin birisine muvafık gelebileceğini hatırlatmaktadır. Dinin kolaylık olduğunu ve insanın aciz olup ameli layık bir şekilde eda edemediğinden istiğfar ederek merhamet-i İlâhiyeye sığınmasını tavsiye etmektedir. Hem insan amellerinin kusurlu olmasının Cenâb-ı Allah'a, kendi kusur ve aczini bilerek yönelmesine vesile olduğunu belirtmektedir.²⁷⁰

2.5.4. Hastalıklardan Gelen Vesveseler

Şüphesiz ki hastalık denildiği zaman akla ilk gelen Hz. Eyyûb (as) olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de onun hastalık zamanlarında şeytanın vesveselerine nasıl maruz kaldığından şöyle bahsedilmektedir: “*Kulumuz Eyyûb'u da an. O, rabbine, “Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir” diye seslenmişti.*”²⁷¹ Ayette şeytanın Hz. Eyyûb'e (as) musallat olarak ona bazı sıkıntılar verdiğinden bahsedilmektedir.

Hz. Eyyûb (as), başına gelen bu hastalık musibetinin büyüklüğüne dair şeytanın kendisine vesvese verdiğini ve hastalığı konusunda onu sabırsızlığa ve isyana teşvik ettiğini kastetmekte; musibeti giderip muvaffak kılması için Allah'a sığınmaktadır.²⁷²

²⁶⁹ Buhârî, *İlim*, 11.

²⁷⁰ Nursî, *Sözler*, 296.

²⁷¹ Sâd, 38/41.

²⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 97-98.

Bu yüzden şeytan, insanın başına gelen her türlü sıkıntıyı ve musibeti onu saptırabilmek için kullanabilmektedir.

Hız. Peygamber (sav) hastalığın rahmet olan yönlerini haber vererek müminleri teselli etmekte ve bu durumu aleyhimizde değil lehimizde kullanmamızı tavsiye etmektedir. Bir rivayette Hız. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur “Mümine bir hastalık isabet edip de Allah o kişiye afiyet verdiği zaman o hastalık o kişinin geçmiş günahlarına kefarettir, istikbali konusunda da ibret olur...”²⁷³

Hastalık musibetini ağırlaştırıran en büyük nedenlerde biri de meraktır. Hastalığın hafifleşmesini isteyen kişi hastalığın sevabını, faydalarını ve çabuk geçeceğini düşünerek merakını azaltıp hastalığın kökünü kesebilir. Eğer hastalığın hikmeti faydaları düşünülerek teslimiyet ve tevekkül ile rıza gösterilirse Allah nimetini arttırmaktadır. Nimete şükretmek nimeti arttırdığı gibi musibetlerden de şikâyet etmek musibeti arttırmaktadır.²⁷⁴ Hız. Eyyûb’un (as) kıssasında geçtiği üzere musibet ve hastalık zamanında şeytan her türlü hileye başvurup insanı aldatmak için çabalamaktadır. Allah’a tevekkül ve teslimiyet insanı bu hilelerden korumaktadır.

Bediüzzaman, Hız. Eyyûb’un (as) hastalıklarından söz ederken insanın maddi hastalıklarına ve manevi hastalıklarına da değinmektedir. Ona göre Hız. Eyyûb’un (as) maddi hastalıkları varken çoğu insanın da kalp, ruh gibi manevi hastalıkları vardır. Çünkü insanın işlediği her bir günah ruhunda yaralar açmaktadır. Yine ona göre bu manevi yaralardan da vesveseler meydana gelmektedir. Bu vesveseler insanın imanına ilişip onu zedelemektedir.²⁷⁵

Başına gelen bu hastalık musibetleri insanın hayatını berraklaştırır ve kemalini bulması için kuvvet verir. Hastalık ve musibetler neticesinde insan terakki edip hayat vazifesini layığı ile yerine getirmiş bir vaziyet almaktadır. Çünkü durağan ve tembel bir hayat yokluk gibi olup insanı ona doğru sürüklemektedir.²⁷⁶

Said Nursî, hastalığı ikiye ayırarak birinin hakiki diğerinin de vehmî yani kuruntulu hastalık olduğundan bahsetmektedir. Hakiki hastalıklar için Cenâb-ı Allah yeryüzünde her çeşit hastalıklar için türlü türlü devalar yaratmıştır. Fakat vehmî olan

²⁷³ Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 1.

²⁷⁴ Nursî, *Lem’alar*, 245.

²⁷⁵ Nursî, *Lem’alar*, 10.

²⁷⁶ Buhârî, *Merdâ*, 1; Müslim, *Birr ve Sılâ*, 14; Nursî, *Lem’alar*, 11.

hastalıklar, kişinin kuruntularından ibaret olup, olmayan hastalığı varmış veya olacak gibi göstermektedir. Vehmî hastalıklar şeytanın tahrikiyle daha çok artmaktadır. Ona göre bunun en tesirli çözümü ehemmiyet vermemektir. Çünkü kuruntulu bir hastalığın peşine düşüldükçe şeytanın etkisiyle merak artar ve kişinin gözünde hastalık büyür. Nasıl ki arılara ilişildiği zaman insanın başına üşüşüp rahatsız ederler. Ne zaman ki aldırılmayıp ilişilmediği zaman ayrılıp giderler. Aynen bunun gibi vesvese ve merak ile kuruntulu hastalıklar takip edildiği zaman hastalık artar. Tavsiye edilen çözüm, ehemmiyet vermeyerek zararsız görmektir.²⁷⁷

2.5.5. Fikir Çağrışımlarından Gelen Rahatsızlık

İnsanın, kâinattaki her şey ile derecesine göre az veya çok bir ilişkisi bulunmaktadır. Sadece kendi ihtiyaçlarına bakıldığı zaman güneş, ay, bulut, toprak, hava, insanlar vb. çoğu şey ile bir münasebeti bulunmaktadır. Maddi hadiseler ile bağlantısı olduğu gibi manevi hadiselerle de derin bağlantıları bulunmaktadır. Bu bağlantılardan dolayı ruh, kalp ve hislerine dokunan olaylar ile akli ve hayali arasında çok gizli münasebetler dikkat çekmektedir. Bu münasebettendir ki bazen kutsal bir şeyi görmek kirli pis bir şeyi akla getirebilmektedir. Çünkü normal şartlarda birbirine çok uzak olan durumlar hayalde birbirine çok yakın bulunmaktadır. Mesela, insan Kâbe karşısında namaz kılariken bir anda hayaline gelen bir fikir çağrışımıyla çirkin bir durumun içinde kendini bulabilir.²⁷⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın içinden geçen fikir ve hayallerin açığa çıkarılan ve gizlenen durumlarından şöyle bahsedilmektedir: *“Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah’a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kadîrdir.”*²⁷⁹ Bu ayetin nüzul etmesiyle beraber sahâbilerin bu ayetten anladıkları onlara çok ağır gelmiş Hz. Peygamber’e (sav) şöyle bir serzenişte bulunmuşlardır: *“Ey Allah’ın elçisi! Namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yettiği amellerle yükümlü kıldık.”* Şimdi ise size bu âyet geldi; buna uymaya gücümüz yetmez!” derler. Resûlullah: *“Sizden önceki iki kitabın tâbileri gibi siz de ‘Duyduk ve uymadık’ mı diyeceksiniz? Oysa Duyduk, itaat ettik. Senin bağışlamamı dileriz ey rabbimiz, gidiş*

²⁷⁷ Nursî, *Lem’alar*, 253-254.

²⁷⁸ Nursî, *Sözler*, 295-296.

²⁷⁹ Bakara, 2/284.

sanadır” demeniz gerekir.” buyurmuş, onlar da aynen böyle söylemişler, bu cümleyi tekrarladıkça dilleri de buna alışmıştı. Bunun üzerine sahâbenin bu tutumunu övgüyle bahseden 285. âyet, daha sonra ise 284. âyete açıklık getiren ve bir bakıma da onların bu âyet ile ilgili yukarıdaki anlayışlarını düzelten “*Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz...*” meâlindeki bakara sûresinin 286. âyeti nâzil olmuştur.²⁸⁰ Yine başka bir rivayette müminlerin içlerinden geçenleri söylemedikleri ve yapmadıkları sürece bağışlandığı müjdesi verilmiştir.²⁸¹ Ayetten anlaşılacağı üzere insan hayaline gelen bu düşünceleri kendi tercihiyle yapmadığı ve söylemediği takdirde bu düşüncelerden mesul olmamaktadır.

Bediüzzaman, bu tür düşünce ve hayalin genellikle irade dışı ortaya çıktığını ifade ederek mesuliyet oluşturmadığına kanaat getirmektedir. Ona göre fikir çağrışımları duygusal olarak hassas olan insanlarda daha çok görülebileceğini söylemektedir. Şeytan hassas insanların bu zayıf yönünü kullanarak daha fazla problemlere maruz bırakmaktadır.²⁸²

İnsan bazen bir konuya yoğunlaşıp bütün duygularıyla ona yönelmektedir. Fakat bu durum çok sürmeyebilir. Belli bir süre devam edip insan dinlenmek için bir kenara çekilmek istemektedir. Eğer burada dinlenmeden devam edilirse bir süre sonra kişi yorularak konudan alakasız hayaller ile baş başa kalmaktadır.

Mesela kitap okuyan kişinin gözlerinin yorulması veya çok yürüyen bir insanın ayaklarının yorulması gibi insanın kalbi de ulvi bir ibadet ile meşgulken yorulabilmektedir. İnsanın kalbi dinlenmek için kötü ve çirkin hayallere dalabilir. Şeytan da insanın bu zaafından ziyadesiyle faydalanmaktadır. İnsan hiçbir iş yapmadan durduğu o süreçte şeytan bundan faydalanarak hayaline ve fikrine edebe uygun olmayan halleri sermektedir. İnsanın dikkat etmesi gereken husus bir işten yorulup dinlenmek için başka meşru bir işe koyularak şeytana bu fırsatı vermemelidir. Nitekim ayet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur: “*O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul.*”²⁸³

---

²⁸⁰ Müslim, *İmân*, 57.

²⁸¹ Müslim, *İmân*, 58.

²⁸² Nursî, *Sözler*, 295-296.

²⁸³ İnşirâh, 94/7.

Taberî, bu ayetin genel anlamda anlaşılmasının uygun olacağını belirterek şöyle bir mana vermiştir: “Sen, meşgul olduğun dünyaya ve ahirete ait vazifelerini tamamladıktan sonra rabbine ibadete ve ona yakınlıştıracak işler yapmaya ve ondan ihtiyaçlarını dilemeye başla.”²⁸⁴ İnsan yerine getirmesi gereken vazifeleri yerine getirdikten sonra mâlânîyâtla meşgul olmaması için tekrar helal dairede başka bir işe koyulmalıdır. Böylece şeytana bu fırsatı vermemiş olmaktadır. İnsanın hiç durmadan ve kendi eliyle kötü düşüncelerle hayallerini süslemesi şüphesiz doğru bir tercih değildir. Bediüzzaman’ın, “*Güzel gören güzel düşünür; güzel düşünen hayatından lezzet alır*”²⁸⁵ düsturu hayatta uygulanması ve düşüncelerin de güzelleştirilmesi sağlanmalıdır. Güzel şeyleri düşünerek, çirkin hayallerin düşüncelere hâkim olması önlenmelidir

2.6. Said Nursî’ye Göre Şeytan ve Şerlerin Yaratılmasının Hikmeti

Sözlükte “kötü olmak, kötülüğe meyletmek, kötülük yapmak” ve “kötü, en kötü, çirkin, zararlı” gibi anlamlarda kullanılan “şerr” masdar bir isimdir. Şerr, kavramının karşıtı ise hayırdır.²⁸⁶ Kelimeye terim olarak “kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey; zararlı şeylerin yayılması, bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi” gibi anlamlar verilmiştir.²⁸⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de hayır ve şer hakkında birçok ayet zikredilmektedir. “*Hayır ve şer Allah’tandır.*”²⁸⁸ Allah, insanları iyilik ve güzelliklerle sınıdığı gibi korku, açlık, can ve mal kaybıyla da sınamaktadır.²⁸⁹ İnsanın hayır ve şerri tamamıyla bilemeyeceğini ve kişinin sevdiği bir şeyin şer, sevmediği bir şeyin de hayır olabileceği belirtilmektedir.²⁹⁰ İnsan şer de olsa sevdiği bir şeye ulaşmada aceleci davranmaktadır.²⁹¹ Cenâb-ı Allah ise kullarına şerri vermekte acele etmez.²⁹² Allah, hayır ve şerri, gönderdiği peygamberler aracılığıyla insanlara bildirerek onlara hayır yapmalarını emretmiş, kötü eylemleri yasaklamıştır.²⁹³

²⁸⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXIV, 497-499.

²⁸⁵ Nursî, *Mektubât*, 527.

²⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, 400; Fîrûzâbâdî, *Kamûsu’l-Muhît*, 414.

²⁸⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “*Şer*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, XXXVIII, 539.

²⁸⁸ Nisâ, 4/78.

²⁸⁹ Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/180; Enbiyâ, 21/35.

²⁹⁰ Bakara, 2/216.

²⁹¹ İsrâ, 17/11.

²⁹² Yûnus, 10/11.

²⁹³ Bakara, 2/168-169; Âl-i İmrân, 3/114-115; Hac, 22/77.

Kur’ân-ı Kerîm’de, şer olan eylemlerin insana apaçık düşman olan şeytan tarafından daima güzel gösterildiğine dikkat çekilerek ikazlarda bulunulmuştur.²⁹⁴ Zerre kadar hayır işleyen kimsenin mükâfatını, zerre kadar kötülük işleyen kimsenin cezasını göreceği haber verilmiştir.²⁹⁵

Hadis-i şeriflerde de hayır ve şer konusunda insanlar için neyin hayırlı neyin şer olduğunu Allah’ın daha iyi bileceğini ve kaderin hayrı da şerri de kapsadığı belirtilmiştir.²⁹⁶ Yine hadislerde belirtilmiştir ki bütün hayırlar Cenâb-ı Allah’a ait olduğu gibi şer işlemekten münezzehtir.²⁹⁷

Tabiatta şerrin varlığıyla ilgili farklı görüşler belirtilmiş ve şerrin varlığı, içerisinde olduğu şer grubuna göre değerlendirilmiştir. İslam âlimleri genel itibariyle şerri iki kısma ayırmaktadır. Her zaman, her yerde, her durumda herkese zarar ve elem veren mutlak şer ve böyle olmayan mukayyet şerdir. Buna göre âlemde mutlak şer bulunmayıp hastalık, fakirlik, doğal âfet ve musibetler gibi izâfî şerler vardır. Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Kâinata hiçbir şerrin yer almadığını savunan Eş’ariyye bu görüşünü, “Allah yarattığı her şeyi diler ve O’nun dilediği hiçbir şey kötü olmaz” şeklinde açıklar. Onlara göre âlemde şer diye nitelenen hususlar insanın bunları şer olarak algılayıp nitelemesiyle ilişkilidir, gerçekte ise şer değildir. Bu genel tasnifin yanı sıra şer “ademî” ve “vücûdî” diye ikiye ayrılır. Şerrin gerçek varlığından (vücûdî) söz edilemez. Kişinin şer dediği “âdemi” şer ise bir şeyin varlığı, bekası ve kemali için zaruri olan unsurların bulunmayışıdır. Buna göre şer varlıkla değil yoklukla bağlantılıdır. Tabiatta felâket ve musibet türünden bazı şerler varsa da bunların kötülüğü izâfî olup belli amaç ve hikmetlere bağlı olarak mutlak şer tarzında değerlendirilmemiştir. Asıl şer ilâhî emirlere aykırı olan ve günah diye nitelendirilen davranışlardır.²⁹⁸

Bediüzzaman, “*halk-ı şer, şer değil; belki kesb-i şer, şerdir.*” Görüşünü benimseyerek Allah’ın şerri yaratmasının şer olmadığını ve insanın şerri işlemesinin şer olduğunu belirtmektedir. Bediüzzaman bunu izah etmek için yağmur ve ateş misallerini vererek herkese rahmet ve bereket getiren yağmurun birkaç kişiye zarar vermesinin şer

²⁹⁴ Bakara, 2/208-268; Yâsîn, 36/60.

²⁹⁵ Zilzâl, 99/7-8.

²⁹⁶ Buhârî, *Tevhîd*, 10.

²⁹⁷ Müslim, *Salâtü’l-müsâfirîn*, 26.

²⁹⁸ Yavuz, “*Şer*”, XXXVIII, 540.

olmadığını ifade etmektedir. Aynı şekilde insanların birçok ihtiyacını karşılayan ateşin bazı insanlara zarar vermesinin şer olmadığını söylemektedir.²⁹⁹

Bediüzzaman, büyük hayırların meydana gelebilmesi için küçük şerlerin kabul edilebileceğini söyleyerek küçük şerlerin olmaması için de büyük hayırların terk edilemeyeceğini belirtmektedir. Bediüzzaman bunu örneklerle şöyle açıklamaktadır: Mesela savaşa asker göndermenin zayıflara sebebiyet vereceği endişesiyle cihad terk edilirse mağlubiyet kaçınılmazdır. Veyahut kangren olmuş bir parmak kesilmezse hastalık ilerleyip elin veya kolun kesilmesine sebep olabilmektedir. Küçük şerlerin olmaması için büyük hayırlardan vazgeçildiği takdirde büyük şerler meydana gelmektedir. İşte bu yüzden kâinattaki şerlerin, zararların, belaların ve şeytanların yaratılmaları şer ve çirkin olmadığı gibi çok önemli neticeler için yaratılmışlardır.³⁰⁰

Şerler gibi şeytanların yaratılması da büyük gayelere hizmet etmektedir. Mesela şeytanlar, meleklerle veya hayvanlara musallat olmadıkları için makamları sabit kalmıştır. Fakat insanlar için manevi olarak yükselme ve alçalma mertebeleri nihayetsizdir. Nemrut ve firavunlar olduğu gibi evliya ve enbiyalar da var olup bu mertebelerin ne kadar yükselip ve ne kadar alçaldığını göstermektedir. Şeytanların yaratılması, peygamberlerin gönderilmesi ve insana verilen kulluk vazifesiyle beraber insanlar için bir imtihan yeri açılmıştır. Bununla birlikte elmas ve kömürün birbirinden ayrılması gibi iyi ve kötü ruhlar birbirinden ayrılmıştır. “Şeytanların icadı, terakkiyat-ı insaniye gibi çok hikmetli neticeleri olmakla beraber, sû-i ihtiyarıyla ve yanlış kesbiyle şeytanlara mağlup olmakla, ‘Şeytanın hilkatî şeridir.’ diyemez.”³⁰¹ Bu nedenle şeytanların ve şerlerin yaratılması büyük ve küllî hayırlara baktığı için şer ve çirkin değildir.³⁰²

2.7. Müminlerin Vesveseye Maruz Kalmasının Hikmeti

Yüce Allah, kâinatta yarattığı her şeyi bir hikmet, gaye, düzen, nizam ve ölçü dâhilinde yaratmıştır. Bununla beraber kâinatta bozulmaz bir işleyişin olduğu, bu işleyişin anlamsız olmadığı, kâinatın özellikle insanın yaşayış biçimine uygun ya da

²⁹⁹ Nursî, *Mektubât*, 44.

³⁰⁰ Nursî, *Mektubât*, 44-45.

³⁰¹ Nursî, *Lem’alar*, 87.

³⁰² Nursî, *Mektubât*, 45.

faydalı bir şekilde düzenlendiği Kur’ân-ı Kerîm’in temel mesajlarından birisini oluşturmaktadır. Bu hikmet ve düzene birkaç ayeti örnek olarak gösterebiliriz:

*“Yüce rabbinin adını takdis ve tenzih ederek an. Yaratıp uygun şekil veren; Ölçülü ve amaçlı yapan, yol gösteren...”*³⁰³

*“Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O’dur. Rahmân’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?”*³⁰⁴

*“Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler). Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler. Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız...”*³⁰⁵

*“Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır...”*³⁰⁶

Ayet-i kerîmelerden de anlaşılacağı üzere kâinatta bulunan hiçbir şey gayesiz, hikmetsiz ve düzensiz yaratılmamıştır. Mahlûkatın yaratılmasının mutlaka bir anlamı ve hikmeti vardır. Bütün mahlûkat yaratılışına uygun hareket etmektedir. Bu mahlûkat içinde “eşref-i mahlûkat” vasfıyla nitelen varlık insandır. İnsanın da bu dünyaya gönderilmesinin gayesi ve hikmeti Allah’ı tanımak, bilmek ve O’na ibadet etmektir.³⁰⁷ Fakat insan ve cinler için bu dünya imtihan dünyasıdır. Nitekim ayette buyrulduğu gibi *“İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “iman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”*³⁰⁸ İnsanın iman etmesiyle beraber bazı mükellefiyetleri ve imtihanları başlamaktadır. İnsan başta nefsi ve şeytan ile imtihanlara maruz kalmaktadır. Konumuzun temel meselesi de şeytanın insana verdiği vesveselerdir. İnsanın en önemli görevlerinden den biri de manevi yönden kemale erişmek ve tekemmül etmektir. Bu kemale ermek ve terakki ise insanın şeytan ve nefis ile olan mücadelesinden sonra meydana gelmektedir. İnsana şeytan ve nefsin musallat edilmesi bu sebep içindir. Böylelikle insan nefis ve şeytan ile yaptığı mücadele nispetinde terakki edip kemale

---

³⁰³ A’lâ, 87/1-3.

³⁰⁴ Mülk, 67/3.

³⁰⁵ Rahmân, 55/5-8.

³⁰⁶ Sâd, 38/27.

³⁰⁷ Nursî, *Şualar*, 100.

³⁰⁸ Ankebût, 29/2.

ermektedir. Müminlerin bu derece vesveseye maruz kalmasının hikmetlerini Said Nursî eserinde şöyle açıklamaktadır:

“İfrata varmamak, hem galebe çalmamak şartıyla asl-ı vesvese; teyakkuza sebeptir, taharriye dâidir, ciddiyete vesiledir. Lâkaytlığı atar, tehavünü def’ eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu dar-ı imtihanda, şu meydan-ı müsabakada bize bir kamçı-yı teşvik olarak vesveseyi şeytanın eline vermiş. Beşerin başına vuruyor. Şayet ziyade incitse Hakîm-i Rahîm’e şekva etmeli أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ demeli.”³⁰⁹

Her şeyde aşırılık iyi sonuçlar doğurmadığı gibi vesvesede de aşırıya gidildiğinde insana zarar vermektedir. Vesveseli kişi bu durumunun hikmetlerini öğrenerek vesveseleri gerektiği gibi lehine çevirebilmektedir. Her vesveseyi ciddiye almak veya hiçbir vesveseyi ciddiye almamak insanın faydasına olmayabilir. Allah yarattığı her şeyde hikmet ve gaye gözeterek yarattığı için insan da bu vesvesenin hikmetlerini ve gayelerini araştırarak maddi ve manevi sağlığını ve huzurunu sağlayabilmektedir.

2.7.1. Vesvesenin Teyakkuza, Taharriye ve Ciddiyete Sebep Olması

Teyakkuz kelimesi sözlükte; uyanık olma, uykudan kalkma ve göz açıklığı gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁰ İnsanı büsbütün ibadetten uzaklaştırıp ve ümitsizliğe sürükleyecek derecede olmaması ve itikadî yönden de zarar vermemesi koşuluyla vesvese, insana farkındalık kazandırıp davranışlarında bilinçli bir tavır sergilemesini sağlamaktadır. Hayat şartları itibariyle insan her vakit farkındalık halini sürdüremediği için vesvese bu yönüyle insanı gafletten uzaklaştırıp uyanıklığa sevk etmektedir. Çünkü kişi sürekli olarak yaptığı ibadetlerde bir süre sonra rutine bağlayıp bazı detayları gözden kaçırabilmektedir. Vesveseye maruz kalan insan neleri gözden kaçırdığını düşünerek ibadette ve itikatta bir bilinç haline ulaşabilmektedir. Mesela her gün namaz için abdest alan bir kişi bunu bir süre sonra rutine bağlamaktadır. Ama bazen hiç fark etmeden abdesti farzlarından veya sünnetlerinden birini eksik yapabilmektedir. Bu kişi vesveseye maruz kaldığı anda birden farkındalık hali meydana gelmektedir. Abdestini eksik alıp almadığını üzerinde düşünerek daha dikkatli olmaktadır. Bu yönüyle vesvese insanı uyanıklığa ve dikkate sevk etmektedir.

³⁰⁹ Nursî, *Sözler*, 298.

³¹⁰ Yeğin, *Yeni Lûgat*, 1042.

Vesvese şeytanın silahı ve tuzağı niteliğinde olduğu için insanın daima savunma ve teyakkuz halinde olması gerekmektedir. Savaş zamanında nöbet tutan asker gibi her an uyanık ve zinde olması gerekir. Çünkü en küçük bir ihmalde büyük hüsranslar yaşayabilmektedir. Aynen bunun gibi insan da çok tecrübeli bir düşmanı olan şeytan karşısında tabiri caizse tetikte olmalıdır. Sinsi bir şekilde verdiği telkinler ile insanı günahlara sürüklemekte çok tecrübeye sahiptir. Şeytanın bu tuzaklarına karşı insan istiaze ve istiğfara sarılarak ve Kur'ân gibi sağlam bir kaleye girerek bu saldırıları geri püskürtebilmelidir.³¹¹ Nitekim ayet-i kerîmede “Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah’a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.”³¹² buyurularak istiazenin önemi vurgulanmıştır.

Taharri kavramı sözlükte aramak, araştırmak ve incelemek gibi anlamlarda kullanılmıştır.³¹³ Taharri kelimesinden yola çıkılarak düşünüldüğünde vesvese, insanı araştırmaya ve sorgulamaya da sevk etmektedir. İnsan hayatı boyunca vehim ve vesveselere maruz kalabilmektedir. İnsan hangi konuda vesveseye maruz kalırsa o konuda araştırmaya ve incelemeye yönelmektedir. Mesela imanın şartlarına icmali bir şekilde iman eden kişi bu konuda şeytanın telkinlerine maruz kaldığı zaman eksiklerini görerek daha tafsili bir iman için araştırmaya ve öğrenmeye ilgi duymaktadır.

İbadetler konusunda yaşanan vesveseli durumlar insanı araştırmaya sevk eder. Mesela namaz kılan bir kişi namaz esnasında maruz kaldığı vesveselerden dolayı namazın farzlarını, vaciplerini ve sünnetlerini öğrenmeye ve araştırmaya yönelmektedir. Vesvese, kişinin namazını nelerin bozup bozmadığı hakkında bilgi edinmesine vesile olmaktadır. Aynı şekilde temizlik konusunda vesveseye kapılanlar şeriata göre temiz olmanın koşullarını araştırıp bu konularda bilgi edinerek vesveselerden kurtulabilmektedir.

Vesvesenin insan için olan hikmetlerinden birisi de ciddiyete sevk etmesidir.³¹⁴ Zira bir insan hangi işi yaparsa yapsın o işini ciddiyet ile takip ederse maksadına ulaşmaktadır. Önem verilmeden yapılan işlerde istenilen başarının genellikle elde edilemediği malum bir sonuçtur. Bu konuda vesvese insana adeta bir ciddiyet

---

³¹¹ Nursî, *Lem'alar*, 82-83.

³¹² A'râf, 7/200.

³¹³ Yeğîn, *Yeni Lûgat*, 985.

³¹⁴ Nursî, *Sözler* 298.

vesilesidir. İnsan için hayatın her alanında ve her anında daha titiz ve eksiksiz bir şekilde işlerini yapmasına vesile olmaktadır. Mesela ibadetlerini aksatarak veya önemsemeyerek yapan bir kişiyi ciddi olmaya yöneltmektedir. Bu noktada vesveseli kişi eksiklerini ve ihmallerini görerek tamamlamaya çalışmaktadır.

Diğer bir yönüyle de vesvese, insanın imani konuda zayıflığını kuvvetlendirip inancını sağlam temeller üzerine oturtmasına yardımcı olmaktadır. Kalbe gelen vesveselerden korkmak yerine onu fırsata çevirip asıl hikmetini araştırmak gerekmektedir. Çünkü imanlı bir kimsenin imanî konularda vesveseye maruz kalması aksi bir delil bulunmadıkça onun imanlı bir kişi olduğuna işarettir. Çünkü bu vesveseye maruz kalan kişinin böyle bir düşünceden korkması onun imanına delildir.³¹⁵

Vesvese imanı zayıf kişilerde olduğu gibi sağlam bir imana sahip insanlarda da görülmektedir. Hz. Peygamber (sav) zamanında yaşamış onun dava arkadaşları olan ve birçok mucizelerine şahit olan sahabilerde de aynı durum yaşanmıştır. Mesela bir gün sahabilerden bazıları Hz. Muhammed'e (sav) gelip şöyle derler: Biz içimizde öyle bir şey hissediyoruz ki, hiçbirimiz onu söylemek bile istemiyor. Hz. Muhammed (sav) onlara sordu: Hepiniz böyle hissediyor musunuz? Onlar da: "Evet" dediler. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber (sav): "İşte o apaçık imandır."³¹⁶ Hadis-i şerifte de görüldüğü gibi vesvese her dönemde ve kuvvetli bir imana sahip olan ve olmayan her Müslümanda görülmüştür. Mümin kişide bulunan imanı zedelemek için şeytan her fırsatı değerlendirmektedir. Herkesin imanının kuvvet derecesine göre sinsi telkinlerde bulunmaktadır. Mümin kişi bu vesveseleri iyi bir şekilde idrak ederek ve irdeleyerek kendisinin imanlı olduğunu ve bu telkinlerin şeytan tarafından olduğunu fark etmelidir. Bir diğer taraftan bakıldığında insanın gelen vesveselerden rahatsız olması ve üzüntü duyması var olan bir imanın işaretidir. İmanı olmayan bir kişinin bundan rahatsızlık duyması söz konusu olmamaktadır.

Mümin bir insanı devamlı olarak imanın aslına aykırı olan davranış ve tutumlara sevk eden etkenler sadece şeytan değildir. Başta kendi nefsi, kötü arkadaşları gibi etkenler de bulunmaktadır. Bu güçlü etkenler insanın en beklenmedik anlarında çeşitli

---

³¹⁵ Nursî, *Lem'alar*, 85-87.

³¹⁶ Müslim, *İmân*, 209.

hileler ve şüpheler ile insanın imanını zedeleyip zarar görmesine sebep olmaktadırlar. Mümin, bu etkenlere karşı devamlı ciddiyet ve farkındalık ile mukabele etmelidir.

Vesvesenin insana verilmesinin bir hikmetini de Nursî'nin şu sözleriyle açıklamak mümkündür: *“Her şeyde, hatta en çirkin görünen şeylerde hakiki bir hüsn ciheti vardır. Evet, kâinattaki her şey her hadise ya bizzat güzeldir, ona hüsn-ü bizzat denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki ona hüsn-ü bilgayr denilir. Fakat o zahiri perde altında gayet parlak güzellikler ve intizamlar var. Mesela atmaca kuşu serçelere tasliti, zahiren rahmete uygun gelmez. Hâlbuki serçe kuşunun istidadı o taslit ile inkişaf eder.”*³¹⁷

Hüsn-ü bizzat kendi zatında güzel olan anlamına gelirken hüsn-ü bilgayr ise sonuçları ile güzel ve hayırlı olan anlamına gelmektedir. Mesela iman zatında bizzat güzel bir şey olduğu için bir şey ile kıyaslansa da kıyaslanmasa da güzeldir. Küfrün olup olmaması imanın güzelliğinden bir şey eksiltmemektedir. Eğer ki olursa da güzel olan iman daha güzel görünmesine sebep olmaktadır. Yine aynı şekilde takva ve ameli salih bizzat güzeldir. Bu ikisini tercih etmeyen insanlar bu güzelliklerden nasip almayınca takva ve ameli salih güzelliklerinden hiçbir şey kaybetmezler.

Hüsn-ü bilgayr kavramına örnek olarak ölümü vermek mümkündür. Ölüm, zahirde kötü bir şey olarak algılanmasına rağmen sonuç itibariyle mümin insan için Rabbine kavuşmak, cennete girmek ve sevdikleriyle tekrar bir araya gelmesine sebep olmaktadır. Aynen bunun gibi vesvese de her ne kadar mümin için kötü bir durum olarak görünse de hakikatte öyle değildir. Çünkü vesvese insanın aşırıya kaçmamak koşuluyla farkındalığa, uyanıklığa, araştırmaya ve ciddiyete vesile olmaktadır. İnsanın lakaytlığını üzerinden attırdığı gibi umursamamak ve önem vermeme de alıkoymaktadır. Bu yüzdendir ki vesvese, imtihan yeri olan bu dünyada adeta bir teşvik kamçısı gibi Allah tarafından şeytana verilmiştir. Fakat her mümin bilmelidir ki bunda çok hikmetler görünmektedir. Eğer aşılamaz olduğu durumlar meydana gelirse istiaze ile Allah'a sığınmalıdır.³¹⁸

---

³¹⁷ Nursî, *Sözler*, 246-247.

³¹⁸ Nursî, *Sözler*, 298.

SONUÇ

Her şey zıddıyla bilinir kaidesince nefis ve şeytan tarafından insanı kötü yola saptırmak için vesveseler verilirken diğer yönden ise Allah ve melekleri tarafından ilham verilmektedir. Eğer ki kalbe ve akla gelen manalar ve düşünceler insanı doğru yoldan saptırıp dalaletе sürüklüyorsa bunların vesvese olduğu apaçıktır. Fakat bu manalar ve sözler tam tersi ise yani insanı doğru yola ve istikamete sevk ediyorsa bunların da ilham olduğuna kanaat getirebiliriz. Bundan dolayı vesvesenin bir hakikati bulunmuyor. Sadece şeytan ve nefsin, insanlara fısıldadığı sözlerden ve kötü hatıralardan ibarettir. Dolayısıyla davranışa dönüşmediği sürece bunda bir mesuliyet yoktur.

Kişinin iradesi dışında meydana gelen bu düşünceler, insanı tedirgin edip gereksiz korku ve endişelere sevk eder. İnsanın benliğine yabancı olan ve zihninden çıkarmakta güçlük çektiği bu düşüncelerin bir özelliği de tekrar tekrar zihne gelmesidir. Dolayısıyla kötü düşüncelerin tekrarlanması insanı psikolojik sorunlara maruz bırakmaktadır. Buna binaen vesvese, düzenli bir zihin işleyişine dayanmaksızın belirsiz zamanlarda kendiliğinden hatıra şeklinde insanın zihninde ve kalbinde belirivermektedir. Bu hatıralar psikolojik olaylar olarak ifade edilmektedir. Genel olarak bakıldığında vesvese, insanı din haricindeki hoş karşılanmayan tutum ve fiillere yönelten ve içerden gelen bir itilme olarak ifade edilir. Bu gibi yönelim ve itilmelerin kaynağı şeytan ve nefistir. İnsana ait zaafı ve eksikleri bilen şeytan, bunu insanın aleyhinde çok iyi bir şekilde kullanarak telkinlerde bulunup onu etkilemektedir. Şeytanın insan üzerinde etkili olduğu bu yönteme günümüz psikolojisinde “şuuraltı telkin” adı verilmektedir.

İslamî literatürde vesvese ile benzer anlamlar taşıyan; vehim, rayb, necva, zan, zeyğ, hems gibi kelimeler bulunmaktadır. Vesvesede olduğu gibi bu kelimeler de insana ait duygusal özellikleri belirtmede kullanılmaktadır. Bunlar insanın bilgi eksikliğinden veya emin olamamaktan ötürü kişiyi endişe, kaygı, tereddüt ve şüphelere sürükleyen ve kalbe korku salan bazı ruhsal durumları adlandırmakta kullanılan terimlerdir. Nitekim nefis ve şeytanın bu gibi duygusal durumlarda insan üzerinde çok büyük bir etkisi vardır.

Vesveseye maruz kalan insanların maddi veya manevi yönden hastalıklara müptela olduğunu görebilmekteyiz. Hastalığın iyileştirilmesi için evvela hasta olan kişinin hastalığını kabul etmesi gerekmektedir. Dert olarak görüldüğünde yine devasını aramakla derde deva bulunmaktadır. Vesvese marazıyla müptela birinin bunun varlığını kabullenerek buna uygun çözümler araması gerekmektedir.

Musibet denilince insana isabet eden belalar ve hastalıklar anlaşılmaktadır. Vesvese ise insanın kalbinde ortaya çıkan bir manevi hastalıktır. Bu musibetin kalbe isabet etmesiyle beraber insanda hüznün, gam ve keder oluşturup huzurunu kaçırmamasıyla beraber diğer musibetlerle birleşmektedir. Musibet ve vesvese arasındaki benzerlik bulunmaktadır. Zira ikisi de büyük ve aşılmaz görüldükçe içinden çıkılmaz bir hal alıp insanın nazarında çok büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ne kadar çok ehemmiyet verilip üzerinde durulursa o kadar rahatsız ve huzursuz edici bir hale bürünmektedir. Fakat hastalık olduğu kabul edilip çarelerine başvurulduktan sonra tevekkül edilerek şifayı Allah'tan beklemek en makbul davranış olarak görülmektedir.

İnsanın, bu hayat serüveninde ve ahirete yolculuğu esnasında; Allah'ın rızasına uygun işleri yapma hususunda, hayatının her alanında çok farklı yönlerden şeytan ve nefis tarafından telkinlere maruz kalabilmektedir. Hikmeti gereği böyle bir problem ile insanları karşı karşıya getiren Cenâb-ı Allah kulunu yalnız bırakmayıp devasını da ihsan etmiştir. Bu dertten kurtulmanın çaresi dinimizi iyice araştırıp iman, ibadet, temizlik, helal ve haram konularında başta Kur'ân ve sünnet olmak üzere önemli kaynaklardan bilgi edinmekle bu problemden kurtulmak mümkündür. Bunun yanı sıra vesvesenin mahiyetini ve hikmetini araştırarak şeytandan ve nefsten kaynaklandığını iyice anlamak gerekmektedir. Çağdaş dönemin önemli müfessir ve müellifleri arasında yer alan Said Nursî de vesvese problemini ele almıştır. Vesvese problemine olan yaklaşımı modern dönem insanın da anlayışı çerçevesinde ele alan Said Nursî vesveseyi çözme yöntemine odaklanmıştır. Said Nursî birçok müellife göre vesvese problemine farklı bir açıdan yaklaşmış, bazen müstakil bir şekilde ele alırken bazen de eserlerinde farklı konular bağlamında değinmiştir.

Said Nursî, vesvese problemini açıklarken önce şeytanın ve vesvesenin varlığını ayet ve hadislerden delil gösterip daha sonra da kâinattan misaller ile ispatlamaktadır. İnsan ve kâinat kıyaslamasından yola çıkarak ikisinin birbirine benzerliğini ifade

etmektedir. İnsanın büyük âlemin küçük bir numunesi gibi olduğunu ve büyük âlemde gelişen olayların küçük bir numunesinin insanda da görüldüğünden söz etmektedir. Vesvesenin musibet ile benzerliğinden bahsederek tevekkül ile rıza gösterildiğinde hafiflediğini, şikâyet edildiğinde ağırlaştığından söz etmektedir. Vesveseye verilen önemin artması ve üzerinde çok durulması halinde insan üzerindeki etkisi artmaktadır. Mahiyeti bilindiği takdirde gereksiz endişe ve korkulara gerek kalmadığı anlaşılmaktadır.

Nursî, vesvesenin oluşum şekillerinden bahsederken şeytanın ilk olarak şüpheyi kalbe attığını ve kalbin şüpheyi kabul edip etmemesine göre vesvesenin şekillendiğini belirtmektedir. Şeytan tarafından gelen şüphe, kalp tarafından kabul edilmediğinde zihne gelen kötü hayal ve düşüncelerden ibaret kalmaktadır. Bu şekilde devam eden vesveseler her insanın zaafına göre farklı alanlarda kendini göstermektedir. Bu alanları şöyle sıralamak mümkündür: İman, abdest, temizlik, hastalık, kutsal değerler gibi konulardır. Şeytan, her insanın açık noktasını bularak kişinin zayıf noktasına göre telkinlerde bulunmaktadır.

Nursî'ye göre vesvesenin aşırıya kaçmadan ve hastalığa sebep olmadan meydana gelmesinin normal her insanda olduğu gerçeğini kabullenmenin daha uygun olacağını belirtmektedir. Ona göre insanın en önemli görevlerinden biri de manevi yönden kemale erişmek ve tekemmül etmektir. Bu kemale ermek ve terakki ise insanın şeytan ve nefis ile olan mücadelesinden sonra meydana gelmektedir. İnsana şeytan ve nefsin musallat edilmesi bu sebep içindir. Böylelikle insan nefis ve şeytan ile yaptığı mücadele nispetinde terakki edip kemale ermektedir. İnsanı büsbütün ibadetten uzaklaştırıp ve ümitsizliğe sürükleyecek derecede olmaması ve itikadî yönden de zarar vermemesi koşuluyla vesvese, insana farkındalık kazandırıp davranışlarında bilinçli bir tavır sergilemesini sağlamaktadır. Hayat şartları itibariyle insan her vakit farkındalık halini sürdüremediği için vesvese bu yönüyle insanı gafletten uzaklaştırıp uyanıklığa sevk etmektedir. Çünkü kişi sürekli olarak yaptığı ibadetlerde bir süre sonra rutine bağlayıp bazı detayları gözden kaçırabilmektedir. Vesveseye maruz kalan insan neleri gözden kaçırdığını düşünerek ibadette ve itikatta bir bilinç haline ulaşabilmektedir. Nursî'nin ifade ettiği taharri kelimesinden yola çıkılarak düşünüldüğünde vesvese, insanı araştırmaya ve sorgulamaya da sevk etmektedir. Vesvesenin insan için olan

hikmetlerinden birisi de ciddiyete sevk etmesidir. Zira bir insan hangi işi yaparsa yapsın o işini ciddiyet ile takip ederse maksadına ulaşmaktadır. Önem verilmeden yapılan işlerde istenilen başarının genellikle elde edilemediği malum bir sonuçtur. Bu konuda vesvese insana adeta bir ciddiyet vesilesidir. İnsan için hayatın her alanında ve her anında daha titiz ve eksiksiz bir şekilde işlerini yapmasına vesile olmaktadır.

Vesvese probleminin yaşanması halinde Kur'ân ve Hz. Peygamber'in (sav) tavsiye ve öğütlerine ciddi bir surette dikkat etmekle beraber aşırı boyutlara ulaşmış hayatı yaşanmaz hale getirdiği vakit psikiyatri uzmanlarından gerekli tedavinin alınması da asla unutulmamalıdır. Toplumumuzda bunun gibi uzman tedavilerinden çekinen insanlar sıkça görülmektedir. Kişinin, kendi başına bu problemin üstesinden gelemeyeceğini anladığı vakit hiç çekinmeden, insanların güvenini kazanmış, işini hakkıyla yapan uzmanlardan yardım almasının çok sağlıklı bir karar olacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdûlbâkî, Muhammed Fuâd, (1945). *Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Hadis, Kahire.
- Açıkgenç, A., (2018). *Said Nursî*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Aşûr, Muhammed Tahir, (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Tunusiyye, Tunus.
- Badıllı, A., (2019). *Bediüzzaman Said-i Nursî Mufasssal Tarihçe-i Hayatı*, Sebat Yayınları,
- Bağdâdî, İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, (2001). *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût.
- Beydâvî, Nasîrüddin Ebû Said Muhammed, (1997). *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrût.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, (tsz). *Sahihu'l Buhârî*, Beyrût.
- Burger, J., (trc. İ. Deniz, E. Sarioğlu), (2006). *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Can, S., (2017). *Takıntılardan Kurtulma Rehberi*, Hayy Kitap Yayınları, İstanbul.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, (1987). *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğati ve Sihâhü'l-Arabiyyefî*, Dâru'l-İlm, Beyrût.
- Ceyhan, S., (2011). *Tecelli*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, (1997). *et-Ta'rîfât*, (trc. Arif Erkan), Bahar Yayınları, İstanbul.
- Çağrıncı, M., *Zan*, (2013). Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş, (1963). *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Dâr-u İhya, Kahire.
- Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn, (2005). *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Daru'l-Cil, Beyrût.
- Dölek, Â., (2020). *Vesvese Problemleri ve Hz. Peygamberden Önemli Tavsiyeler*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

- Dursun, İbrahim Durukan, Murat Erdem, (2011). *Çocukluk Çağı Başlangıçlı Obsesif Kompulsif Bozukluk*, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar.
- Durusoy, A., (2012). *Vehim*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Düzenli, Y., (2000). *Kur'ân Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (2009). *Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye.
- Eraydın, S., (1995). *Feyiz*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan, (nşr. H. Ritter), (1963). *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l-Musallîn*, Wiesbaden.
- Ezdî, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, (1987). *Cemheretu'l-Luğa*, Dâru'l-İlmi li'l-Melayin, Beyrût.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (tsz). *Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, (2005). *Kamûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, (tsz.). *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, (trc. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Geçtan, E., (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Günay, Hacı M., (2010) *Şüpheler*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân, (tsz). *Kitâbü'l-Ayn*, Mektebetü'l-Hilal, Beyrût.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, (1994). *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire.
- Hökelekli, H., (1997). *Vesvese*, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, (1998). *el-Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Kahire.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn b. Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, Dâru'l-Fikr, Beyrût.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn b. Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, (81986). *Mücmelü'l-Lüğa*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalanî, (1988). *Fethü'l Bârî, bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, Kâhire.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer, (1998). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, Dâru'l-Kitab, Beyrût.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, (2009). *Süneni İbn Mâce*, Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, (1993). Dârus-Sâdr, Beyrût.
- İbn Sînâ, *el-Burhân* (nşr. Abdurrahman Bedevî), (1966). Kahire.
- İbn Sînâ, *eş-Şifâ et-Tabîyyat en-Nefs* (nşr. G. Anawati ve Sâid Zâyid, A. İsmail), (1957). Kahire.
- İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ: Topikler-Cedel* (trc. Ömer Türker), (2008). İstanbul.
- İhvân-ı Safâ, (1957). *er-Resâ'il*, Beyrût.
- İmâdî, Ebû's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed, (tsz). *İrşâdü'l-'Aklı's-Selîm*, Dâr-u İhya et-Turasu'l-Arabi, Beyrût.
- İmâm-ı Rabbânî, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî, (2017). *Mektûbât*, (trc. Hüseyin Hilmi Işık), Hakikât Yayınevi, İstanbul.
- İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râğıb, (1991). *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrût.
- İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râğıb, (tsz). *Mu'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût.
- Kefevî, Ebû'l-Bekâ, (tsz). *el-Külliyât*, Müessesetu'l-Risâle, Beyrût.

- Kindî, Ya'kub b. İshak, (1950-53). *Resâ'ilü'l-Kindî el-Felsefiyye* (nşr. M. Abdülhâdî Ebû Rîde), Kahire.
- Koyuncu, A., (2012). *Takıntı Kuruntu Vesvese*, Liman Yayınları, İstanbul.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, (1964). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l Kitâbu'l-Mısırîyye, Kahire.
- Kuşeyrî, A., (2009). *Kuşeyrî Risalesi*, (trc. Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul.
- Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî; **Süyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, (tsz). *Tefsîrû'l-Celâleyn*, Dâru'l-Hadis, Kahire.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd, (2005). *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, (nşr. Mecdî Baslum), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, (tsz). *en-Nüket ve'l-Uyun*, Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'lâ, (1991). *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Morgan, C., (trc. Sirel Karakaş, Rükzan Eski), (2011). *Psikolojiye Giriş*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (1955). *Sahîh-i Müslim*, Dâr-ı İhya et-Turasu'l-Arabî, Beyrût.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullâh b. Muhammed, (1998). *Medârikû't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelîmu't-Tayyîb, Beyrût.
- Nursî, Said, (2021). *Bediüzzaman Said Nursî Tarihçe-i Hayatı*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *Barla Lâhikası*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *İşârât-ül İ'caz*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *Kastamonu Lâhikası*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *Lem'alar*, Rnk Neşriyat, İstanbul.

- Nursî, (2021). *Mektubât*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *Mesnevi-i Nuriye*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *Şualar*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Nursî, (2021). *Sözler*, Rnk Neşriyat, İstanbul.
- Razî, Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer, (1999). *et-Tefsirü'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, Dâr-ı İhya et-Turasu'l-Arabi, Beyrût.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, (1997). *Safvetu't-Tefâsir*, Dâru's-Sâbûnî, Kahire.
- Sağlam, Mürsel, (2007). *Bilişsel Açıdan Farklı Obsesyonlara Sahip Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Klinik Özelliklerin Karşılaştırılması*, Van.
- Saygılı, S., (2001). *Strese Son*, Elit Yayınları, İstanbul.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, (1993). *Tefsiru's-Semerkandî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys, (1996). *Bahrû'l-Ulum*, Dâru'l-Fikr, Beyrût.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm, (nşr. M. Seyyid Kîlânî), (1961). *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire.
- Şemseddin S., (1899). *Kâmus-i Türkî*, İkdâm Matbâsı, İstanbul.
- Taberî, Ebû Cafer b. Cerir b. Yezid, (2001). *Câmi'u'l Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, Dâru'l-Hicra, Kahire.
- Tan, Oğuz, (2013). *Takıntular*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tehânevî, Muhammed b. Â'la b. Ali el-Farûkî el-Hanefî, (1996). *Mevsûatu Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn ve'l-Ulum*, Abdullah Hâlidî, Beyrût, Mektebetu'l-Lübnan.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, (1996). *Süneni Tirmizî*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Mısır.
- Toprak, Taha B., (2018). *Dini Obsesyon ve Kompülsiyonların Psikoterapisinde Kuramlar İmkânlar Sınırlılıklar*, Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi.
- Uludağ, Süleyman, (1992). *Belâ*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.

- Ulvi, Muhammed Emin b. Abdillâh el-Aramî, (2001). *Hedâiku Ravhu ve'r-Reyhan*, Dâru Tavki'n-Necat, Lübnan.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Nîsâbûrî, (1994). *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kalem, Beyrût.
- Yavuz, (2010). “*Şer*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Yavuz, Y.Ş., (2000). *İlham*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (1979). *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul.
- Yeğin, A., (2013). *Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, B., (2018). *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar*, Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Hüseynî, (2001). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidaye, Kuveyt.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî, (1988). *Meâni'l-Kur'ân ve İrabuhu*, Alemu'l-Kutûb, Lübnan.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, (1986). *el-Keşşâf 'an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavi'l fî Vücuhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrût.